

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LÜBNAN'DA EGEMENLİK VE TERÖR KAVRAMLARI EKSENİNDE
HİZBULLAH'IN DÖNÜŞÜMÜ**

BURCU TEKİN

HAZİRAN 2019

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LÜBNAN'DA EGEMENLİK VE TERÖR KAVRAMLARI EKSENİNDE
HİZBULLAH'IN DÖNÜŞÜMÜ**

BURCU TEKİN

HAZİRAN 2019

Tez Başlığı : Lübnan'da Egemenlik ve Terör Kavramları Ekseninde Hizbullah'ın
Dönüşümü

Tezi Hazırlayan : Burcu TEKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler A.B.D. Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 28.06.2019

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

(Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Cem KARADELİ

(Ufuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU (Çankaya Üniversitesi)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 28.06.2019

Adı, Soyadı: **Burcu TEKİN**

İmza:

ÖZET

LÜBNAN'DA EGEMENLİK VE TERÖR KAVRAMLARI EKSENİNDE HİZBULLAH'IN DÖNÜŞÜMÜ

TEKİN, Burcu

Yüksek Lisans Tezi

M.A., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

Haziran 2019, 152 sayfa

Egemenlik kavramı yüzyıllardır tanımlanmaya çalışılmaktadır. Lübnan devletinin yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar ile birlikte egemenliği aşmıştır. Dolayısıyla, ortaya çıkan mezhep sorunları, dış müdahaleler ve siyasi sorunlar Lübnan'daki merkezi otoriteyi de sarsmıştır. Güvenlik, ekonomi, siyasi ve sosyal sorunlarla baş başa kalan halk taleplerini duyurmaya çalışmıştır. Bu süreçte Lübnan'da dışlanan ve yoksullukla baş etmeye çalışan Şii mezhebinden köktenci hareketler başlamıştır. Dolayısıyla, başarısız devlet tanımına yaklaşan Lübnan'dan şiddet içeren devlet dışı aktör olarak Hizbullah doğmuştur. Terör örgütü olarak tanımlanan ve terör eylemleri yapan Hizbullah zamanla Lübnan'da halka hitap edebilmiştir. Hizbullah Lübnan'ın içinde bulunduğu durumları değerlendirmiştir ve siyasi parti olarak evrilmiştir. Günümüzde, Hizbullah kaotik bir şekilde siyasi parti, terör örgütü veya devlet dışı aktör tanımları arasındaki gelgitlerle anlatılmaktadır. Tezde Hizbullah'ın geçirdiği dönüşüm ve Lübnan merkezi otoritesindeki egemenlik sorunundaki yeri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Şiddet, Devlet Dışı Aktörler, Başarısız Devlet, Terör, Hizbullah, Lübnan

ABSTRACT

CONVERSION OF HEZBOLLAH IN LEBANON, ON THE AXIS OF SOVEREIGNTY AND TERRORISM

TEKİN, Burcu

Master Thesis

M.A, Political Science and International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK

June 2019, 152 Pages

The concept of sovereignty has been tried to be defined for centuries. The Lebanese state has eroded its sovereign position as defined by the people along with its political, economic and social problems. Therefore, Lebanon central authority has reduce with sectarian problems, external interventions and political problems. The people who deal with security, economy, political and social problems have been tried to announce the demands. In this process, fundamentalist movements started from the Shiite sectarian, which was excluded from Lebanon and tried to cope with poverty. Because of, Hezbollah was born as a violent non-state actor from Lebanon, which approaching the definition of failed state. Hezbollah, who is defined as a terrorist organization and acts as a terror, has over time Hezbollah was able to public speaking in Lebanon. In addition, Hezbollah has evaluated the situation and evolved into a political party. Today, Hezbollah is chaotically described by the tides between the definitions of political party, terrorist organization or non-state actor.

Keywords: Sovereignty, Violence, Non-State Actors, Failed State, Terror, Hezbollah, Lebanon

Babama
ve
Anneme

İÇİNDEKİLER

İntihal Bulunmadığına İlişkin Sayfa.....	iii
Özer.....	iv
Abstract	v
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar	ix
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE EGEMENLİK KAVRAMLARI EKSENİNDE DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN DOĞUŞU

1. GİRİŞ.....	4
2. ŞİDDET VE MEŞRU ŞİDDET KAVRAMLARI.....	5
2.1. Şiddet Kavramı.....	5
2.2. İnsan Doğası, Şiddet ve Meşru Şiddet	9
3. EGEMENLİK KAVRAMI VE ŞİDDET İÇEREN DEVLET DIŞI AKTÖRLER	16
3.1. Egemenliğin Tanımı ve Meşruiyet Durumu.....	16
3.2. Egemenlik Kavramı Yaklaşımları	27
3.3. Egemenlik Sorunu ve Başarısız Devlet.....	35
3.4. Başarısız Devletlerden Doğan Devlet Dışı Aktörler ve Terör ile İlişkisi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

TERÖRÜN TANIMI VE TARİHİ

1. GİRİŞ.....	48
2. TERÖR KAVRAMI VE TARİHİ	48
2.1. Terör Kavramı	48
2.2. Terör Kavramının Tarihi	53
3. TERÖRÜN NEDENLERİ	59
4. TERÖRÜN ÇEŞİTLERİ.....	64
5. ORTA DOĞU'DA TERÖR, DİN VE CİHAT KAVRAMI	68
5.1. Cihat Kavramı.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'IN TARİHİ VE HİZBULLAH

1. GİRİŞ.....	81
2. LÜBNAN TARİHİ VE ŞİİLER.....	82
2.1. Şii Mezhebinin Tanımı.....	82
2.2. Lübnan Tarihi ve Lübnan'da Şiilerin Durumu.....	88
2.3. Lübnan'da Başarısız Devlet Tartışması ve Egemenlik Sorunu.....	100
3. HİZBULLAH'IN DOĞUŞU VE EYLEMLERİ	109
3.1. İran'ın Hizbullah'ın Kuruluşuna Etkisi.....	109
3.2. Hizbullah'ın Kuruluşu ve İdeolojileri.....	112
3.3. Terör Eylemleri İle Hizbullah.....	117
3.4. Hizbullah'ın Dönüşümü	123
Sonuç	130
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler

EMEL : Afwaj Al- Muqawmat al Lubnaniyya / Lübnan Direniş Tugayları

FKÖ : Munazzamat at- Tahrır al- Filastıniyyah / Filistin Kurtuluş Örgütü

HAMAS : Harakat al-Muqawama al-Islamiya / İslami Direniş Hareketi

DAİŞ : Al Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam / Irak ve Şam İslam Devleti

İSİD : Irak Suriye İslam Devleti

GİRİŞ

Lübnan'ın tarihi, sosyal sorunlar, ekonomik ve siyasi sorunlar ile birlikte anlatılmaktadır. Devletin içinde barındırdığı sorunlar, çok sayıda mezhebin bulunması ve şiddet ile ilişkili devlet dışı aktörlerin varlığı Lübnan'ın merkezi otoritesini zayıflatmıştır. Lübnan'da kurulan Hizbullah mevcut bu sorunların bir sonucu olarak görülmektedir. Devletin merkezi otoriteyi yerel güçlerle paylaşmak durumunda olması, mezheplere ilişkin aidiyetin yüksek olması, kimi mezheplerin siyasi ve iktisadi paylaşımından dışlanması, komşu ülkelerin müdahaleleri ve iç savaş gibi çok sayıda etken Lübnan'ın merkezi otoritesini ve devlet egemenliğini aşındırmıştır. Bu durum, Hizbullah gibi şiddet içeren devlet dışı aktörlerin doğuşunu hızlandırmıştır. Hizbullah terör örgütü olarak kurulmuştur. Fakat, zaman içinde bir dönüşüm yaşayarak mecliste yer alan bir parti halini almıştır. Hizbullah kuruluşundan bu güne terör örgütü, devlet dışı aktör ve parti olma arasında gidip gelen bir niteliğe sahiptir. Hizbullah'ın bu süreçteki evrimi Lübnan'ın egemenlik aşınması ve meşru şiddet tekelinin zayıflaması ve Lübnan'ın başarısız devlet kategorisine giderek yaklaşması ile ilgilidir.

Bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, temel kavramlar incelenmiştir. Bu bağlamda, şiddet, egemenlik, başarısız devlet ve devlet dışı aktörler gibi kavramlara yer verilmiştir. Şiddetin tanımı hem egemenliği anlamak için hem de diğer bölümlerde anlatılan terör kavramını anlamak için büyük öneme sahiptir. Çünkü, şiddet kendi içinde bir çok anlama sahip olsa da Hizbullah'ın yaptığı eylemleri anlamlandırmak için tanımlanmalıdır. Şiddetin yalnızca teorik konumlandırılmada olmaması ve insanın doğasına dair atıflarda bulunulması bu şiddetin sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Şiddetin sınırlandırılması ise egemen güç ya da devlet yapısı ile olabilmektedir. Egemenin tanımının yapıldığı bu bölümde, egemenlik iki şekilde incelenmiştir. İlki klasik egemenlik tanımı ve egemenin meşruluğu durumudur. Diğeri ise Westphalia egemenliğinin de içinde bulunduğu, egemenlik kavramları yaklaşımı adı altında modern egemenlik tanımlarıdır.

Egemenlik ve şiddet kavramlarının tartışmaya açık olması ve çeşitliliğinin olmasından dolayı kavramlar, Jean Bodin, Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, Max Weber, Carl Schmitt, Jacques Derrida ve Walter Benjamin çerçevesinde anlatılarak sınırlandırılmıştır. Bu çerçeve doğrultusunda egemenliği sağlayamayan veya egemenliği aşmış devletler, başarısız devletler kavramı olarak incelenmiştir. Çünkü Lübnan devletinin tarihsel süreci ve eylemleri onu başarısız devlet kavramına yaklaştırmaktadır. Başarısız devletlerin içinde yeni hareketlerin başlaması ve farklı yapı ya da devletlerden destek alarak doğan devlet dışı aktörlerin tanımı bölümün son başlığında anlatılmıştır. Devlet dışı aktörler genellikle terör ile ilişkilendirilmiştir.

İkinci bölümde, Hizbullah'ın terör örgütü olarak adlandırılmasından dolayı terör kavramının tanımı yapılmıştır. Fransız Devrimi ile hayat bulan terör kavramı üzerine bir çok tartışmalar vardır. Fakat tarihsel süreçte pozitif ve negatif algılara sebep olan terör kavramı günümüzde Orta Doğu ile ilişkilendirilmektedir. Terörün sebeplerinin incelendiği bölümde terörün yapısal sebeplerine, terörün kolaylaştırıcı sebeplerine ve motivasyonel sebeplerine odaklanılmıştır. Terörün sebepleri bir çok alt başlığı barındırmaktadır. Bunlardan bazıları; küreselleşme, modernleşme, göreceli yoksunluk, iletişim ve ulaşımın gelişmesi, devlet sponsorluğu, psikolojik, bireysel ve grupsal açıklamalar ve ideolojik sebepler olarak ele alınmıştır. Devlet terörü, ideolojik terör , etnik ve dini terör ise terörün çeşitleri başlığı altında incelenmiştir. Terörün çeşitleri çalışmada anlatılanlardan fazla olsa da çalışmanın içeriği gereğince bu çerçevede sınırlandırılmıştır. Son olarak dini terörün atfedildiği Orta Doğu'da terör anlatılmıştır. Hizbullah'ında Şii mezhebine dayanarak yaptığı terör eylemleri bu bölümde temel kavram olarak anlatılmıştır. Ayrıca, İslami veya dini terörde eylemlerin yapı taşını oluşturan cihat kavramı bu bölümde incelenmiştir. Terör eylemlerine kutsallık katan bu kavram, Hizbullah tarafından da benimsenmiştir.

Tezin son bölümünde ise, Hizbullah'ın doğuşu ve geçirdiği dönüşüm Lübnan tarihine ve Şiiilerin durumuna dayanarak anlatılmıştır. Bu bölüm Şiiilerin durumunu, Lübnan'ın tarihini ve egemenlik durumunu, İran'ın Hizbullah'a desteğini, Hizbullah'ın doğuşunu, Hizbullah'ın terör eylemleri ve partileşmesi anlatılmaktadır. Şii mezhebinin tanımı bu bölümün önemli kısmını oluşturmaktadır. Çünkü Hizbullah eylemlerini ve ideolojilerini Şii mezhebine dayandırmaktadır. Lübnan tarihi içinde

Şiilerin dışlanmış konumu Hizbullah'ın doğuşuna sebep olmuştur. Bu çerçevede Lübnan'daki Şiilerin durumu ve Lübnan'ın egemenlik sorunu bu bölümde anlatılmıştır. İran'da 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi buradaki Şiiler için umut olmuştur. Bundan dolayı, İran'ın Hizbullah'a desteği yani Velayet-i Fakih kavramı anlatılmıştır. Hizbullah, diğer köktenci örgüt olan EMEL'den ayrılan bir grubun oluşturduğu örgüt olarak tanımlanmaktadır ve Hizbullah'ın kuruluşunda bu ayrıntılara yer verilmiştir. Hizbullah'ın dayandığı ideolojiler de bu bölümde anlatılmıştır. Terör eylemlerini kuruluşundan bu yana gerçekleştiren Hizbullah, bu eylemlerini ideolojilerinden güç alarak yapmaktadır. Hizbullah'ın yaptığı terör eylemlerine örnek niteliği taşıyan bölümde ise tarihsel süreçte gerçekleştirdiği şiddet içerikli eylemlere yer verilmiştir. Son olarak, terör eylemlerini terk etmeyen ama evrilerek bir siyasi parti olarak meclise giren Hizbullah'ın partileşme süreci ve halka sunduğu hizmetler anlatılmıştır. Tezin bu son bölümünde Hizbullah'ın doğuşu ve büyümesinden bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE EGEMENLİK KAVRAMLARI EKSENİNDE DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN DOĞUŞU

1.GİRİŞ

Şiddet ve egemenlik kavramları bu çalışmanın önemli ana parçasını oluşturmaktadır. Çünkü şiddet, egemenlik ve egemenin meşruluğu anlamlandırılmadan Hizbullah'ın Lübnan'daki egemenliğe meydan okuması da anlamlandırılmayacaktır. Bu doğrultuda 'Şiddet ve Egemenlik Kavramları Ekseninde Devlet Dışı Aktörlerin Doğuşu' başlıklı bölümde, şiddet, meşruiyet, egemenlik ve devlet dışı aktörler gibi konular incelenecektir.

Çalışmanın 'Şiddet ve Meşru Şiddet Kavramları' başlığı altında şiddet kavramının tanımlanması yapılacaktır. Niccolo Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes ve Max Weber çerçevesinde insan doğasına atfedilen şiddet tanımlanırken devletin gerekliliği ve meşruluğuna dayanan şiddeti incelenecektir.

Çalışmanın ikinci başlığı olan 'Egemenlik Kavramı ve Şiddet İçeren Devlet Dışı Aktörler' bölümünde egemenlik kavramı incelenecektir. Geniş bir tanıma sahip olan egemenlik kavramı, Niccolo Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes ve Max Weber çerçevesinde incelendikten sonra Carl Schmitt, Jacques Derrida ve Walter Benjamin ekseninde egemenin yasal meşruluğu anlatılacaktır. Egemen eksikliğinden kaynaklanan ve çeşitli sebeplere dayanan başarısız devlet tanımı yapılacaktır. Son olarak egemen sorunu, şiddet sorunu ve başarısız devlet olma gibi nosyonlara dayanan devlet dışı aktörlerin doğuşu incelenecektir. Çalışma gereğince, bu şiddet içeren devlet dışı aktörlerinin terör olarak anılmasından bahsedilecektir.

2. ŞİDDET VE MEŞRU ŞİDDET KAVRAMLARI

2.1.Şiddet Kavramı

Fransız yazar George Sorel 1906'da ilk defa basılan 'Reflection on Violence' kitabında şiddet sorunlarının hala belirsiz olduğundan bahsetmiştir.¹ Altmış yıl sonra Hannah Arendt kitabında Sorel'in söylediği belirsizliğin o zaman olduğu gibi bugünde doğru olduğunu belirtmiştir.² Charles Tilly'de benzer biçimde; "geçen on bin yıla bakıldığında 20.yy dünya üzerinde kolektif şiddete en çok yolu düşen yüzyıl olmuştur" demektedir.³ Yazarları bu tanımlamaya iten koşullar, yüzyılın sahne olduğu kurbanlar, yıkımlar, savaşlar, soykırımlar ve terör eylemleridir. Aynı zamanda şiddet araçlarının teknik gelişimidir.⁴

Çeşitli yazarların tanımını yaptığı ve tartıştığı şiddet kavramının etimolojisi önemlidir. Türkçeye Arapça 'daki "şedd" kelimesinden geçen şiddet sözcüğü Fransızca 'da bir kişiye güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapma ya da yaptırmak; zorlama, kaba kuvvet, işkence olarak tanımlanmaktadır.⁵ İngilizce şiddet anlamına gelen "violence" sözcüğü Latince 'de hareketlilik, sertlik anlamına gelir ve bir tür pasif, kontrolsüz güçtür. Aşırı güç eylemleri normların, hakların veya kuralların ihlal edilmesine yol açtığı için Latince 'de 'ihlal' anlamına da gelmektedir.⁶ Farklı dillerde farklı anlamlara gelen şiddet sözcüğü Almanca 'da farklı bir boyut almıştır. Şiddet kavramının Almanca karşılığı Gewalt'tir. Bu sözcük Almanca 'walten' sözcüğü ile eşanlamlıdır. Eski Almanca'da 'walten' fiili güçlü olmayı, buyurma hiddetini, haiz olmayı ifade ediyordu. Dolayısıyla Gewalt'in hukuk kurucu şiddeti içerdiği de söylenmektedir.⁷

¹ George Sorel, *Reflections on Violence* (UK: Cambridge University Press, 2004), s. 43.

² Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, Çeviren: Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları,2016), s. 45.

³ Charles Tilly, *Kolektif Şiddet Siyaseti*, Çeviren: Seda Özel (Ankara: Phoenix Yayınevi,2009), s. 93.

⁴ Hannah Arendt, *op.cit.*, s.9.

⁵ Artun Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito:Şiddet*, 6-7, Kış-Bahar 1996, s.30.

⁶ Vittorio Bufacchi, "Two Concepts of Violence", *Political Studies Review*, 3, 2005, s. 194.

⁷ Aykut Çelebi, "Şiddete Karşı Siyaset Hakkı",Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul:Metis, 2014), s. 258.

Ekkart Zimmermann, kitabında dokuz farklı şiddet olduğundan bahsetmiştir. Bunlar; “a) İnsana veya insan olmayanlara yönelik şiddet, b) doğrudan veya dolaylı yolla şiddet, c) fiziksel veya psikolojik şiddet, d) bireysel veya kolektif şiddet, e) örgütlü veya hazırlıksız şiddet, f) kriminal veya siyasal şiddet, g) kişisel veya yapısal şiddet, h) legal veya illegal şiddet ve meşru veya gayri meşru şiddet ı) kurumsallaşmış veya kurumsal olmayan şiddet” olarak tanımlanabilir.⁸ Bu tanımların sayısı artabilir ve her kavramda olduğu gibi şiddet kavramı üzerinde de çeşitli yorumlar bulunmaktadır.

John Dewey 1916’da yayınladığı bir dizi makalede şiddetin yanlış olduğunu ya da başka deyişle yıkıcı ve zararlı olan güç olduğunu ileri sürmektedir. Dewey’e göre güç ve şiddet eşanlamlı değildir ama güç şiddet eylemine dönüştüğü zaman kıyıcı ve zararlı hale gelmektedir. Şiddet ve güç arasındaki ayrımın en belirgin tanımlardan birini Robert Wolff yapmıştır. Wolff’a göre güç fiziksel çaba harcama ile dünyada bazı değişiklikler yapma yeteneğidir.⁹ Bundan dolayı, güç bir yetenek veya potansiyel anlamında ise olumlu bir kavramdır ama şiddet kavramı her zaman bir insana, bir mülke veya bir şeye zarar verme anlamı taşımaktadır.

Şiddet genellikle fiziksel olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel şiddet, insanların bedensel bütünlüğüne karşı dışarıdan yöneltilen sert ve acı verici bir edimdir.¹⁰ John Keane şiddeti, fiziksel güç kullanılmasının sonucu olarak, buna maruz kalanın rahatsız olması, alıkonması, kabaca veya sertçe müdahaleye uğraması, dokunulmazlığının bozulması, onurunun kırılması ve aşağılanması olarak tanımlamıştır.¹¹ Bu tanımlar açısından şiddet sonuçları ile değerlendirilen bir kavramdır. Bufacchi şiddetin sadece sonuçları olmadığına dikkat çekmiştir. Bufacchi’ye göre şiddet sahip olduğumuz ya da olmadığımız bir yetenek değildir, şiddet yaptığımız bir eylemdir. Yani şiddet belirli bir eylemin sürecini veya sonuçlarını ifade eden bir eylemle ilgili kullandığımız

⁸ Ekkart Zimmermann, *Political Violence, Crises, and Revolutions: Theories and Research* (USA: Routledge, 2011), s. 9-13.

⁹ John Dewey, “‘Force, Violence and Law’ and ‘Force and Coercion’”, in Jo Ann Boydston (ed.) *John Dewey, The Middle Works* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1917). Robert P. Wolff, “On Violence”, *The Journal of Philosophy*, 66/19, 1969. Aktaran; Vittorio Bufacchi, *Violence and Social Justice* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), s. 19-21

¹⁰ Artun Ünsal, *op.cit.*, s. 31.

¹¹ John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, (Ankara: Dost Kitabevi, 1998), s.68.

terimdir.¹² Şiddet, şiddete maruz kalanın ötekiliği kabul edilen, saygı gören bir özne olmaktan çıkarılıp sadece (potansiyel olarak) bedenine zarar verebilecek, hatta ortadan kaldırılabilecek bir nesne olarak ele alındığında kişisel bir eylemdir.¹³

Psikolojik şiddet, kişinin öz saygısının ve/ veya güvenlik duygusunun tahrip edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak psikolojik şiddet, kişiye zarar verme ve mahrum bırakılma tehdidi, aşağılama, kişinin soyutlanması ve bunun gibi davranışların bütününden oluşmaktadır.¹⁴ Bu şiddet türü, zihinsel beceri veya işlevlerin, yaratıcı ve gelişimsel potansiyeline zarar veren ya da azaltan uygunsuz davranışlardır.¹⁵ Psikolojik şiddete, kişiyi görmezden gelme, aşağılama, küçümseme, taciz etme, öz saygı veya imajı zedeleyici davranışlar ya da kişisel alan ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi örnekler verebiliriz.¹⁶

Manfred Steger, şiddetin zorlamak, zarar vermek, ihlal ve haysiyetini kırmak gibi bir dizi anlam içerdiğini işaret etmektedir.¹⁷ Aynı zamanda Keane'e göre şiddet, kişilerin bedensel hareketlerinin engellenmesi ya da eylem yapma özgürlüğünün yadsınmasına işaret eder. Dolayısıyla şiddetin, dayanışma, özgürlük ve yurttaşların eşitliği gibi sivil toplum kurallarını ihlal ettiği düşünülmektedir.¹⁸ Newton Garver, şiddet düşüncesinin güç veya kuvvetten çok ihlal düşüncesine daha yakın olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, duygulara, korkulara ve haklara uygulanan şiddetin fiziksel şiddet ile aynı ölçülerde olabileceğini belirtmiştir.¹⁹

Güç, kuvvet ve fiziksel şiddet dışında, şiddeti ihlal anlamında tanımlayan teorisyenler bunun iki yönünü incelemektedirler; kişinin vücuduna yönelik hak ihlali

¹² Vittorio Bufacchi, *Violence and Social Justice*, *op.cit.*, s. 16.

¹³ John Keane, *op.cit.*, s. 68.

¹⁴ Deborah Doherty, Dorothy Berglund, "Psychological Abuse: A Discussion Paper", *Public Health Agency of Canada*, Ottawa, 2008, s. 1.

¹⁵ Kieran O'Hagan, *Identifying Emotional and Psychological Abuse: A Guide for Childcare Professionals*, (England: Open University Press, 2006), s. 55.

¹⁶ Deborah Doherty, Dorothy Berglund, *op.cit.*, s. 4-5.

¹⁷ Manfred Steger, *Judging Nonviolence: The Dispute Between Realists and Idealists* (London: Routledge, 2003). Aktaran; Vittorio Bufacchi, "Two Concepts of Violence", *op.cit.*, s.194.

¹⁸ John Keane, *op.cit.*, s 69.

¹⁹ C. A. J. Coady, *Morality and Political Violence* (New York: Cambridge University Press, 2008), s. 39.

ve kişinin saygınlığına/onuruna yönelik hak ihlali.²⁰ Şiddetin ihlal anlamında kullanılması, yaşama hakkı, insan hakkı, güvenlik hakkı veya sosyal alandaki her yanlışı kapsamaktadır. İnsan haklarını tanımlamak ne kadar genişse o kadarda yaygın ve geniş anlamda şiddet olmaktadır. İhlal en geniş anlamıyla, temel bir insan ihtiyacının gerçekleşmesini engelleyen her türlü eylemdir. Toplumsal veya politik nedenlerle insanoğlunun aç kaldığı ya da yetersiz beslendiği her durumda şiddet mağduru olarak görmek meşrudur. Örneğin, devletler vatandaşlarının haklarını sağlamalıdır ve onları devlet siyasi, sosyal veya ekonomik hakları doğrultusunda zorlamamalıdır. Aksi halde vatandaşlar devlet tarafından ihlal anlamında şiddete yani haklarının kısıtlanmasına maruz kalmış olurlar.²¹

Devletin zayıflığı ise farklı bir şiddet eylemlerinin doğduğunun göstergesi olmuştur. Vergi, adalet, güvenlik ve eğitim gibi temel hakları sağlayamayan ya da düzenleyemeyen devletler başarısız veya zayıf devlet olarak anılmaktadır. Bazı çalışmalarda, fakir, zayıf ve az gelişmiş devletlerin, zengin ve gelişmiş devletlere oranla daha çok şiddet içerdiğini göstermiştir. Devletin zayıflığı veya başarısızlığı ile koruma ve güvenlik teminatı yetersiz olacağı için bir tür korku ve etnik şiddete yol açacak eylemler gerçekleşebilmektedir. Fakat, devlet zayıflığı ya da başarısızlığı şiddetin açıklanması için yeterli bir argüman değildir. Güçlü ve başarılı devletlerde de şiddet eylemlerinin doğduğu görülmektedir. Ayrıca, devlet zayıflığı genellikle kalıcı bir durumdur ama şiddet düzensiz olarak veya belirli zamanlarda ortaya çıkan bir olgudur.²²

Devlet şiddetinin amacı siyaset veya politikadan üstün durabilmektedir ya da politik itaatin temellerini şiddet korkusu oluşturuyormuş gibi bir algı bulunmaktadır. Bu durum Thomas Hobbes'un belirttiği, devletin şiddeti kullanma gücünü (kılıç hakkı) akıllara getirmektedir. Ama belirtmek gerekir ki şiddetin siyasi itaat konusunda yaptırım gücü olmasına rağmen popüler tartışmalar var olan resimden farklıdır.²³

²⁰ Celal Türer, "Şiddetin Niteliği ve Kavramsal Çerçevesi", Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), s.17.

²¹ Vittorio Bufacchi, *Violence and Social Justice*, *op.cit.*, s. 22.

²² Erica Chenoweth, Adria Lawrence, "Rethinking Violence: States and Non- State Actors in Conflict", *Belfer Center Studies in International Security* (England: The MIT Press, 2010), s. 7-8.

²³ C. A. J. Coady, *op.cit.*, s. 3.

Devletin şiddet ile ilişkilendirilmesi Machiavelli, Hobbes ve Max Weber çizgisinde insanın doğasıyla ilgili bir konudur. Bu düşünörlere göre şiddet doğa durumunda var olur. Kendini koruma eğilimi, arzuların sınırsızlığı ve güvenlik ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı insanlar yetkilerini bir üst yapıya devretmelilerdir. Devrettikleri bu yapının adı ‘devlet’dir. Devletin meşruiyeti kadim sorundur ve gerektiğinde şiddet kullanma meşruiyeti insanlar tarafından devlete devredilmiştir. Burada önemli olan nokta, devletler arasındaki şiddet değildir. Önemli olan nokta, devlet içindeki şiddetlerin niteliği ve bu şiddetlerin egemenlik sorununa yol açarak devlete rakip olacak yeni yapıların oluşmasıdır.²⁴ Devletin uyguladığı bu şiddet meşru olmaktadır ve uyguladığı şiddet ile yeni devlet dışı aktörler doğabilmektedir. Dolayısıyla devlet dışı aktör olan terör örgütlerinin uyguladığı şiddet meşru ve yasal kabul edilmemektedir. Fakat bu örgütler halkın desteğini alarak meşru ve egemen haline gelebilmektedir.

Sonuç olarak, şiddet, fiziksel, psikolojik veya ihlal anlamında uygulanabilen ve sonuçları üzerinden değerlendirilen bir kavramdır. Devlet üzerinden şiddet kavramını ele alan düşünörlere bunu insan doğasının özünü şiddetin oluşturduğunu savunmuşlardır. Bu doğrultuda insan doğasının incelenmesi ve devlete atfedilen meşru şiddet tekelinin incelenmesi gerekmektedir.

2.2.İnsan Doğası, Şiddet ve Meşru Şiddet

Alexander Mitscherlich göre şiddet, kendi içimizde, doğamızda içsel olarak yer almaktadır.²⁵ Konrad Lorenz ise şiddeti, hayvan türlerinde olduğu gibi insan türlerinde de kendi türünün devamını sağlayan zorunlu bir içgüdü olarak tanımlamaktadır.²⁶ Şiddet, insan doğasının bir parçası olarak ele alındığında günümüz yazarları dışında Machiavelli ve Hobbes gibi düşünörlere de fikirleri beyan edilebilmektedir. Ayrıca insan doğasına atfedilen şiddet kavramı, insanların doğasında bulunan şiddeti düzenlemek adına var olan ve devlete atfedilen şiddet tekeli kavramının da gerekli olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, öncelikle Machiavelli ve Hobbes gibi

²⁴ *Ibid.*, s. 43-44.

²⁵ Alexander Mitscherlich, “Zulüm Üstüne Savlar”, *Cogito:Şiddet*, 6-7, Kış-Bahar 1996, s. 222.

²⁶ Konrad Lorenz, “Saldırganlığın Spontanlığı”, *Cogito:Şiddet*, 6-7, Kış-Bahar 1996, s. 165.

düşünürlerin insan doğasına özgü olarak gördükleri şiddet ile ilgili söylemlerine yer verilecektir ve daha sonra devlete atfedilen şiddet tekeli kavramı açıklanacaktır.

Machiavelli diğer tüm yazarlar gibi yaşadığı dönemin etkilerini yazılarına yansıtmıştır. Buna bağlı kalarak Machiavelli Hükümdar kitabında (İl Principe)²⁷ insanın doğasındaki kötülüğe, şiddete dikkat çekmiştir. Machiavelli'ye göre insanlar, nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakar, korkak ve çıkarıcılardır. Onlara iyilik yaptığın sürece yanından ayrılmazlar, gerekmediğinde sana canlarını, mallarını dahası evlatlarını bağışlarlar ama gerektiğinde hepsi arkasını döner.²⁸ İnsanların nankör olmasından ve çıkarlarına göre hareket etmesinden bahseden Machiavelli insanların iyi kimseler olmadığını da açıkça belirtmiştir. Machiavelli, “insanlar iyi yaratılışlı olsalardı verdikleri sözü tutarlardı ama kötü yaratılışlı oldukları için sözlerini tutmayacaklardır. Ve insanlar öylesine basitler ki aldatmaya kalkan kişi karşısında aldanmaya hazır birini bulur hemen”²⁹ diyerek insanların gündelik hayatta da iyi olmadıklarını belirtmiştir.

Machiavelli, insan doğası gereği kötü oluşunu insanın temel bir iç güdüsünden kaynaklandığını belirtir ve bu kötülüğü insanlar arasındaki ilişkiler içinde anlamlandırıp görecelikle donatmaktadır.³⁰ İnsanların hırslı olması ve bireysel arzularından dolayı sürekli çıkar peşinde olup daha fazla güç istemesi aralarında çatışmaya sebep olmaktadır. Bundan dolayı onları düzenleyecek bir yapıya ihtiyaç duyarlar.³¹

“...Bir yenilik girişiminde başkalarından yardım mı diliyorlar yoksa zor mu kullanıyorlar? Yardım dileyenlerde işler her zaman kötü gider ve sonuca ulaşamazlar, ama kendi güç ve yetenekleri ile işe girişenler eğer zor kullanabilse tek tük başarısız

²⁷ Niccolo Machiavelli'nin İl Principe kitabı Türkçeye farklı isimlerle çevrilmiştir. Doğu Batı Yayınları (2018), Can Yayınları (2018) ve Remzi Kitabevi (2017) gibi yayıncılar 'Prens' olarak çevirmiştir. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (2018) ve Dergah Yayınları (2013) gibi yayınevleri ise 'Hükümdar' olarak çevirmiştir.

²⁸ Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Çeviren: Necdet Adabağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 65.

²⁹ *Ibid.*, s. 67.

³⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s.327.

³¹ *Ibid.*, s. 328-329.

olurlar. Tüm silahlı peygamberlerin galibiyete ulaşmışlardır oysa silahsızlar yenik düşmüşlerdir. Çünkü halkların doğasındaki değişkenliği unutmamak gerekir. Bir fikre onları inandırmak kolaydır ama o fikre bağlanıp kalmalarını sağlamak zordur.”³² diyen Machiavelli devletin meşru zor kullanma gücüne atıf yapmıştır. Yani Machiavelli’ye göre insan doğasındaki değişkenliği dengelemek adına devlet düzen ve güç için zor kullanmalıdır.

Machiavelli’den 130 yıl sonra Hobbes, insanların elde etme içgüdüleri ve varlıklarını koruma iç güdüsü ile çatıştığını belirtmiştir. Hobbes insan doğasının temelinde üç temel kavga olduğunu belirtmiştir. Bunlar sırasıyla, rekabet, güvensizlik, şan ve şereftir.³³ Hobbes’a göre “İnsan insanın kurdudur (Homo homini lupus)” ve insanlar arzu ettikleri şeyler için birbirlerine düşman olurlar, varlığını korumak için birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar.³⁴ Dolayısıyla Hobbes insan doğasındaki kötülüğü doğuştan olarak tanımlamak yerine bulunduğu yaşam şartlarına dayanarak tanımlamayı tercih etmiştir. Yani Hobbes’a göre insanlar doğuştan değil, yaşam şartlarından dolayı kötüdür.

Hobbes’a göre devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Hepsinden kötüsü hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır... ve genel bir güç (korku) onları bir arada tutmalıdır.³⁵ Hobbes’tan sonraki toplum sözleşmesi kuramcıları, örneğin Locke ile Rousseau, siyasal iktidarın bulunmadığı veya kurulmadığı bir durumda toplumsal yaşamın var olabileceği görüşünü savunmuşlardır.³⁶ Fakat Hobbes’a göre kurulu bir iktidar yoksa veya bu iktidar güvenliğimiz için yeterli değilse, diğer insanlar korunmak için kendi gücüne, kurnazlığına dayanacaktır ve bunu meşru şekilde yapacaktır.³⁷ Bundan dolayı kurulu bir siyasal iktidarın varlığı kadar gücü de önemlidir.

³² Niccolo Machiavelli, *op.cit.*, s. 23.

³³ Thomas Hobbes, *De Cive : The English Version*, Howard Warrender, (ed.), (New York: Oxford University Press,1983), s. 43.

³⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çeviren.:Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), s. 100.

³⁵ *Ibid.*, s.101.

³⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (Ankara: İmge Kitabevi, 2018), s. 193.

³⁷ Tomas Hobbes, *op.cit.*, s. 133.

Hobbes'a göre devletin amacı güvenlidir. Birbirleri ile çatışıp, savaşan insanları korku içinde tutacak ve ceza tehdidiyle yönetecek olan güç devlettir.³⁸ Devletin özünün toplandığı kişiliği taşıyana egemen denir ve onun dışında kalanlar uyruğudur. Bu öz büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükûnu ortak savunmaları için içlerinde birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir.³⁹ Hobbes'un sözünü ettiği bu devletin gücü merkezileşmiş ve şiddeti elinde bulunduran bir ölümlü tanrıdır.

İnsan doğasının şiddete eğilimli olması ve kötülük içermesi onların devlet ve egemen ihtiyacının yegane göstergesi olarak belirtilmiştir. Hobbes'un bir sözleşme ile siyasal topluluk oluşturma analizini Arendt herkesin eşit olarak sahip olduğu öldürme kabiliyetinden kaynaklanan korku eşitliği olarak değerlendirmiştir.⁴⁰ Yani bu korku ve sınırsız şiddet kullanımının sınırlandırılması için devlet oluşmuştur.

“İnsanları koruyabilecek, mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak genel gücü kurmanın tek yolu, bütün kudret ve güçlerini... tek bir iradeye devretmektir. Bu yapıldığında tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet/civitas olarak adlandırılır, ölümsüz tanrının altında, ölümlü tanrının doğuşu böyle olur.” diyor Hobbes modern devlet sisteminin temellerini 1651 yılında açıklamıştır.⁴¹ Modern devlet, halkın mutluluk içinde, güvende ve refah içinde yaşaması için kurulmuştur. Düzeni sağlamak için gücü, yasayı ve şiddeti kendi tekelinde toplamıştır. Şiddet tekelinin devredilmesi Machiavelli, Hobbes ile başlamaktadır ve ‘ideal tip’ halini Max Weber ile almıştır.

Devlete devredilen üstün güç ve şiddet kullanma tekelinin yasal veya gereklilik olması bizi Max Weber'in meşhur söylemine götürmektedir; devlet belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur.⁴² Weber, Hobbes gibi devleti veya siyasal hayatı güvenlik ihtiyacına dayandırmamıştır ama düzen ve disiplin gibi konularda Weber ile Hobbes şiddet

³⁸ *Ibid.*, s. 133.

³⁹ *Ibid.*, s. 136.

⁴⁰ Hannah Arendt, *op.cit.*, s. 82.

⁴¹ Tomas Hobbes, *op.cit.*, s. 136.

⁴² Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren: Taha Parla (İstanbul: Deniz Yayınları, 2011), s. 140.

düşüncesinde birbirlerine yakınlardır. Siyasi toplumlarda görülen meşru şiddet, devletin belli normlar (hukuk,bürokrasi) çerçevesinde uyguladığı şiddettir. Toplumun refahı güvenliği için bunu uygulayan tek kurum devlettir. Weber'e göre devlet amaçlarına bakılarak tanımlanmaz; ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. Bu araçlar da fiziksel güç ve şiddet kullanımıdır. Elbette şiddet, devletin tek ya da olağan aracı değildir ama şiddet kullanımı devlete özgü bir araçtır.⁴³

Weberyan devlet nosyonunda, işleyen bir devletin birkaç şartı olmalıdır ve devlet gücünün yoğunlaşması ile ilgili tanımlar bulunmaktadır. Birincisi, devlet dış rakiplerini ortadan kaldıracak veya etkisiz hale getirecek güce sahip olmalıdır. Devlet kontrolünde düzenli, profesyonel silahlı kuvvetler kurulmalı ve organize edilerek savaş gücünü elinde bulundurmalıdır. İkincisi, içsel düzenleme ve düzenin sürdürülmesi için polislik araçların oluşturulmasıdır. Üçüncüsü ise halkın korunması ve güvenlik ile ilgilidir. Bu mahkeme ve meclislerin kurulması ile hukukun üstünlüğü ve halkın temsili ile sağlanmalıdır. Sonuncusu ise devletin mali kaynaklarını sağlamak için vergi, gümrük gibi vergilerin sağlanmasıdır. Bu, mali yapıya sahip rasyonel bir devlet bürokrasisi ile sağlanabilir. Bu işlevleri yerine getirme gücü, devletin kuvvet kullanma araçlarının tekelleşmesidir.⁴⁴

Weber, “Meslek Olarak Siyaset” makalesinde Trosky'nin “bütün devletler güç ve şiddet üzerine bina edilmiştir” sözünü hatırlatır ve şu şekilde devam eder; “ şiddet kullanmasını bilen sosyal kurumlar olmasaydı devlet kavramı ortadan kalkar, sözcüğün tam anlamıyla anarşi denilen bir ortam doğardı.”⁴⁵ Yani Weber devlet için şiddetin ne kadar düzenleyici ve gerekli olduğundan bahsetmiştir. Şiddet kullanma hakkı ise başka kurumlara veya bireylere devletin izin verdiği ölçüde tanınmaktadır.

Max Weber'e göre dünya şeytanlar tarafından yönetiliyor ve politikanın sorunları yalnızca şiddet ile çözülebilir. Dolayısıyla Weber, kullandığı araçların sonuçlarına odaklanmamaktadır, daha çok mutlak ya da nihai amaçların etiğine

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Herbert Wulf, “Challenging the Weberian Concept of the State: The Future of the Monopoly of Violence”, *The Australian Centre for Peace and Conflict Studies* (Australia: ACPACS Occasional Papers Series, 9, December, 2007), s. 10-11.

⁴⁵ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları, op.cit.*, s. 140.

odaklanmaktadır. Çünkü nihai amaçların etiği bir amaca odaklanırken, sorumluluk etiği eylemlerin sonuçlarına odaklanmaktadır. Örneğin intihar bombacıları eylemlerini adaletsizliği protesto etmek için yapmaktadırlar. Ama sonuca odaklanma olmadığı için bu şiddet eylemleri farklı insanlara örnek teşkil edebilmektedir veya bir çok insanın yaşamına son verebilmektedir. Weber açısından ise bu şiddet eylemleri sonuç etiğinden çok nihai amaç etiği içermektedir. Dolayısıyla, devletin şiddet kullanımı da sonuç etiği olarak değil nihai amaç etiği olarak görülmektedir.⁴⁶

Fiziksel olarak şiddet doğrudan belirli aktörlere karşı yapılan eylemleri içerirken devlet şiddeti, politik olarak marjinalleşmiş insanların yoksulluk veya açlıktan yoksun bırakılması ile ilgili olabilmektedir. Devlet şiddetinin bir diğer hali ise diğer devletlere karşı kendi askeri güçlerine veya başka askeri eylemlere sponsorluk yoluyla var olabilir. Genellikle devlet şiddeti, kolluk kuvvetleri ve dışlayıcı sosyal politikalar yoluyla kendi vatandaşlarına karşı uygulanabilmektedir. Yasal gereklilikler çerçevesinde uygulanan şiddet devletin meşru şiddeti halini almaktadır.⁴⁷

Devlet ‘doğal’⁴⁸ amaçlara ulaşmak için, başkalarının kullanmasını kısıtlayarak şiddet konusunda tekel oluşturmaya çalışır. Devlete tehdit oluşturan şey insanların yasal veya yasal olmaması değildir, insanların amaçlarını şiddet ile takip etmesidir. Yani devlet için tehdit oluşturan şey yasa dışı şiddetin varlığıdır.⁴⁹

Raymond Williams, Weber’in devlete devrettiği şiddet kullanımı ile ilgili olarak, şiddet kavramının devletin kullanımı konusunda fiziksel saldırı olarak değerlendirilmesinden çok ‘yetkilendirilmiş güç’ kavramı olarak değerlendirilmesinden bahsetmiştir. Örneğin terör şiddeti ile başka bir ülkenin ordularına karşı savaşmanın arasında şiddetin niteliği açısından farklar vardır. Biri

⁴⁶ Richard A. Couto, “The Politics of Terrorism: Power, Legitimacy, and Violence”, *Integral Review*, 6/1, March 2010, s. 66-67.

⁴⁷ Johan Galtung, “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal Peace Research*, 6/3, 1969, s. 169-170.

⁴⁸ Fransız Devrimi sırasında Jakobenlerin kullandığı şiddet eylemleri doğal olarak algılanmıştır. Bu dönemde terör kavramı da şiddet gibi pozitif algıya sahiptir. Yazar ‘doğal’ kelimesini bu anlamda kullanmıştır. Şiddetin haklılığına dayanarak uygulanan şiddetin doğal olması anlamındadır.

⁴⁹ Saul Newman, “Terror, Sovereignty and Law: On the Politics of Violence”, *German Law Journal*, 5/5, 2004, s. 571.

orduya veya devlete karşı yapılan eylemleri ifade ederken, diğeri ülkenin savunulmasına yönelik güç kullanılmasıdır.⁵⁰

Terör ve devlet şiddeti analitik bir yapı ve mantığı paylaşmaktadır. Başka bir deyişle aynı şiddet diyalektiğinin bir parçası olarak değerlendirilebilirler. Her ikisinin de gösterdiği şiddet, aşırı, keyfi ve çoğunlukla yasaların dışında kalmaktadır. Terörizm, devletin ötesinde ve kontrolü dışındaki bir şiddeti temsil ettiği için devletin var olan otoritesine meydan okuma olarak görülebilmektedir. Ayrıca terörist şiddeti genellikle bir dizi siyasi ya da stratejik talep ile ilişkilidir. Fakat devlet şiddeti daha çok otorite içermektedir.⁵¹

Richard Couto'ya göre, bir grup kendi vatandaşlarına veya başka bir devlete karşı terörle mücadele ettiğinde, devletin meşruiyetine meydan okumak için gerilla ya da geleneksel savaş gibi diğer şiddet biçimlerini kullanma gücüne sahip olmadığını kabul eder. Devletin otoritesine veya Weber'in söylemiyle devletin meşru şiddet tekeline meydan okuması terörizmin varlığını kanıtlamaktadır. Bu grupların kullandığı şiddet devlete karşı veya vatandaşlara karşı yapılan salt şiddet eylemleri olarak değil, gücünü var olan meşru otoriteye ve halka kanıtlamak olarak görülmelidir.⁵² Devlete karşı ve diğer güçlere karşı yapılan terör eylemlerine örnek olarak Lübnan'da egemenliğini sarsan Hizbullah örgütünü verebiliriz. Çünkü Hizbullah kuruluşundan beri devletin var olan/olmaya çalışan meşru otoritesini sarsmaktadır. Devlet gibi halka hizmetler sunmaktadır ve halkın gözünde meşruluğunu elde etmeye çalışmaktadır.

Bu doğrultuda devlete verilen şiddet kullanma tekeli çeşitlilik göstermektedir. Şiddetin kime uygulanacağı, nasıl ve neden kullanılacağı yüzyıllardır sorun haline gelmiştir. Bodin, Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürler devletin yetkilerini düzenleyecek ve yürütecek yapı olarak 'egemen' kavramını tanımlamıştır. Hobbes ve Machiavelli okuyucusu olan Carl Schmitt ise egemenin karar mekanizmasına dair yorumlarda bulunmuştur. Bundan dolayı diğer bölümde egemen kavramı, egemenin yasallığı ve egemenin meşruluğu anlatılacaktır.

⁵⁰ Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (New York: Oxford University Press, 1983), s. 329-330-331.

⁵¹ Saul Newman, *op.cit.*, s. 574.

⁵² Richard A. Couto, *op.cit.*, s. 68.

3. EGEMENLİK KAVRAMI VE ŞİDDET İÇEREN DEVLET DIŞI AKTÖRLER

3.1.Egemenliğin Tanımı ve Meşruiyet Durumu

Devletin, siyasetin ve yönetim örgütlenmelerinin olmadığı doğal hallerinde olan insanlar birleşip karar alma gücünü veya hakkını birine devretmişlerdir. Yani kendileri tarafından yaratılmış bir üst otoriteye devretmişlerdir. Karar alma yetkisini, şiddet yetkisini ve yönetim yetkisini devrettikleri bu üst otoriteye ‘egemen’ adı verilmektedir. Egemenliğin tanımı Fransız Devrimi ile değişmiştir. Fransız Devrimine kadar tek bir otoriteye verilen güç Rousseau’nun etkisi ile tüm topluma atfedilmiştir.

Kavramsal olarak egemenliğin tanımını ilk yapan Bodin’dir ama egemenlik kavramını kavramsallaştırmadan ilk kez kullanan isim Niccolo Machiavellidir. İl Principe kitabı ile siyasal düşünceye özgü katkılar yapmıştır ve siyaset biliminin en önemli kurucusu sayılmıştır.⁵³ İktidarın ve egemenliğin gerekliliğini insan doğasının kötülüğüne dayandıran Machiavelli egemenliğin tek ve bir bütün olması gerektiğini savunmuştur.⁵⁴ Ayrıca Machiavelli yöneticinin, hükümdarın korku bağı ile yönetmesini söylemiştir. Çünkü insanların korkulan hükümdardan çok sevilen bir hükümdara daha kolay zarar vereceğini düşünmektedir.⁵⁵ Bu doğrultuda, Machiavelli insanları bir arada tutmak için ve insanların yöneticiye, iktidara bağlılığını sağlamak için hükümdarların acımasız ve zalim olabileceklerini belirtmiştir.⁵⁶

Machiavelli’ye ünlü eserinde bahsettiği Prens aslında egemen kişidir ve bunlar üstün emretme gücüne sahiptirler. O kadar ki, din ve inanç bile sadece hükümdarın (egemenin) yetkilerinin korunması ve arttırılması ölçüsünde bir değere sahiptir.⁵⁷ Egemenin dünyevi bir olgu ile değerlendiren Machiavelli, Orta Çağ Hristiyan düşüncesindeki “tüm iktidarlar Tanrıdan gelir” düşüncesinden ayrılarak egemen

⁵³ Mehmet Ali Ağaoğulları, *op.cit.*, s. 322.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 327-328.

⁵⁵ Niccolo Machiavelli, *op.cit.*, s. 64.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 63.

⁵⁷ Mustafa Koçak, *Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik* (Ankara: Seçkin Yayıncılık,2006), s. 75.

otoriteden laik bir olgu olarak bahsetmiştir.⁵⁸ Sonuç olarak, yöneticinin veya hükümdarın nasıl yönetmesi gerektiğini açıklayan Machiavelli egemenlik kavramını kavramsallaştıramamıştır ve tam anlamıyla egemenliğin tanımı Jean Bodin tarafından yapılmıştır.

1576 yılında *Devletin Altı Kitabı* isimli yapıtı ile egemenlik kavramını literatüre sokan Jean Bodin, egemenlik kavramını Latince en yüksek, en üst anlamlarına gelen “superanus” teriminden türetmiştir. Fransız hukukçu, “bir devletin mutlak ve sürekli gücü”nü nitelemek için “souveraineté ” (egemenlik) kavramını ortaya atmıştır. Bodin, yapıtını Fransızca’dan Latinceye çevirirken “maiestas” ve “potestas” terimlerini egemenliğe karşı gelmek üzere kullanmış; Hobbes, Leviathan’da bu kavramları “egemenlik” (sovereignty) nitelemesi ile İngilizcede teke indirmiştir.⁵⁹

Egemenliği devletin özü olarak gören Bodin’e göre, “Nasıl ki kenarları, pruvayı, pupayı, güverteyi bir arada tutan omurgaya sahip olmayan bir gemi biçimsiz bir tahta yığınınından başka bir şey değilse, bütün üyeleri ve bunların parçalarını, bütün aileleri ve dernekleri tek bir beden şeklinde birleştiren egemen erki olmayan bir devlet de devlet değildir.”⁶⁰ Bundan dolayı Bodin egemenliği yurttaşlar üzerindeki en yüksek, mutlak ve sürekli güç olarak tanımlamıştır.

Mutlak ve sürekli olan egemenliğin temel noktası, bütün uyruklara yasa vermekte yatmaktadır. Yani Bodin’e göre egemen yasa yapar, gereksiz yasaları bozar veya gereksiz yasaları ortadan kaldırma gücüne sahiptir.⁶¹ Bodin’e göre mutlak olan otorite Tanrı’dan sonra gelir ve egemenin üzerine hiçbir güç tanınmaz.⁶² Bundan dolayı egemen, yasaların gücünden bağımsızdır. Ülkenin yasalarını egemenin buyruğu ile ilişkilendiren Bodin egemenlik ve yönetici ayrımı yapmıştır. Ona göre süreyle

⁵⁸ Yusuf Şevki Hakyemez, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004), s. 28.

⁵⁹ Hamit Emrah Beriş, *Egemenlik: Bir kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği* (Ankara: Tezkire Yayınları, 2014), s. 4.

⁶⁰ Mehmet Ali Ağaogulları, Levent Köker, *op.cit.*, s. 26.

⁶¹ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1983), s. 37.

⁶² Daniel Philpott, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2001), s. 188.

kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar egemenlik değil, yetkidir. Bu yetkiyi kullanan kişi de yalnızca yöneticidir.⁶³ Bu ayrım ile birlikte Bodin, Prens egemen olabileceğini ama egemenlik demek olmadığını belirtmiştir. Bodin Machiavelli'yi bu doğrultuda eleştirmiştir. Çünkü Machiavelli düşüncesine göre devlet ile prens arasında ayrım yoktur ve Bodin devlet ile prens arasındaki bağı farklılaştırmıştır. Bodin'e göre prens yok olsa da egemenlik özünde aynı kalır ve sürmeye devam eder.⁶⁴

Egemenliğin sürekliliğini belirten Bodin, Machiavelli'nin egemen tanımındaki acımasız ve tiran görüntüsünden kaçınmak için ona sınırlar vermiştir. Yani egemen erk mutlaktır ama sınırları tanrısal ve doğal yasalarla bağlıdır.⁶⁵ Uyruklar, egemenin koyduğu yasalara boyun eğer ve bu yasalara uyacaklarına dair ant içerken, egemen de ilahi emirlere uygun hareket edeceğine yemin eder. Böylece Bodin'e göre egemen meşruluğunu kendinde veya devletle bütünleşen siyasi bedeninde değil, Tanrıda bulmaktadır.⁶⁶ Tanrısallığı ve doğal düzeni belirten Bodin bu düşüncesi ile Hobbes'u haber veren modern görüntüsünü yitirmiştir. Çünkü devletin ya da egemenliğin ortaya çıkışında rolü olmayan Tanrı, bir çırpıda siyasal otoritenin meşruluk kaynağına dönüştürülmüştür.⁶⁷

Bodin'in kuramında Tanrıya yer vermesi, astrolojiye siyasal olayların açıklanmasında önemli yer atfetmesi onu takip edenlerin düşüncelerini etkilemiştir. Bodin, eski ile yeninin arasındadır, düşüncesi ile kopuşu değil, bir geçişi ifade etmektedir. Bu da yapıtının, çelişkileri barındırmasına yol açmıştır.⁶⁸

Bodin'den sonra egemenlik kuramında en çok yer edinen düşünür Thomas Hobbes'tur. Bodin'de doğal bir birlik olan aile esasına dayalı olarak oluşan egemenlik Hobbes düşüncesinde bireylere dayanan bir sözleşme ile temellendirilir.⁶⁹ Hobbes'un Leviathan olarak adlandırdığı egemen ile mutlaklığını, sınırsızlığını ve

⁶³ Mustafa Koçak, *op.cit.*, s. 81.

⁶⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *op.cit.*, s. 32-33.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 36-37.

⁶⁶ Mustafa Koçak, *op.cit.*, s. 86.

⁶⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *op.cit.*, s. 43.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 17-18.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 67.

devredilmezliğini bir temele kavuşturmuştur ve Hobbes'un kuramında beliren mutlak iktidar anlayışı modern devletin ta kendisidir.⁷⁰

Hobbes'a göre egemenlik iki yolla elde edilir. Birincisi, düşmanlarını savaş yoluyla kendi iradesine tabi kılması ve ancak bu şartla hayatlarını bağışlamasında olduğu gibi zorlama yoluyla egemenlik kurulur. Buradaki egemenlik, doğal zor ile kurulmuş edinilmiş egemenliktir. İkinci yol ise, bir kişiye veya kurula, onun kendilerini başkalarına karşı koyacağı inancıyla, tabi olmak için insanların gönüllü olarak kendi aralarında anlaşmalarıdır. Bu siyasal bir devlet veya sözleşme ile kurulmuş bir egemenliktir.⁷¹ Hobbes toplum sözleşmesine veya gönüllü kurulan bir devlete önem veriyorsa da devletin kaba güç kullanarak da ortaya çıkabileceğini kabul etmektedir. Egemenin karşı koyulmaz güce sahip olması, onun meşru olarak kabul edilmesine yol açmaz ama güç ya da şiddet kullanma devletin özünde vardır.⁷²

Hobbes, devlet egemenliğini güvenlik endişesinden hareket edilen rasyonel bir zemine oturtmuştur. Böylece siyasal kurum olan devletin hem doğal hukuk hemde Tanrısal yasalar ile bağlantısı kesilmiştir. Bodin'in aksine Hobbes'un kuramında egemenliğin kaynağı Tanrı değil, toplumun bizatihi kendisidir. Bununla birlikte, egemenlik ve meşruluk sözcüklerinin bir arada kullanılmasında Tanrı lafzına ihtiyaç duyulmamasıdır. Siyasal iktidarın meşrulaştırılması teolojik destekten çok, birey eksenli ve akla dayalı bir tasarı ile var olmalıdır.⁷³

İnsanların toplanıp sözleşme ile haklarını devrettiği egemen sözleşmeye taraf değildir ve yönetme, koruma, güvenlik gibi haklarını devreden uyruklar, egemenin buyruklarına uymalıdır. Egemene başkaldıramazlar veya yönetimi değiştiremezler, egemen yasama, savaş ve barış haklarını, yürütme ve cezalandırma hakkını elinde toplamıştır.⁷⁴ Egemen, yasalara bağımlı olmasına karşın, yine de yasalarla yönetir ve yapılmış bir yasayı egemenden başka kimse kaldıramaz.⁷⁵ Başka bir deyişle, adil olan olmayan ya da iyi-kötü kavramları, tam anlamıyla ancak fiziksel şiddet kullanma

⁷⁰ *Ibid.*, s. 161.

⁷¹ Tomas Hobbes, *op.cit.*, s. 136-137.

⁷² Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *op.cit.*, s. 274.

⁷³ Hamit Emrah Beriş, *op.cit.*, s. 8.

⁷⁴ Tomas Hobbes, *op.cit.*, s. 137-145-201-207.

⁷⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, *op.cit.*, s. 234.

tekeline elinde tutan bir iktidar oluştuktan sonra karşı konamaz gücü sayesinde, uyrukların sözleşmeyi bozmaları durumunda başlarına gelecek kötülüklerden de haberdar olmaları gerekmektedir.⁷⁶

Machiavelli, Bodin ve Hobbes çerçevesinde klasik egemenlik tanımı aynı zamanda iki büyük sorunu da ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, egemenliğin devlet iktidarının zorunlu ve vazgeçilmez bir unsuru olup olmadığı, ikincisi de siyasal iktidarın dayanağı ve meşruluğu ile ilgilidir. Biliyoruz ki, bütün siyasal topluluklarda, karar alma, emir verme ve bu karar, emirleri zor başvurarak yürütme gücüne sahip kişiler daima olmuştur. Sadece fiziki zorlamaya veya kaba kuvvete dayanan iktidarın uzun süre ayakta kalması hemen hemen zordur. Bu yüzden, iktidarın rastgele bir nedene değil de *hakka* dayandığı fikrin kabul görmesi o iktidarın meşruluğunun göstergesidir.⁷⁷

Devletin, egemenin meşruluğu ve şiddet kullanımına dair teorik çerçeveyi Max Weber sunmuştur. Weber'in temel önermelerinden biri, insanın diğer insanlar üzerindeki tahakkümünün zorunluluğudur. Çünkü tahakküm kavramı 'meşru' ve 'egemen' kavramı ile ilişkilidir. Weber'e göre güç ve egemenlik kişinin kendi iradesini diğer insanlar üzerinde uygulama olasılığıdır.⁷⁸ İnsanın insan üzerindeki iradesinden yola çıkarak Weber egemenliğin gerekliliğinde bahsetmiştir. Devlet olacaksa, egemenlik altındakilerin egemen güçlerin sahip olduklarını iddia ettikleri otoriteye itaat etmeleri gerekmektedir.⁷⁹

Weber'e göre her otorite minimum düzeyde de olsa, tabi olanların gönüllü rızasını gerektirmektedir. Bu, itaat edenlerin açık ya da gizli bir şekilde, otoriteye boyun eğmelerinde bir çıkar görmeleriyle alakalıdır. Egemenin veya devletin otoritesi ancak ona tabi olanlar tarafından kabul ediliyor ve gönüllü olarak boyun eğiliyorsa meşrudur. Bundan dolayı, HAMAS⁸⁰ ve Hizbullah gibi terör örgütleri halkın desteğini almak istemektedir. Çünkü halk kabul ettiği sürece egemen ve meşru olabilirler.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 237.

⁷⁷ Münici Kapani, *op.cit.*, s. 37- 47.

⁷⁸ Max Weber, *Ekonomi Toplum 2.cilt*, Çeviren: Latif Boyacı (İstanbul: Yarı Yayınları,2012), s. 308.

⁷⁹ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, *op.cit.*, s. 141.

⁸⁰ Filistin'de bulunan örgüt ve siyasi partidir. HAMAS'ın açılımı Harakat al-Muqawama al-Islamiya şeklindedir ve Türkçede İslami Direniş Hareketi olarak geçmektedir.

Ayrıca meşruiyet, otorite kavramına normatif bir anlam yüklemektedir. Meşruiyetin ileri sürülmesi ile otorite salt kaba güçle yani şiddetle hükmetmenin ötesine geçmiştir. Dolayısıyla tabi olanların otoriteyi nasıl algıladıkları otoritenin kurucu bir ögesi halini almıştır.⁸¹ Buradan hareketle Weber, egemen otoritenin üç içsel gerekçesini ve temel meşrulaştırılmasını tanımlamıştır. Birincisi geleneksel otorite yani eskiye uyma ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaşmasıdır. İkincisi karizmatik otoritedir. Olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin oluşturduğu otoriteye bağlılıktır. Sonuncusu ise yasal otoritedir. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara dayanan yetkiye inanmaya bağlıdır.⁸²

Egemenin meşrulaştırıldığı üç durum dışında, egemenin veya devletin elindeki gücün (fiziksel) kullanım yetkisi yasalarla düzenlenebilir veya değiştirilebilir. Dolayısıyla, devlet belli bir toprak parçası üzerindeki yaşayanları yasaların geçerliliğine ikna etmiş ve devlet-toplum ilişkisini rızaya dayandıran bir yapıdır. Bundan dolayı devlet fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulduran insan topluluğudur.⁸³ Elinde bulundurduğu fiziksel güç kullanma tekeli hukuki niteliğe taşıdığı için devleti rasyonel göstermektedir. Sonuç olarak Weber şiddeti devlete özgü bir araç haline getirmiştir ve bu yetkiyi egemene vermiştir. Bu bağlamda şiddet ‘yasal zor’ olarak tanımlanmaktadır ve bu yönüyle hukuk devletinde tüm şiddet araçlarının yetkisini akılcı ve tarafsız kabul edilen merkezi bir iktidar elinde toplamak ve bu şekilde onları ‘meşru’ kılma işlevini üstlenmektedir.⁸⁴ Siyasal toplum öncesi gelişigüzel sorun olan şiddet, Weber’in ünlü hükmü ile merkezi otoritenin egemen olduğu siyasal toplumun çözümü olmuştur.⁸⁵ Genellikle meşruluğunu yasallığa dayandıran devletlerde kolluk kuvvetleri aracılığı ile şiddet kullanımı olağandır.

Meşruluk ve yasallık birbirinden ayrılmalıdır. Çünkü hukuka uygun olan, yasal olan bir şey, sosyolojik ve politik açıdan meşru olmayabilir. Aynı zamanda başta

⁸¹ Erdem Demirtaş, *Ortadoğu’da Devlet ve İktidar : Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), s. 124-125.

⁸² Max Weber, *Sosyoloji Yazıları, op.cit.*, s. 140-141.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Etienne Balibar, *Violence and Civility: On the Limits of Political Philosophy*, Çeviren: G.M. Goshgarian (New York: Columbia University Press, 2016), s. 22.

⁸⁵ Vittorio Bufacchi, *op.cit.*, s. 193.

hukuki olarak meşru olan bir yönetim zamanla meşruluğunu kaybedebilir. Devletin uyguladığı şiddet kolluk kuvvetlerince uygulandığı için meşru ve yasaldir fakat terör örgütlerinin uyguladığı şiddet meşru ve yasal değildir. Ayrıca her şeyin hukuki olarak uygulandığı toplumda halkın meşru görmediği sürece o yönetimin meşruluğu yoktur. Çoğu yönetim sistemlerinde, yöneticiler meşruluğunu güçlendirmek adına yasal yolları izlemişlerdir.⁸⁶ Weber'in şiddeti meşrulaştırarak devlet tekeline dayandırması ve bunu yasanın temel güçleri ile ilişkilendirmesi konusuna Carl Schmitt gibi kuramcılar karşı çıkmıştır. Machiavelli'den Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırmada bahsettiğimiz egemen ve ona verilen güçler konusunda Schmitt yeni bir kavram sunmuştur, bu kavram ise 'Karar'dır.

Schmitt egemeni istisnai hale karar veren bir güç olarak tanımlamıştır ve egemenin karar nosyonunu hukuksal alanda incelemiştir.⁸⁷ Egemeni bir sınır kavramı olarak tanımlayan Schmitt'e göre egemen hem hukukun içinde hem de dışındadır. Çünkü egemen hukuku kendi kararları ile oluşturur ve herhangi bir norma dayandırmaz. Egemen var olan hukuku askıya alır ve hukukta bir boşluk yaratır. Egemenin, hukuku askıya alması, neyin istisna olduğuna dair verdiği kararın sonucudur. Bundan dolayı istisna hali için verilen karar, kelimenin tam anlamıyla 'karar'dır.⁸⁸ Yürürlükteki kanunu ilga etme yetkisi egemenliğin alameti farikasıdır ve Schmitt'in yorumu ile kamu düzeni ve güvenliğinin ne olduğunu ve ne zaman bozulduğunu kesin olarak belirlemek egemenin görevidir. Tüm bu ve diğer düzenler hukuki düzende norma değil 'karar'a dayanmaktadır.⁸⁹

Jacques Derrida, Schmitt'in 'Karar' kavramı için şunları söylemiştir; hukukun şiddeti, egemenin şiddeti karardan gelmektedir. Şiddeti kurmak ve şiddeti korumak arasında ayırım yapamaması kararsızlığı ile ilgilidir. Egemenin kararları keyfi ve rastlantısal olabilmektedir ve egemenin amacı yalnızca karar olabilmektedir. Ayrıca Derrida'ya göre egemenlik karar nosyonu ile kendisini doğrudan veya dolaylı olarak

⁸⁶ Münici Kapani, *op.cit.*, s. 59-60.

⁸⁷ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat : Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Çeviren: A. Emre Zeybekoğlu (Ankara: Dost Kitabevi,2016), s. 13-14.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 14-15.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 17.

ilahi adalet ile eş değer saymaktadır. Buna ek olarak, dünyamızda adil sayılan şeyleri tanımlama ve üretme yetkisini kendisinde bulmaktadır.⁹⁰

Schmitt, modern devlet kuramının bütün önemli kavramlarının dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramları olduğunu düşünmektedir ve istisnai hal için mucize tasvirinde bulunması ile egemenin de Tanrı gibi görülmesinin benzer olduğundan bahsetmiştir.⁹¹ Dolayısıyla devlet egemenliğinin özü, hukuken zorlama veya hükmetme tekeli olarak değil, olması gerektiği gibi karar verme tekeli olarak tanımlanır ve otorite hukuk üretmek için haklı olmak gerekmediğini kanıtlamaktadır.⁹²

İstisnai hale karar veren, halkından ölmeyi veya öldürmeyi talep eden egemen aynı zamanda siyasal birliği ve toplumsal düzeni sağlamak için kimin ‘dost’, kimin ‘düşman’ olduğuna karar veren kişidir.⁹³ Schmitt’in burada bahsettiği düşmanın ahlaki olarak kötü, estetik olarak çirkin veya ekonomik olarak rakip olması gerekmemektedir. Önemli olan onun öteki olması ve egemenin çıkarları doğrultusunda ya da kendi varlığını koruma doğrultusunda belirlenmesidir.⁹⁴ Çünkü, devlet, egemenlik, hukuk devleti veya diktatörlük gibi sözcüklerin somut olarak kimi kastettiği veya kiminle mücadele edildiği bilinmezse, hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla bu sözcüklerin varlığını koruyabilmesi için bir ötekiye, düşmana yani ‘hostis’⁹⁵e ihtiyaçları vardır.⁹⁶ Hizbullah’ın ideolojileri içinde de ‘dost’ ve ‘düşman’ kavramları görülebilmektedir. Siyonizm, emperyalizm düşman olurken, İslami düzen için savaşan Filistin, İran gibi toplumlar dosttur.

Schmitt yaklaşımıyla, egemen gücün eylemlerinin gerekçelendirilmesi veya açıklanması gerekmemektedir. Egemen koşulsuz otoritenin imzasız alanı içinde yükselir ve tanrı benzeri egemen yasadaki boşluğa koyduğumuz yüzdür. Burada

⁹⁰ James Martel, “Waiting for Justice: Benjamin and Derrida on Sovereignty and Immanence”, *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics and the Arts*, 2/2, June, 2011, s. 162.

⁹¹ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat : Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, *op.cit.*, s. 43.

⁹² *Ibid.*, s. 21.

⁹³ Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı Çeviren*: Ece Göztepe (İstanbul: Metis Yayınları,2018), s. 57-58-75.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 57-58.

⁹⁵ Schmitt’e göre ‘hostis’ kavramı önemlidir. Çünkü ‘inimicus’ kişisel olarak nefret ettiğimizdir ama düşman yani bize saldıran ve varlığımızı tehlikeye attığını düşündüğümüz ‘hostis’ tir. Ayrıntı için bkz: Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı Çeviren*: Ece Göztepe (İstanbul: Metis Yayınları,2018), s. 59.

⁹⁶ Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, *op.cit.*, s. 61.

gizlediği şey aşkın meşruiyet yetkisi değildir, sonsuz bir şiddet olasılığı vardır. Bu doğrultuda Derrida'ya göre kuvvetsiz ve güçsüz bir egemenlik yoktur ve Derrida egemenliğin şiddetsiz olamayacağını belirtmiştir.⁹⁷ Terör örgütlerinin devlete karşı veya sivillere karşı uyguladığı şiddet eylemleri egemenlik ya da otorite kazanmak için kullanılmaktadır. Ayrıca Derrida'ya göre egemenlik iktidarın kötüye kullanımını ve bu kötüye kullanım kanunlarla desteklenmektedir. Bundan dolayı gerekli olan egemenlik, dünyadaki tüm diğer güçlerden daha güçlü bir güçtür. Derrida egemenliğin korku ve ümidin bir birleşimi ile olacağına da belirtmiştir.⁹⁸

Derrida için bir devletin şiddet üzerindeki tekeli, egemenlik motifine sahip bir parçadır. Yani şiddet tekeli ve egemenlik bir birinden bağımsız düşünülemez. Aynı zamanda bu tür egemenlik ölüm cezasını, devletin haklarını, egemenin ölümle cezalandırma hakkını içeren alandır. Ceza ve ölüm cezalarına ek olarak egemenlik devlet sınırlarını koruyan, vatandaşlarını dışlamayan ve onları koruma altına alan yapıdır. Sonuç olarak Derrida için egemenlik, güç kullanımının yanı sıra ilke ve kanunlarla bağlantılı olan yapıdır.⁹⁹ Lübnan devleti tarih boyunca sınırlarını koruyamamıştır ve güçlü bir egemenlik sergileyememiştir. Aynı zamanda Lübnan içinde mezhepsel ayrılıklar yoğunudur ve bu durum Derrida söylemi ile Lübnan devletinde egemen aşınması olabileceğini göstermektedir.

Derrida bu söylemleri ile birlikte 'Gewalt' kavramına dikkat çekmiştir. Gewalt Fransızca ve İngilizcede şiddet anlamına gelmektedir fakat Almandada meşru iktidar, otorite ve kamusal güç anlamlarına gelmektedir. Buradan yola çıkarak Derrida Gewalt kavramının hem şiddet hem de meşru iktidar, haklılaştırılmış otorite anlamlarında kullanılabilirliğini söylemiştir. Yani Derrida'ya göre meşru iktidarın yasanın gücü ile otoritesi ve ilkesel olduğu varsayılan şiddetinin bir birinden ayırt edilmesi zordur.¹⁰⁰ Dolayısıyla yasa gücünü kendisinden alan bir norm olarak sunulduğu her durumda şiddet vardır. Çünkü yasanın otoritesiyle yasayı kuran otorite burada iç içe

⁹⁷ Di Nick Mansfields, "Derrida, Sovereignty and Violence", *Lo Sguardo- Rivista Di Filosofia*, 13, 2013, s. 157.

⁹⁸ James Martel, *op.cit.*, s. 170.

⁹⁹ Vincent B. Leitch, "Late Derrida: The Politics of Sovereignty", *Critical Inquiry- The University of Chicago*, 33, 2007, s. 233-234.

¹⁰⁰ Jacques Derrida, "Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli", Çeviren: Zeynep Direk, Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), s. 48.

geçmiştir.¹⁰¹ Egemenin veya devletin uyguladığı şiddetler yasalar tarafından meşru kabul edilirken, terör örgütlerinin uyguladığı şiddet meşru kabul edilmemektedir.

Walter Benjamin'e göre ise yasaya uygun veya yasaya aykırı şiddet ayrımı o kadar açık bir tanım değildir. İnsanın doğası gereği¹⁰² amaçları doğrultusunda şiddete başvurması hukuksal düzenle ve hukukun gücü ile sınırlandırılmıştır. Fakat hukukun bireylerin elinden almaya çalıştığı bu şiddet, tehditkâr bir biçimde ortaya çıkmaktadır ve kitleleri tahrik etmektedir.¹⁰³

Yasayı kuran güç aynı zamanda şiddet ve hukuku içkin kılmaktadır. Yani Benjamin'e göre hukuku kurmak aslında iktidarı kurmaktır ve şiddet yasa koyabilmek için tayin edici bir öneme sahiptir.¹⁰⁴ Bundan dolayı, halk ve devlet yeni bir şiddetin hukuk kurmasından/yaratmasından korkar. Hukuku koruduğunu iddia eden düzen eleştirilerden muaf olmasa da, bu düzene karşı yapılan, hukuku koruduğunu savunan ve hakkını aradığını savunan yeni bir şiddetten korkmaktadır. Çünkü hukuku koruyan bu şiddet aynı zamanda tehdit eden şiddettir. Şiddet her türlü bir araç olarak ya hukuku korur ya da kurar.¹⁰⁵ Hukuk kurma, yasa olarak yaratılan şeye şiddeti araç olarak kullanıp erişmeye çalışırken, amaçlanan şeyin hukuk olarak kurulması anında şiddet geri çekilmez. Hukuk kurma, şiddetten arınmış, şiddetten bağımsız değildir; şiddete bağlı bir amacı zorunlu biçimde iktidar adı altında hukuk biçiminde ortaya koyar ve dar anlamda ise hukuk koruyucu şiddete dönüştürür. Hukuk kurmak iktidar kurmaktır, bu anlamda şiddetin dolaysız tezahür ediş eylemidir.¹⁰⁶ Orta Doğu'da görüldüğü üzere terör örgütleri siyasi alanlarda yer edinerek kendi etnik veya dini kökenlerini (vatandaşlarını) söz konusu ederek hukuku koruma görevini üstlenmektedir. Yaptıkları şiddet eylemleri terör olarak belirtilmektedir. Fakat zamanla halk tarafından desteklenerek güçlü bir otorite veya egemen halini alarak hukuk kurucu şiddet halini alabilmektedir. Buna örnek olarak Lübnan Taif Anlaşması ile Şiiilerin mecliste söz

¹⁰¹ Aykut Çelebi, *op.cit.*, s. 294.

¹⁰² 'İnsan Doğası, Şiddet ve Meşru Şiddet' adlı bölümde insan doğasının şiddet ile ilişkisi anlatılmıştır.

¹⁰³ Walter Benjamin, "Şiddetin Eleştirisi Üzerine", Çeviren: Ege Ç. Çelebi, Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), s. 22-23.

¹⁰⁴ Byung-Chul Han, *Şiddetin Tipolojisi*, Çeviren: Dilek Zaptçioğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), s. 57.

¹⁰⁵ Walter Benjamin, *op.cit.*, s. 25-29.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 36.

hakkı kazanmasına yol açmıştır ve Hizbullah örgütü artık hukuksal olarak daha çok söz hakkına sahip olabilmektedir.

Terör yoluyla ve Benjamin'in belirttiği hukuk koruyucu ve koyucu şiddet kavramı aracılığıyla yeni bir egemen yapının oluşmaya başladığı gözlemlenmektedir. Derrida'nın belirttiği üzere egemenlik terör örgütleri içinde korku ve ümidin birleşimidir. Çünkü yaptıkları eylemler ile korku yaratırken aynı zamanda da ezilen, dışlanan veya ötekileştirilen toplum üyeleri için ümit vaat etmektedir. Kanun/yasa gücünü elinde bulunduran, karar yetisini kullanan ve şiddete dayanan egemen kavramı artık tek yönlü değildir. Egemenliği veya otoriteyi sağlayamayan devletler başarısız olarak adlandırılmaktadır. Bu doğrultu da, devlet kendi yurttaşları için koruma sağlayamaz yetersiz kalırsa veya fazla şiddete başvurursa devlet yerine farklı yapılar şiddet, refah veya güvenlik gibi konularda roller üstlenebilmektedir.¹⁰⁷ Dolayısıyla devlet dışı aktörlerin doğuşu kaçınılmaz olacaktır ve bu terör örgütlerinin doğuşunu hızlandırabilmektedir.

Machiavelli'den Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırmada belirtmek gerekirse, egemen bir dizi araçsallıktan güç alır ve egemenin asli enstrümana ihtiyacı vardır. Yani egemenin caydırıcı olması için koyduğu kuralları uygulatabilmesi için araç olarak şiddeti seçmiştir. İnsan doğasında bulunan şiddet bir dizi nedenden dolayı egemene, otoriteye devredilmiştir. Egemen nihai bir dinamik üzerinden işler ve bir şeyleri yaratması ya da yok etmesi için karara ihtiyaç duyar. Dolayısıyla şiddet, egemenlik ve karar birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Devlet kurumları tarafından kullanılan güç/şiddet yasal veya meşru olabilir ancak bu şiddet olmadığını göstermez. Derrida ve Benjamin çizgisinde yasanın da şiddetle iç içe olduğu görülmektedir. Devlet yasalarını şiddetle kurmaktadır ve şiddetle devam ettirmektedir. Bundan dolayı, devletin uyguladığı şiddet eylemleri yasaya uygun görülürken devlet dışı aktörlerin uyguladığı şiddet eylemleri terör olarak değerlendirilmektedir. Egemenlik, şiddet, yasa/hukuk ve meşruluk bir arada kabul edilmektedir.

¹⁰⁷ Vittorio Bufacchi, *op.cit.*, s. 93.

Şiddet, yasa ve meşruluk ile iç içe geçen egemenlik kavramı yalnızca Machiavelli'den Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırma ile değerlendirilmemelidir. Modernleşme ve farklı siyasi, sosyal, ekonomik etkenler ile birlikte egemenlik yeni yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Egemenlik kavramının daha iyi anlaşılması için diğer bölümde egemenlik yaklaşımlarından bahsedilecektir.

3.2.Egemenlik Kavramı Yaklaşımları

Egemenlik, kavramın tanımını yapan Bodin için mutlak ve sürekli bir güçtür. Hukuki üstünlüğü ve meşruluğu elinde bulunduran egemenin gücü günümüzde sınırlandırılmıştır. Egemenliğin önemli iki kuramcısı olan Bodin ve Hobbes, devlet içinde nihai otorite kaynaklarının meşruiyeti için akılcı gerekçeler sunmaya çalışmışlardır. Hobbes'tan sonra gelen Locke, Mill ve Marx gibi teorisyenler ile otoritenin devlet içindeki organizasyonu üzerinde durulmuştur.¹⁰⁸

Günümüzde egemenlik kavramı dört farklı türde incelenmektedir. Bunlar; Karşılıklı bağımlılık egemenliği, iç egemenlik, uluslararası meşru egemenlik (dış egemenlik) ve Westphalia egemenliğidir. Bu dört farklı egemenlik kavramı birbirinden ayrıdır. Yani bunlardan birinin mevcut olmaması veya kaybedilmesi, diğerlerinin varlığını yok etmemektedir. Ama bu tanımlarda en önemli nokta, diğer devletlerin içişlerine karışmamasıdır.¹⁰⁹

İç egemenlik, devletin belli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi olarak tanımlanabilir.¹¹⁰ Devlet iktidarının başka bir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmayacağı, kısacası kendi sınırları içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu düşüncesi iç egemenliğin temel varsayımdır.¹¹¹ Lübnan devletini örnek alarak söylemek gerekir ki iç savaşımlardan dolayı devletin iç egemenliği zayıflamıştır ama bu dış egemenliği ile ilgili bir sorun yaratmayabilir.

¹⁰⁸ Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (USA: Princeton University Press, 1999), s.11.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 1-2-12.

¹¹⁰ John Hoffman, *Sovereignty* (Buckingham: Open University Press, 1998), s. 16.

¹¹¹ Hamit Emrah Beriş, *op.cit.*, s. 10-11.

İç egemenliğe daha yakından bakıldığında, bunun iki boyutu içerdiği görülür. Bunlardan birincisi, devlet iktidarının sınırsız, en üstün olması, bölünmez olması gibi nitelikleri ile ilgili olması ya da boyutudur. İkincisi ise, iç egemenlik bağlamında, egemenliğin sahip olduğu yetkiler ile ilgili boyutudur. Burada, devletin egemenlikten kaynaklanan yetkileri olarak kanun yapma, yasaklar koyma, vergi toplama, para basma, zorlayıcı güç kullanma, cezalandırma ve vatandaşlara yükümlülükler getirme gibi hususlar karşımıza çıkar.¹¹²

Bu doğrultuda, iç egemenlik devlet otoritesi ve yurttaşlar arasındaki belirleyici rolü her zaman devletin oynayacağı fikrine gönderme yapar. Ancak nihai ve mutlak güç siyasal toplumun özünden yatmaktadır. İç egemenlik anlayışı ile devlet, kendisine meydan okuma ihtimali bulunan potansiyel güç odaklarının tamamının önünü keserek siyasal toplumun yönetimini eline almış; toplum üyelerinin tamamının devlete itaat yükümlülüğü doğmuştur.¹¹³ Ama devlet iç egemenlikte kontrolünü sağlayamaz ve meşruluğunu kaybederse devlete karşı farklı aktörlerin doğmasına yol açabilir.

Bir diğer egemenlik, karşılıklı bağımlılığa dayanan egemenliktir. Bu egemenlik, devletlerin sınır hareketlerini denetim altında tutma yeteneklerini ifade etmektedir. Özellikle küreselleşme süreci ile gelişen ulaşım ve iletişim teknolojilerinin devletlerin kendi sınırlarını denetlemesiyle beliren egemenliğini tedricen ortadan kaldırdığı görülmektedir. Buna göre devletlerin meta, insan, uyuşturucu, para, çevresel atık, bulaşıcı hastalık ve düşünce akışını düzenlemede karşılaştıkları yetersizlik artık rollerini, otorite kullanımından çok bu önlenemez akışın denetimini sınırlamada kullanmaktadırlar.¹¹⁴ Aynı zamanda bu durum, devletin varlığına ve gücüne riayet etmeyen bir çok ulus aşırı toplumsal ve örgütsel faaliyeti de beraberinde getirmiştir.¹¹⁵

Dış egemenlik ise devletlerin uluslararası sistem içerisinde eşit özneler olarak belirmeleri, birbirlerinin iç işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip

¹¹² Münci Kapani, *op.cit.*, s. 58.

¹¹³ Hamit Emrah Beriş, *op.cit.*, s. 11.

¹¹⁴ Stephen D. Krasner, *op.cit.*, s. 12-13.

¹¹⁵ Hamit Emrah Beriş, *op.cit.*, s. 21.

olmaları olarak anlaşılabilir.¹¹⁶ Uluslararası hukuk, devletin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Dış egemenlik bağımsızlık kavramı ile açıklandığı gibi, otoritenin niteliği dikkate alınarak negatif egemenlik kavramı ile tanımlanmaktadır. Olumlu yönü ile egemenlik, hiçbir şarta bağlı olmadan emir verebilme iktidarı olarak açıklanmaktadır. Olumsuz yönü ise; başka hiçbir iradeden emir almamasıdır. Yani egemen bir devletin, gerek iç işlerinde ve gerekse uluslararası ilişkilerinde dilediği gibi hareket edebilmesi, müdahale ve sınırlama ile karşılaşmaması anlatılmak istenmektedir.¹¹⁷

Dış egemenlikte, uluslararası alanda her devlet egemen olarak kabul edildiği için böyle bir ortamda mutlak bir egemenlikten bahsetmek mümkün değildir. Çünkü mutlak egemenlikten bahsetmek anarşi gibi bir ortama imkan sağlamak gibi kabul edilebilir. Dolayısıyla uluslararası egemenlikte büyüklüklerine bakılmaksızın devletlerin egemen eşitliği esas alınmalıdır.¹¹⁸ Anthony Giddens'a göre bir devletin egemenliği diğer devletler tarafından kabul edilmediği sürece o devlet egemen olmamaktadır. Güç farkı ne olursa olsun eşitler olarak karşılıklı tanınma olmalıdır. Tüm devletlerin küresel olarak birbirlerine egemenlik atfetmeleri de uygulamada İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir.¹¹⁹

Diğer egemenlik ise Westphalia egemenliğidir. Hugo Grotius, 1645'ten sonra imzalanan Westphalia Anlaşmaları ile hukuksal bağlayıcılık kazanan egemen devletler sisteminin kuramsal temellerini atan düşünür olarak bilinir.¹²⁰ Grotius'e göre egemenliğin olmadığı yerde devletten de söz edilemez ve devletin egemenlik yetkisini tanımlarken Bodin'den farklı bir şey söylememektedir. Yani Grotius'a göre egemenlik mutlak, tek ve bölünemez bir yapıdır.¹²¹

Egemenliğin siyasal pratikler açısından uluslararası düzlemde belirmesi Westphalia Anlaşması ile olmuştur. Otuz Yıl Savaşları sonucunda imzalanan

¹¹⁶ Stephen D. Krasner, *op.cit.*, s. 230.

¹¹⁷ Mustafa Koçak, *op.cit.*, s. 126.

¹¹⁸ Yusuf Şevki Hakyemez, *op.cit.*, s. 90.

¹¹⁹ Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çeviren: Cumhur Atay (İstanbul: Devir Yayıncılık, 2005), s. 366.

¹²⁰ Daniel Philpott, *op.cit.*, s. 148.

¹²¹ Hamit Emrah Beriş, *op.cit.*, s. 14.

Westphalia Anlaşması, Avrupa'da ki din savaşlarını bitirmenin yanı sıra, ulusal orduları ortaya çıkarmıştır ve her biri kendi topraklarında egemen olan devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yani bu anlaşma ile Avrupa'da devletlerinde sınırları belirlenmiştir.¹²²

Krasner, Westphalia tipi egemen devlet sistemini dört temele dayandırmaktadır. Bunlar; ülkesellik, özerklik, ortak tanıma ve kontroldür. Ülkesellik ilkesine göre, siyasal otorite bir kesim üstünde değil, sınırları çizilmiş bir ülke üzerinde kullanılır. Özerklik ise hiçbir dış unsurun ülkenin sınırları içinde yetkisinin olmamasıdır. Ortak tanıma, ülkesellik ve özerliğe sahip olan sınırları çizilmiş ülkelerin birbirlerinin varlıklarını devlet olarak kabul etmesidir. Son olarak, kontrol ilkesine göre, egemen devletler kendi ülkelerinde kanun yapma ve uygulama yetkisine sahiptir ve kendi ülke sınırları içinde her türlü hareketi düzenleyip, kontrol etme yetkisine de sahiptir.¹²³

Westphalia egemenliği bize iki önemli kavramı sunmaktadır; ulus ve ulus devletler. Giddens'a göre ulus, hem dahili devlet hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan, bir bölge içerisinde var olan ortaklıdır. Ayrıca ulus, bir devletin egemenliğini iddia ettiği bölge üzerinde birleşik idari erişime sahip olduğunda mevcut olabilir. Sınırların tespiti, devlet sisteminin tepkisel düzenlemesine bağlı olduğu için, ulusların çoğalması ve gelişimi, iç devlet egemenliğinin merkezileşmesi ve idari gelişmesi için temel teşkil etmektedir.¹²⁴ Ulus devlet ise bir bölge üzerinde yönetim hakkına sahip olan, iç- dış şiddet tekeli elinde bulunduran kurumsal hükümet yapısıdır. Ulus devletler, yalnızca diğer ulus devletler ile sistematik ilişkiler içerisinde var olurlar.¹²⁵

Bu Westphalia anlaşması ile ortaya çıkan egemenlik fikri, ulus devlet yapısını sunmuştur. Devletin tüm kimliklere milliyetçi bir yapı tayin etmesi ve devletin tüm güçlere sahip olmasını sağlayan bu yapı ile ülke içlerinde sınıf, ırk, etnik kimliğe dayalı ayrımcılıklar oluşmuştur. Örneğin din, ulusun alt birimi olması gerekirken,

¹²² Stephen D. Krasner, *op.cit.*, s. 17.

¹²³ *Ibid.*, s. 18.

¹²⁴ Anthony Giddens, *op.cit.*, s. 159-163.

¹²⁵ *Ibid.*, s. 11.

Müslüman ülkelerde ulusların dinin alt kimliği olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, kısmen Orta Doğu coğrafyasındaki ulus devletlerin görece çoğunun, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinden sonra Fransız-İngiliz hakimiyetine kalmasıdır ve eski emperyal güçlerin belirlediği sınır çizgileri devlet yapısına sahip olmalarıdır.¹²⁶ Örneğin, Lübnan'da Müslümanlar ve Hristiyanlar için ulus, dinin alt birimi olarak görülmektedir. Bu durum bir dizi siyasal sorunu beraberinde getirmektedir.

Tüm bu egemenlik yaklaşımlarına bakarak ve Lübnan tarihini göz önüne alarak, Lübnan'ın ne gerçekten bağımsız ne de egemen bir ülke olduğu söylenebilir. Hizbullah'ın varlığı ile egemenlik yetkisi aşınmıştır ve bu Şii örgüt 1980'lerden bu yana sosyal ve politik açıdan daha güçlü hale gelmiştir. Lübnan'da nüfus olarak dışlanan Şii toplumu kendileri için yeniden bir egemen yapı arayışına başlamıştır. Terör örgütü olarak varlığını koruyan Hizbullah zamanla otorite sağlamaya çalışmıştır ve siyasi alanda da yer edinmiştir. Lübnan'ın askeri gücü, siyasi gücü ve sosyal gücü olarak var olan Hizbullah artık yalnızca Şiiler tarafından değil tüm halk tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Bu durum Lübnan egemenliğini sarstığına dair düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Fakat Zaid Hafez gibi yazarlar Hizbullah'ı devlet içinde bir devlet olarak görmemiştir ve egemenlik yetkisinin kolay değişmeyeceğini savunmuştur.¹²⁷

Zayıf egemenlik, silahlı kuvvetlerin az donanımlı olması, iç savaşın sonuçları, etnik veya dini grupların çatışması, dış savunmanın ihmali gibi durumlar Lübnan'ın zayıf devlet olduğuna dair söylemleri güçlendirmektedir.¹²⁸ Sosyolojik açıdan, farklı toplumsal kesimlerin rızasını elde edebilmiş, devlet/toplum entegrasyonunu kurmuş devletler güçlü devletlerdir ve devletin vergi, adalet, güvenlik ve eğitim gibi temel faktörleri sağlaması onun güçlü olduğunu göstermektedir.¹²⁹ Güçsüz veya başarısız devlette bunların tam zıttı mevcuttur. Özellikle başarısız devletlerin en önemli özelliği vatandaşlarının şiddete veya ölüme karşı korumadaki isteksizliği/eksikliği

¹²⁶ Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*, Çeviren: Abdullah Yılmaz (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003), s. 4.

¹²⁷ Leonhardt van Efferink, "How Hezbollah Affects Lebanon's Sovereignty", *PSA Graduate Network Conference*, 2010, s. 1-18.

¹²⁸ Elizabeth Picard, "Lebanon in Search of Sovereignty: Post 2005 Security Dilemmas", Are Knudsen, Michael Kerr, (ed.), *Lebanon : After the Cedar Revolution* (London: Hurst & Company, 2012), s. 83-84.

¹²⁹ Özlem Kaygusuz, "Egemenlik ve Vestfalyan Düzen", Evren Balta, (ed.), *Küresel Siyasete Giriş : Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s. 40.

olabilmektedir. Vatandaşlarını şiddete karşı koruyamaması ve onlara refah anlamında güvence sunamaması ülke içinde ve dışında kaoslara veya yeni bir sisteme ihtiyaç olmasına neden olabilmektedir.¹³⁰ Dolayısıyla egemenliğin ve meşru otoritenin sağlanamaması ile devlet dışında/içinde yeni aktörlerin doğuşuna sebep olabilmektedir. Aynı güç, otorite ve egemenlik dengesinin yeni bir yapıya devredilmesi de devletin başarısızlığını göstermektedir.

Bodin'den Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırmada bahsettiğimiz mutlak güce dayalı egemenlik artık günümüzde farklılaşmaktadır. Egemenlik meşru tahakküm fikirleri üzerine kurulu bir kavram olsa da günümüzde bu fikirler tartışmaya açıktır. Egemenlik kavramı, devlet yeterliliği, ulus devletin kendi koşullarını sağlaması veya kaderini kontrol etme kabiliyeti ve bağımsız ekonomi politikaları ile karıştırılabilmektedir. Egemenlik kavramı, iki farklı kavram ile ilişkilidir. İlki 'potentia' yani kontrol edebilme yeteneği ve güç anlamına gelmektedir. İkincisi ise 'potesta' yani güç ve hakkı olan otoritenin kullanılmasıdır. Dolayısıyla egemenlik, potentia ve potesta arasındaki diyalektik etkileşimi içermektedir.¹³¹

Egemenlik kavramı, güç ve hak gibi kavramları temsil ettiği için devlet gelişiminin veya özerkliğinin temsili anlamını taşımadığına dair tartışmalar bulunmaktadır. Devlet içinde veya dışında yaşanan bazı sorunlar egemenliğin tamamen kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, egemenlik kavramında bir aşınma veya erozyon diyebileceğimiz bir durum olabilmektedir.¹³² Dolayısıyla, bugün dünyada karar alma mekanizmasının yegane aktörü egemenlik kavramı değildir. Orta Çağda mutlakiyetçiliği meşrulaştırmak için ve hem iç hem de dış ilişkileri düzenlemek için kullanılan egemenlik artık günümüzde yetersiz kalmaktadır.¹³³ Weberci anlamda egemenin meşru şiddet kullanma tekeli elinde bulundurması günümüzde sorgulanmaktadır. Örneğin, Lübnan'daki Hizbullah veya

¹³⁰ Noam Chomsky, *Failed States: The Abuse of Power and The Assault on Democracy* (New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 2006), s. 38-109-110.

¹³¹ Martin Loughlin, "The Erosion of Sovereignty", *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2/45, 2016, s. 63.

¹³² *Ibid.*, s. 70.

¹³³ Joseph Marko, "Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries", *European Commission For Democracy Through Law*, Chisinau- Moldova, 22-23 September 2006, s. 2.

Sri Lanka'daki Tamil gibi çeşitli aktörler, devletlere meydan okumaktadır ve devletten daha fazla meşruiyet almaya çalışmaktadır.¹³⁴

Soğuk Savaş'ın ikinci dönemini temsil eden 1970 sonrası ile egemenlik kavramı daha çok aşınmaya başlamıştır. Çünkü devletlerin sermaye, insanlar üzerindeki yetki, şirketler ve bilgi akışı gibi konularda hakimiyetini yetirmeye başlaması bu döneme denk gelmektedir.¹³⁵ Egemenliğin aşınmasında ve düşüncelerin sorgulanmasında küreselleşmenin büyük etkisi vardır. Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketler, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar ve bölgesel devlet dışı aktörler ortaya çıkmıştır.¹³⁶

Küreselleşme olgusu kendi kurumlarını ve değerlerini inşa etmiştir. Bunun sonucunda küreselleşme, süreç içerisinde kendi devletini inşa eder duruma gelmiştir. Artık günümüzde devletlerin, dünyadan izole bir şekilde politika inşa etmesi olanaksız hale gelmiştir. Burada devletin politika inşa sürecinde devreye giren veya klasik anlamda ulus-devlet egemenliğini tehdit eden üç temel aktörden bahsedilebilmektedir. Bunlar; çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve küresel sivil toplum kuruluşlarıdır. Bunlar, bir taraftan küreselleşmenin sonuçları olarak ortaya çıkarken, diğer yandan küresel dünya düzeninin şekillenmesinde rol oynayan aktörler olarak dikkat çekmektedirler.¹³⁷

Küreselleşme sürecinde yaşanan pek çok gelişme ile birlikte artık egemenlik açısından farklı bir noktaya geldiğine işaret etmektedir. Bu süreçte federalizmin, kuvvetler ayrılığının, hukuk devletinin, insan haklarının, uluslararası hukukun, uluslararası, uluslararası örgütlerin, çokuluslu şirketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla “mutlak”, “sınırsız”, “tek”, “bölünemez” ve “devredilemez” gibi

¹³⁴ Yale H. Ferguson, Richard W. Mansbach, “The Myths of State Sovereignty”, *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 10, Siring 2007, s. 11-12.

¹³⁵ Daniel Philpott, “Usurping the Sovereignty of Sovereignty”, *World Politics*, 53/2, January 2001, s. 298.

¹³⁶ Joseph Marko, *op.cit.*, s. 2.

¹³⁷ Kemal Cebeci, “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, 71, Ekim- Aralık 2008, s. 23.

niteliklerle anılan klâsik egemenlik anlayışının savunulması imkânsız hale gelmiştir.¹³⁸

Egemenliğin aşınması, merkezi otoritenin de zayıflayacağını gösterebilmektedir. Egemenliğin aşınması ve merkezi otoritenin zayıflaması devlet dışı aktörlerinde var olmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla devletten ayrı büyüyen ve gelişen bu devlet dışı aktörler, zayıflayan merkezi otoriteyi doldurmaya çalışmaktadır. Bu otoritenin meşruluğu ise halktan aldığı destek ile sağlanabilmektedir.

Sonuç olarak, bugün uluslararası sistemde, ulus devletlerin eşit egemenliğe ve toprak bütünlüğüne dayalıdır ama devletler bu düzeni ve özellikleri korumaktan uzaktır. Westphalia tarzı modern devletlerin anahtarı meşru gücün tekelleşmesidir. Bodin, Machiavelli, Hobbes ve Weber çizgisinde uzanan geleneksel kavramlaştırmada ki şiddetin devletin meşru aracı olması düşüncesi bozulmaktadır. Çünkü egemen devletin sağlaması gereken refah, güvenlik ve ekonomi gibi ihtiyaçların farklı yapılar tarafından sağlanması egemen devletlerin varlığını sarsmaktadır. Bu sarsılan yapı ve mevcut merkezi otoritenin zayıflığı ‘Başarısız Devletler’ kavramı olarak tanımlanabilmektedir. Fakat, günümüzde tüm devletler ‘Başarılı Devlet’ şartlarını sağlayamamaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Lübnan devleti ise başarısız devlet tanımlarının bir çoğunu sağlamaktadır. Dolayısıyla, refah, güvenlik ve eğitim gibi yapıları sağlayan HAMAS ya da Hizbullah günümüzde dönüşerek mecliste yer alan siyasi parti halini almıştır. Fakat, batı literatüründe tanımlanan klasik siyasi parti tanımına uymamaktadırlar. Şiddet eylemleri uygulaması ve aynı zamanda parti olarak görülmesi kavram kargaşasına neden olmaktadır. Devlet dışı aktörler olarak da adlandırılan bu yapıların artması ile uluslararası siyasetin belirleyicisi olan ulus devletlerin konumu değişmektedir. Bu devlet dışı aktörler, devletlerin egemen yapılarını ve meşruiyetlerini ellerinden almaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda başarısız devletlerin anlamı ve Lübnan eksinindeki tanımı yapılacaktır daha sonra ise başarısız devletlerden doğan ve gücü eline almaya çalışan şiddet içeren devlet dışı aktörler anlatılacaktır.

¹³⁸ M. Nazan Arslanel, Ertuğrul Eryücel, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1, 2013, s. 24.

3.3.Egemenlik Sorunu ve Başarısız Devlet

Egemenlik kavramını ilk tanımlayan Bodin, egemenliği yasa yapma, savaş ilan etme, barış yapma, affetme ve cezalandırma sistemlerini kurma ve vergi alma hakkını bulunduran yapı olarak tanımlamıştır. Yani Bodin için egemenlik, sınırsız, kutsal ve üstün güçtür. Burada dikkat edilmesi gereken yer, devletlerin artık bu şekilde sınırsız, üstün ve kutsal güce sahip olmaması onların egemenliğinin aşıldığına dair söylemi getirebileceğidir.¹³⁹ Bunun yanı sıra, egemenlik çağdaş uluslararası sistemler, küreselleşme, ekonomik küreselleşme ve diğer hükümetlerin kısıtlaması ile aşınabilmektedir. Egemenlik sorunu ile birlikte devlet otoritesinin de aşıldığı görülebilmektedir.¹⁴⁰ Egemenlik sorunu ve otoritenin zayıflaması ile devletler kendi içinde meşruiyetlerini düzenleyemez ve bu durum ülke içinde idari açıklığa sebep olabilmektedir. İdari açıklık, egemenlik sorunu ve otoritenin zayıflaması ile birlikte, devletler sunması gereken bir dizi hakları ve hizmetleri sunamamaktadır. Yalnızca hizmet sunamamak ile değil, farklı sebeplerden dolayı da devletler başarısız olarak adlandırılmaktadır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile uluslararası hukuk ve topluluklarda ‘Başarısız Devlet’¹⁴¹ kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Başarısız devlet kavramı yeni olmamakla birlikte günümüzde daha çok endişe verici hale gelmiştir. Devlet ilişkilerinin daha az olduğu dönemlerde zayıflık konusu izole edilebilirdi veya uzak tutulabilirdi. Fakat günümüzde başarısız devletler sadece komşuları veya kendileri için değil aynı zamanda uluslararası toplumlar içinde tehdit oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı, devletlerin başarısız devlet olmalarını engellemek veya başarısız olanları bu durumdan kurtarmak stratejik ve ahlaki bir zorunluluk haline almıştır.¹⁴²

Devlet başarısızlığı ekonomik, sosyal, politik ve askeri olmak üzere bir dizi sorun ile bağlantılı görülmektedir. Bir devletin başarısızlığından endişe duyulmasının

¹³⁹ Martin Loughlin, *op.cit.*, s. 71.

¹⁴⁰ Stephen D. Krasner, *op.cit.*, s. 3.

¹⁴¹ Başarısız devlet kavramı İngilizcede ‘Failed State’ olarak kullanılmaktadır. Türkçede ise düşük devlet, aciz devlet, zayıf devlet ve kırılğan devlet gibi kullanımları bulunmaktadır. Ayrıca bu anlamlar başarısız devletin aşamaları olarak da kullanılmaktadır.

¹⁴² Robert I. Rotberg, “Failed States in a World of Terror”, *Foreign Affairs*, 81/4, July/August 2002, s. 127.

sebebi ‘bulaşıcı’ olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı başarısız devlet kavramı sadece yazarlar tarafından araştırılmamaktadır. Dünya Bankası (World Bank), Birleşik Krallık Uluslararası Gelişim Departmanı (United Kingdom Department of International Development) ve Barış Fonu (Fund for Peace) gibi bağımsız kuruluşlar tarafından da incelenmektedir.¹⁴³

Barış Fonu (2006)¹⁴⁴ devlet istikrarını değerlendirmek için 12 maddeli bir liste kullanmıştır. Bu listede demografik baskılar, mülteciler, grup şikayetleri, düzensiz gelişme, ekonomik gerileme, devletin yetkisiz olması, insan hakları ve kamu hizmetlerinde eksiklik, güvenlik eksikliği ve dış müdahaleler gibi maddeler bulunmaktadır. Sonuç olarak, Barış Fonu devlet başarısızlığını bu maddelere dayanarak şu şekilde tanımlamıştır; ülkesinin fiziksel kontrolünü kaybetmiş veya meşru güç kullanımı tekelinden yoksun kalmış devletlerdir.¹⁴⁵

Başarısız devlet kavramını anlamak için başarılı devlet kavramını da anlamamız gerekmektedir. Kısaca, başarılı devletler, tanımlanmış bölgeleri ve nüfusları kontrol edebilen, diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurabilen, kendi toplumlarına yeterli sosyal olanak sağlayabilen ve kendi bölgelerinde meşru şiddet tekelini elinde bulunduran devletler olarak tanımlanmıştır. Başarısız devletler ise şiddet araçları üzerinde kontrolü kaybetmiş, vatandaşları için barış veya istikrar sağlayamayan ve bölgelerini kontrol edemeyen devletler olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶

Jonathan Hill’e göre başarılı devletler vatandaşlarına refah, hukuk, düzen ve güvenlik gibi bir dizi siyasal hakkı sağlamaktadır. Başarısız devletler ise vatandaşlarını bu durumdan mahrum etmektedir.¹⁴⁷ Başarılı devletler, topraklarını kontrol edebilirler ve vatandaşlarına siyasal faydaları ekonomileri doğrultusunda sunarlar. Bu devletler ekonomik ve ticari gelişmeler için veya doğal kaynakların

¹⁴³ Zaryab Iqbal, Harvey Starr, “Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences”, *Conflict Management and Peace Science*, 25, 2008, s. 315-316.

¹⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için ; <http://fundforpeace.org/fsi/>

¹⁴⁵ Zaryab Iqbal, Harvey Starr, *op.cit.*, s. 317.

¹⁴⁶ Rosa Ehrenreich Brooks, “Failed State, or the State as Failure?”, *The University of Chicago Law Review*, 72/4, 2005, s. 1160.

¹⁴⁷ Jonathan Hill, “Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis”, *African Identities*, 3/2, June 2010, s. 145.

yönetimi için gerekli hukuki düzeni sağlamaktadırlar.¹⁴⁸ Ayrıca başarılı devletler, suçlardan arınmış bir güvenlik sağlamaktadırlar. Bu topraklarda, siyasal özgürlükler, insan hakları, ekonomik fırsatlar, barış ve düzen vardır.¹⁴⁹

Başarısız devlet tanımı yapılırken alt kategori olarak zayıf (weak) devletler de tanımlanmaktadır. Zayıf devletler, coğrafi, fiziksel veya temel ekonomik kısıtlamalar nedeniyle doğal olarak zayıf olan ya da iç çatışmalar, yönetim kusurları, despotizm veya iç ve dış saldırılardan dolayı zayıf olan devletlerdir. Zayıf devletler, şiddet içermeyen etnik, dinsel, dilsel veya diğer toplumlararası gerilimi barındırmaktadır. Bu devletlerde kentsel suç oranları yüksektir veya artma eğilimindedir. Aynı zamanda bu devletlerde, siyasi sorunlar, fiziksel altyapıda sorunları, okul ve hastane gibi şehrin ana yapılarında ihmal sorunları görülebilmektedir. Gayri safi milli hasılanın kritik seviyede olması ve yoksulluk seviyesinin yüksek olması ve despotlar tarafından yönetilmesi zayıf devletlerde görülebilmektedir.¹⁵⁰

Zayıf devletler, bazı alanlarda beklentileri karşılayıp başarı gösterirken, bazı alanlarda kötü performans gösteren karma bir profile sahiptir. Zayıf devletler, başarısız devlet olarak adlandırılan yapının alt kategorisini de oluşturabilmektedir. Fakat tek bir kategori devletin başarısız veya zayıf olduğunu göstermemektedir. Örneğin, tek başına şiddet bir devleti başarısız veya zayıf yapmadığı gibi iç şiddetin yüksek olması devleti başarısız veya zayıf olmaya yaklaştırabilmektedir.¹⁵¹

Başarısız devletlerin en önemli özelliği vatandaşlarının şiddete veya ölüme karşı korumada ki isteksizliği/eksikliği olabilmektedir. Vatandaşlarını şiddete karşı koruyamaması ve onlara refah anlamında güvence sunamaması ülke içinde ve dışında kaoslara veya yeni bir sisteme ihtiyaç olmasına neden olabilmektedir.¹⁵² Bundan dolayı ülke içinde suç oranları yüksektir ve siyasal şiddette artış vardır. Suç ve şiddetin var olduğu bu durumlarda ise farklı gruplar ortaya çıkabilmektedir ve silahlanma

¹⁴⁸ Robert I. Rotberg, "Failed States in a World of Terror", *op.cit.*, s. 129.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Robert I. Rotberg, "The Failure and Collapse of Nation-States: Breakdown, Prevention, and Repair", Robert I. Rotberg, (ed.), *When States Fail : Causes and Consequences* (United Kingdom: Princeton University Press, 2004), s. 4-5.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Noam Chomsky, *op.cit.*, s. 38-109-110.

olabilmektedir. Başarısız devlet olarak anılan bu topraklarda güç kullanma ve otorite iddia etme kabiliyetleri eksik olduğu için ülke içinde idari boşluk oluşmaktadır ve ortaya çıkan gruplar/örgütler bu durumdan faydalanmaktadır.¹⁵³ Lübnan’da Hizbullah buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

Başarısız devletlerin özelliklerinden biri ise uzun süre sömürge devleti konumunda bulunmasıdır. Bu sömürge konumundan kurtulduktan sonra devletin düzen sağlama ile ilgili sorunları olmaktadır. Sömürgeci devletler, bu devletler üzerinde siyasi süreci etkilemişlerdir, hukuk, yasa düzenlerini değiştirmişlerdir ve ekonomik gelişme sürecinin tamamlanmasını engellemişlerdir. Bundan dolayı da ülke içinde etnik sorunlar var olmaya başlamıştır¹⁵⁴ Lübnan tarih boyunca sömürge devleti olmuştur. Bağımsızlığını aldıktan sonra ise siyasi veya sosyal alanlarda mezhepsel sorunlar ile baş edememiştir.

Hiçbir devlet eşit değildir; boyutları, şekilleri, insan hakları, hizmet sunma kapasiteleri ve en önemlisi liderlik konusunda farklılık göstermektedir. Fakat bir devletten iyi yönetim sunması beklenmektedir. Halkın güvenliğini, zenginleşmesini, sağlıklı olmasını ve eğitilmiş olmasını sağlaması gerekmektedir. Yani halkına güvenlik, refah, sağlık ve eğitim gibi alanlarda siyasi faydalar sağlamalıdır. Diğer yandan ulusal ve bireysel güvenliği ile kamu düzenini sağlayabilmelidir. Eğer bir devlet vatandaşlarına bu hizmetleri sağlayamazsa veya sağlamayı reddederse bu devletler başarısız devlet olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁵

Başarısız devlet kavramı 11 Eylül olaylarıyla birlikte terörizm kavramı ile anılmaya başlanmıştır. Çünkü 11 Eylül olaylarını gerçekleştiren El-Kaide örgütü, iç çatışmalardan ve başarısız devlet olmanın yetkisizliğinden yararlanarak Afganistan’da yer edinmiştir. Amerika Birleşik Devletleri de bundan dolayı başarısız devletlerin diğer devletlerden daha çok tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Egemen eksikliği,

¹⁵³ Robert I. Rotberg, “Failed States in a World of Terror”, *op.cit.*, s. 131-132.

¹⁵⁴ Mohammed Ayoob, *The Third World Security Predicament* (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1995), s. 35-36.

¹⁵⁵ Robert I. Rotberg, “Failed States in a World of Terror”, *op.cit.*, s. 131-132.

¹⁵⁶ Michael Stohl, “Networks of Terror, Failed States and Failing Policies After September 11”, *Workshop on Failed State* (California: Strategic Outreach Program of the Army Way College, 9-11 September 2002), s. 3.

güvenlik açığı, sosyal hakların sağlanamaması gibi durumlar başarısız devletlerin genel nitelikleri olarak görülürken aynı zamanda da terör olaylarının temeli olarak da görülmektedir.

Başarısız devletin bir çok tanımı ve niteliği vardır, fakat her bir tanım egemenliğin tanımı ile ilişkili olabilmektedir. Güvenlik açığı, kapasite açığı ve meşruiyet açığı aynı zamanda egemen gücün kullanılmaması ile ilişkilidir. Bunlardan ilki olan güvenlik, devletin Westphalian model egemenlikte saylayacağı en temel haktır. Mezhepsel veya etnik şiddet içeren bir devlet içinde kontrolsüz bir şiddet olan devlettir ve bu devlet, egemen devlet fikrinin merkezini oluşturan şiddet tekeli kaybetmiş demektir. Terör örgütleri, militanlar şiddet uygulamaya başladığında devlet artık şiddetin tek hakimi olmanın haklılığını yitirmiş olmaktadır. Böylece, vatandaşlarının güvenliğini devlet dışı aktörlere karşı veya teröre karşı koruyamamış olmaktadır.¹⁵⁷

Kapasite açığı ise, merkez devletin ekonomik veya politik sorunlardan dolayı vatandaşına hizmetler sağlayamaması veya yetersiz kalmasıdır. Burada egemen devletin istikrarını destekleyen sosyal sözleşmenin aşınması vardır. Eğer bir devletin egemenliği hizmetleri sağlamada sorun yaşıyorsa bu hizmetleri sağlamak için boşlukları dolduran yeni bir yapı ortaya çıkabilmektedir.¹⁵⁸ Buna örnek olarak Lübnan'da ki Hizbullah örgütü verilebilir. Çünkü Hizbullah devletin sağlayamadığı güvenlik, eğitim ve adalet gibi konuları halka hizmet olarak sunmaktadır. Son olarak, meşruiyet açığı yani meşru otoritenin sağlanamaması da devlet içinde yeni örgüt veya yapıların doğmasına sebebiyet verebilmektedir. Oluşan bu boşluğu alternatif bir otoriter yapı doldurabilmektedir.¹⁵⁹

Devletin meşruiyetinin çökmesi ile haklardan yoksun olan insanlar harekete geçebilmektedir ve silahlanma ile şiddet içeren eylemler yoğunlaşabilmektedir. Dolayısıyla bu şiddet içeren yapı devletin gücü gibi gelişir ve kendi meşruiyetine katkı

¹⁵⁷ James Bingham, "State Failure Characterised by the Westphalian Model of Sovereignty", *E-International Relations Students*, August 2014, (Çevrimiçi), <https://www.e-ir.info/2014/08/05/state-failure-characterised-by-the-westphalian-model-of-sovereignty/>, Erişim Tarihi: 01 Mart 2019.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid.*

yaparken devletin meşruiyetini yok etmeye odaklanabilmektedir. Devlet içinde yaşanan bu şiddet içeren çatışmalar aynı zamanda bu aktörlerinde büyümesine sebebiyet vermektedir ve bu durumlarda egemenin azınlıklara, zayıf halka veya ayaklanan gruplara yaklaşımı önemlidir. Çünkü yasama, yürütme ve yargı üzerinden baskı uygulayan egemen kesimin halkın güvenine ihtiyacı vardır. Aksi halde ezilen ve dışlanan halk yeni bir egemen arayışına girebilmektedir.¹⁶⁰

Lübnan'ın başarısız devlet olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Tam anlamı ve tüm özellikleriyle başarısız devlet sayılmasa da birçok özelliğini taşıdığı açıktır. Örneğin, Lübnan uzun süre Fransız manda yönetimi altında bulunmuştur. Ülkenin siyasal sisteminin tüm toplumu temsil edip etmediği tartışmalıdır. Zira siyasi temsilde paylaşım adil değildir. Ekonomi, siyasal haklar, güvenlik ve adalet gibi yapılardan yoksundur. İç savaşın getirdiği kaos, Filistinlilerin göçü, mezhepçi siyasi yapı, Suriye ve İsrail gibi devletlerin askeri varlığının olması, EMEL ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerin varlığı ülkede ki mevcut otoritenin sarsılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, başarısız devlet tanımı olan mülteci sorunları, refah, düzen ,eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçların karşılanamaması, meşru şiddet araçları üzerinde kontrolün sağlanamaması, iç ve dış egemenlikte yaşanan sorunlar, manda yönetimi, sömürge devleti olmak, ekonomik sorunlar ve etnik sorunlar gibi tanımlar Lübnan'da görülebilmektedir. Fakat, Lübnan egemenliğinin aşındığı net bir şekilde ifade edilsede aynı netlikte başarısız devlet olduğunu söylemek güçtür. Egemenliğin aşınması, başarısız devlet tanımına yaklaşması ve otoritenin sağlanamamasından dolayı Lübnan'da yeni bir terör örgütü var olmuştur. Hizbullah'ın siyasi temsilde en az yer bulan Şiilerin içinden çıkması tesadüf değildir. Hizbullah, Lübnan devletinin dolduramadığı boşlukları doldurarak yeni bir hale bürünmüştür ve siyasi parti olarak evrilmiştir. Başarısız devlet tanımında ki tek bir neden Lübnan devletinin başarısız olduğunu göstermemektedir. Egemenliğini tamamen kaybetmemiştir, egemenliği aşınmıştır ve Hizbullah ile egemenliğini paylaşmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, merkezi otoritesi kesinlikle sarsılmıştır.

¹⁶⁰ Robert I. Rotberg, "Failed States in a World of Terror", *op.cit.*, s. 129-130.

Başarısız devletlerin nitelikleri ve özellikleri doğrultusunda devletlerin içinde yeni bir yapı oluşmaktadır. Bu yapılar genellikle şiddet ile egemenliği sağlamaya çalışmaktadır. Devlete atfedilen şiddet kullanma tekeli artık devlet dışı aktör dediğimiz yapılara devredilmektedir. Terör eylemleri ile gücü elinde bulundurmaya çalışan bu devlet dışı aktörler yalnızca var oldukları ülkeleri değil aynı zamanda tüm uluslararası sistemlere karşı tehdit niteliğindedir. Bu doğrultuda bir diğer bölümde şiddet içeren devlet dışı aktörlerin doğuşu ve terör ile ilişkisi incelenecektir.

3.4. Başarısız Devletlerden Doğan Devlet Dışı Aktörler ve Terör ile İlişkisi

Egemen toprakları içinde güç kullanımı konusunda meşru bir tekele sahip olan ulus devletlerin egemenliği mutlak değildir. Mutlak egemenliğe meydan okuyan küresel fenomen olarak görülebilecek, temel değişiklik isteyen, kısmen şiddetli meydan okuyucular dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekilde bulunmaktadır. Bunlar; aşiret ve etnik gruplar, bölgesel askeri diktatörler (warlords), gençlik çeteleri, isyancılar, teröristler ve uluslararası suç örgütleri olabilmektedir.¹⁶¹

Alan G. Stolberg'e göre devlet dışı aktörler dört temel tür altında toplanabilir. Bunlar, Uluslararası Örgütler (IOs), Uluslararası Rejimler (IRs), Sivil Toplum Kuruluşları (NGO), Çok Uluslu Şirketler (MNCs) ve Şiddet İçeren Devlet Dışı Aktörlerdir (VNSA).¹⁶² Fred Halliday ise devlet dışı aktörleri yeniden kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Halliday'e göre devlet dışı aktörler sadece STK'lar ile tanımlanmamalıdır. Yani iş ve bankalar, dini hareketler, sosyal hareketler ve suç örgütleri olarak tanımlanmalıdır.¹⁶³

Şiddet içeren devlet dışı aktörler uluslararası toplumun her insanı, siyasi krizinde istikrar bozucu olarak rol oynar. Bu aktörler devlet yönetimine alternatif sunarlar veya devletin şiddet tekeline meydan okurlar. Zayıf devlet yönetimi ile gelişen devlet dışı aktörler devlet yönetişiminin daha çok zayıflamasına katkıda

¹⁶¹ Phil Williams, "Violent Non-state Actors and National and International Security", *International Relations and Security Network*, 2018, s. 4.

¹⁶² Alan G. Stolberg, "The International System in the 21st Century", Edited: J. Boone Bartholomees, *U.S. Army War College Guide to National Security Policy and Strategy*, 2nd Edition, 2006, s.3-7.

¹⁶³ Fred Halliday, "The Romance of Non-state Actors", Edited: Daphne Josselin, William Wallace, *Non-state Actors in World Politics* (New York: Palgrave, 2001), s. 24-25.

bulunurlar.¹⁶⁴ Bu doğrultuda, çalışmanın içeriğinden dolayı şiddet içeren devlet dışı aktörler dışında sosyal hareketler, STK, suç örgütleri gibi diğer devlet dışı aktörlerden bahsedilmeyecektir.

Caroline Varin şiddet içeren devlet dışı aktörleri üç kategoride belirtmiştir. Bunlar; teröristler, isyancılar ve bölgesel askeri diktatörlerdir. Bu üç kategorideki aktörler aynı ideolojiyi veya hareketi paylaşmazlar. Çünkü bazıları devleti zayıflatmak için çalışıyor olabilirken, diğerlerinin toprak yağmalamaktan başka ekonomik alternatifi yoktur. Ama hepsi yerel dinamiklerden ve devletin tepkisinden ya da gücünün eksikliğinden etkilenirler.¹⁶⁵ Boyut, özellik, güdü, ideoloji ve yöntemleri açısından farklılık gösteren şiddet içeren devlet dışı aktörlerin hepsi devletin var olma sebebine (raison d'être) şiddetle karşı gelmektedirler. Bu üç tür şiddet içeren devlet dışı aktörleri kısaca tanımlamak gerekirse; İsyancılar, genellikle hükümeti devirmeye çalışan silahlı sivillerdir. Adaletsiz sisteme, sömürgeci güce veya zulüme karşı oldukları için hükümete karşı mücadele eden kurtarıcılar olarak algılanmaktadır. Bölgesel askeri diktatörler ise genellikle iç savaşın olduğu yüksek düzeyde şiddetin olduğu ortamda ortaya çıkmaktadırlar. Kendi özel ordularını kurarlar, yerli kaynaklardan yararlanırlar, güçlerini etnik ilişkilerden alırlar ve kaostan yararlanarak toprak kazanan yerel liderleri vardır. Son olarak teröristler ise devletin güvenlik sağlayıcısı olarak güvenilirliği tehdit eden bir dizi eylemler yapan gruplardır. Politik hedeflerine ulaşmak için toplumda korku ve panik yaratmaktadırlar. İntihar saldırıları, bombalama ve genelde sivilleri hedef alan cinayetleri hükümete yönelik olsa da sivillere zarar vermektedir ve devletin gücü bu şekilde saygınlığını yitirmiş olmaktadır.¹⁶⁶

Şiddet içeren devlet dışı aktörlerin doğuşu zamanla olmuştur ve bir dizi nedene bağlıdır. İlk ve en önemli nedeni meşruiyet sorunudur. Devlet ne kadar meşru olursa o zaman zorlamadan çok rızaya ve kaba güçten çok otoriteye dayanmaktadır. Bundan dolayı devlet ve toplum arasındaki örtülü toplumsal sözleşme var olacaktır. Böyle bir

¹⁶⁴ Troy Thomas, Stephen Kiser and William Casebeer, *Warlords Rising: Confronting Violent Non-state Actors* (US: Lexington Books, 2005), s. 2-3.

¹⁶⁵ Caroline Varin, Dauda Abubakar, *Violent Non-state Actors in Africa: Terrorists, Rebel and Warlords* (UK: Palgrave Macmillan, 2017), s. 5.

¹⁶⁶ *Ibid.*, s. 6-7-8.

sözleşmenin yokluğunda sadakat ve bağlılık devletten çok farklı bir yönde toplanmaktadır. İkincisi ise devletin kapasite durumudur. Güvenlik, düzen, sağlık, ekonomi ve refah sağlamada egemen olan devlet yapıları etkili olmalıdır. Aksi takdirde, devletin kapasitesinin zayıfladığı veya yetersiz kaldığı yerlerde devlet dışı aktörler var olacaktır. Bir diğeri ise devletin kapsayıcılığıdır. Bu herhangi bir grubun siyasi alanda etki araması veya bağlılığını sağlayamaması, hizmetlerinden adil payını alamaması anlamındadır. Azınlık nüfuslara yönelik devlet tüm haklarını verebilmelidir. Aksi takdirde dışlanan (sosyal, politik veya ekonomik olabilir) toplumlar ayaklanma veya etnik çatışmalara sebebiyet verebilir. Bu da devlet dışı aktörlerin çıkışına sebebiyet vermektedir.¹⁶⁷ Phil Williams'a göre şiddet içeren devlet dışı aktörlerin yükselişi diğer şeylerin yanı sıra büyük bir taklit davranışına sahip politik ve sosyal salgın olarak anlaşılabilir. Aynı zamanda şiddet içeren devlet dışı aktörler güçsüz, marjinal ve haklarından mahrum bırakılmışlar için bir psikolojik güçlendirme sağlamaktadır. Bu azınlık güçlenmesinde sadakat ve tutkuları cezbeden, tüm takipçilerine ortak amaç hissi veren ve amaca ulaşmak için örgütsel yapı sunan karizmatik liderler vardır.¹⁶⁸

Şiddet içeren devlet dışı aktörlerin birey, toplum, devletler ve devletler toplumu üzerindeki etkisi gün geçtikçe artmaktadır ve bu şiddet içeren devlet dışı aktörler dünyanın her köşesinde büyük roller için inisiyatif almaktadırlar.¹⁶⁹ Ayrıca şiddet içeren devlet dışı aktörler var olma sebeplerine dayanarak klasik devlet sistemi karşısında gayri meşrudurlar, çünkü devlet olmanın özü meşru şiddet kullanımını elinde tutmaktır. Ancak, şiddet içeren devlet dışı aktörler genellikle alternatif yönetim sağlamakta, hizmetler sunmakta ve kolektif mallar tedarik etmektedirler. Dolayısıyla halkın egemeni rolüne bürünerek var olan devlet yönetimini zayıflatmaktadırlar.¹⁷⁰ Şiddet içeren devlet dışı aktörler devletin işlevlerini üstlenerek merkezi otorite gibi davranmaktadırlar. Bunun Weber'in tanımladığı meşru güç kullanma yetkisi ve

¹⁶⁷ Phil Williams, *op.cit.*, s. 5-6.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 7.

¹⁶⁹ Fred Halliday, *op.cit.*, s. 26.

¹⁷⁰ Rajeev Chaudhry, "Violent Non-state Actors: Contours, Challenges and Consequences", *CLAWS Journal*, Winter, 2013, s, 173.

Westphalia anlamında egemenlik tanımındaki güvenlik sağlayıcı sözleşme ile ilgili sorunlar yaratmaktadır.¹⁷¹

Şiddet içeren devlet dışı aktör olan terör örgütleri için en iyi örnekler Orta Doğu'dan verilmektedir. Orta Doğu'nun dönüşümü ve şiddet içeren devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışı arasında bir paralellik görülmektedir. Egemenlik, bölgeselcilik, zayıf devlet yönetimi, meşruiyet sorunu, adalet sorunu ve insani yardım gibi kavramlara dikkat etmemiz gerekmektedir. Çünkü bu kavramların eksikliği veya kullanılmaması şiddet içeren devlet dışı aktörlerin çıkışını hızlandırmaktadır. Orta Doğu'da sürdürülebilir bir düzen oluşturma yetersizliği muhtemelen tüm uluslararası sistemi de olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla, şiddet içeren devlet dışı aktörlerin Orta Doğu'daki yapıyı ve uluslararası düzeni ne ölçüde etkileyeceğini anlamak ve değerlendirmek hayati öneme sahiptir.¹⁷²

Orta Doğu'da ki şiddet içeren devlet dışı aktörlerin belirli ortak özellikleri vardır. Birincisi aşırıcı şiddetlerinin acımasız doğasına rağmen bazı inanç (etnik veya dini) yapılarına bağlıdırlar ve şiddet içeren devlet dışı aktörlerin harekete geçirilmesi için güçlü meşruiyet araçlarına, kalıplaşmış inanç yapılarına ve sert ideolojik kodlamalara ihtiyaç duymaktadırlar. İkincisi ise stratejik ve taktiksel nedenlerden ötürü çeşitli yerli ve yabancı kitleyi militarize etme gayretine sahiptirler. Bundan dolayı kendi içlerinde askerileşme ve militarizasyon mümkün olmaktadır. Bunlara ek olarak Orta Doğu'da bulunan şiddet içeren devlet dışı aktörler, devlet egemenliğinin geleneksel doğasına dönüştürmek ve etkilemek için devlet dışında egemenlik, jeopolitik, iktidar ve hatta 'devlet dışı bir politika' uygulamasında yeni bir dönüşüm yaratması olağandır.¹⁷³

¹⁷¹ Akın Ünver, "Contested Geographies:How ISIS and YPG Rule "No-Go" Areas in Northern Syria", Edited: Özden Z. Oktav, Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War* (Switzerland: Springer Publishing, 2018), s. 38.

¹⁷² Özden Z. Oktav, Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, "Reframing and Reassessing the VNSAs in Syrian Conflict: An Introduction", Özden Z. Oktav, Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, (ed.), *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War* (Switzerland: Springer Publishing, 2018), s. 26-27.

¹⁷³ Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, "Ortadoğu'da DDSA'ların Yükselişi", Mehmet Akif Memmi, (ed.), *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri, Milisler, Vekil Güçler* (İstanbul: SETA Kitapları 42, 2018), s. 12-13.

Rajeev Chaudhry'e göre var olan terör örgütleri devlet bütünlüğü ve meşruluğu konusunda zorlukları açısından diğer şiddet içeren devlet dışı aktörlerin en zayıfıdır. Çünkü statükodan hoşnutsuzluğa sürüklenen çoğu terörist grup, isyan kampanyası yapma kapasitesine sahip değildir. Sadece devleti itibarsızlaştırmaya çalışmaktadırlar ve şiddet eylemlerine tepki olarak artan baskıyı kısıktarak otoritesini zayıflatmaya çalışmaktadırlar.¹⁷⁴

Şiddet içeren devlet dışı aktörler genellikle ulus devletin güvenliği ve meşruiyetine meydan okumak suretiyle çöken, başarısız ya da egemenlikleri giderek zayıflayan devletlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir ve bölgesel ölçekte güç dengelerinde değişikliğe yol açarak güvenlik ikilemlerini daha da çeşitlendirmektedir.¹⁷⁵ Şiddet içeren devlet dışı aktörlerin bir kategorisi olan terör örgütleri şiddetin kullanılmasıyla politik değişim istemektedirler. Aynı zamanda terör örgütleri kökenleri ve amaçları bakımından önemli ölçüde farklılık göstermektedirler. Ama bir terör örgütünün egemenliği, başka egemenliklerin yokluğu anlamına gelmektedir. 21. yüzyıl başlarından itibaren en tehlikeli terör örgütleri militan İslamda kök salmış gruplar olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁶ Bir bütün olarak ele alındığında bu şiddet içeren devlet dışı aktörler güçsüz devlet yapılarının bulunduğu, sosyoekonomik refah eksikliği veya bunlarla mücadelenin zayıf olduğu, yoğun güvensizlik, şiddete yol açan uygulamalar, siyasi düzensizlik ve şiddetli anlaşmazlıkların yer aldığı bölgelerde ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁷

Terör, gayri resmi siyasi şiddet biçimi olarak görülmektedir. Devlet tarafından uygulanan terör yeni bir şiddetin var olmasına sebep olmaktadır. Devlet tarafından uygulanan terörizm, göreceli güçsüzlüğü, özellikle düzen sağlama ve sürdürme konusunda yetersizliğini göstermektedir. Bir gurubun devlet veya devlet organları tarafından yasal ya da yasadışı olarak bastırılması teröre yol açabilir ve devletin meşru şiddetinin sorgulanmasına neden olabilmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Rajeev Chaudhry, *op.cit.*, s. 178.

¹⁷⁵ Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, *op.cit.*, s. 11.

¹⁷⁶ Phil Williams, *op.cit.*, s. 14.

¹⁷⁷ Murat Yeşiltaş, Burhanettin Duran, *op.cit.*, s. 11.

¹⁷⁸ Richard A. Couto, *op.cit.*, s. 75.

Terörün devlet dışı şiddet aktörü olarak tanımlanması, iki yaygın tanım ile belirlenmiştir. Birincisi, bu aktörün doğasının şiddet temelli olduğunu belirtmeleridir. Örneğin Bruce Hoffman, terörün ulus altı grup veya devlet dışı bir kurum olarak şiddet içeren bir yapı olduğunu savunmuştur. İkincisi ise terörü devletin dahil olduğu herhangi bir aktöründe kullanabileceği politik şiddet stratejisi olarak tanımlamaktadır. Örneğin Walter Laqueur devletlerin ‘yukarıdan terörizm’ uyguladığını ve daha çok insanı öldürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca, ‘aşağıdan gelen terörizmden’ daha fazla maddi ve toplumsal yıkıma neden olduğunu da belirtmiştir. Devletler tarafından uygulanan şiddetin meşruluğu, onun terör olarak görülmemesini sağlamıştır. Terör yalnızca şiddet kullanan devlet dışı aktörlere atfedilmiştir.¹⁷⁹

Bugün teröristler, tehdit ettikleri uluslararası sistemin radarları altında çalışmaktadır. Devlet benzeri bir şiddet ile devlet benzeri bir sorumluluk yükü taşımamaktadır. Ve çoğu terörist gruplar geçmişin aksine devlet sponsorluğu olmadan, hiyerarşik organizasyonlar olmadan, yaygın ağlar olarak aktivitelerini yürütmektedirler.¹⁸⁰ Ayrıca devletlerin uluslararası ilişkilerde tek kuvvet olması geride kalmıştır. Devlet dışı aktör olan terör grupları küresel alanda devlet gibi kendini göstermeye başlamıştır.¹⁸¹

Devlet dışı aktör olan terör örgütleri küresel alanda yer edinirken aynı zamanda halkın egemeni olmaya çalışmışlardır. HAMAS ve Hizbullah gibi örgütler, saldırıya odaklanan pek çok terörist grubun aksine halka hizmet sunup siyasette de yer edinmiştir. Filistin topraklarında okul, hastane hizmetleri ve yoksullara sağladığı şartlarla HAMAS, devletin boşluklarını doldurmaya çalışmıştır. Benzer şekilde, Lübnan’da milis olarak başlayan Hizbullah, hastaneleri, klinikleri ve okulları işletmektedir, sosyal refah ve diğer hizmetlerin sağlanmasına müdahil olmaktadır. HAMAS ve Hizbullah terör örgütleri olsa da faaliyetleri ile kendi toplumlarında özel bir etki yaratarak siyasi oyuncu haline evrilmişlerdir.¹⁸²

¹⁷⁹ Richard Jackson, “Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism”, Richar Jackson, Marie B. Smyth, Jeroen Gunning, (ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* (USA: Routledge, 2009), s. 70-72.

¹⁸⁰ Tal Becker, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility* (US: Hart Publishing, 2006), s. 2.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 357.

¹⁸² Matthew Levitt, *HAMAS :Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad* (US: Yale University Press, 2006), s. 5-6.

Şiddet içeren devlet dışı aktör olan ve terörist gruplardan biri olan Hizbullah küresel alanda devlet gibi kendini konumlandırma konusunda en iyi örneklerden biridir. 2006 yılında Lübnan merkezli Hizbullah örgütü İsraili askeri devriyeye saldırmıştır ve sekiz asker öldürmüştür, daha sonra İsrail buna roket ile cevap vermiştir. İsrail Hükümeti çatışmanın Lübnan ile değil Hizbullah örgütü ile olduğunu belirtmiştir. Bu durumda devletler arası bir çatışma olmamasına rağmen, uluslararası düzeyde bir yapı ile çatışmak bu örgütlerin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.¹⁸³ Bu doğrultuda, devlet ve devlet dışı aktörlerin çatışması aynı şekilde sivilleri de etkilemektedir. Örneğin, ikinci Lübnan Savaşında İsrail, Lübnan'daki Hizbullah ile ilgili olmayan bölgelere de saldırmıştır.

Şiddet içeren devlet dışı aktörler genellikle bir devletin yetersizliğinden veya o devlete tepki olarak çıkmıştır. Aynı zamanda motivasyonları, amaçları ve güç yetkileri farklıdır. Max Weber'in tanımındaki güç kullanma tekelinin devlette olması esas kabul edilmektedir. Eğer bu güç kullanma tekeli devlette değilse bu 'terör' olarak adlandırılmaktadır. Gücün kullanma tekeli yalnızca egemen devletlerde değildir. Şiddet içeren devlet dışı aktörler her yerde, kendi politik amaçları doğrultusunda gücünü kullanmakta, şiddete başvurabilmekte ve devletin güç kullanma tekeli zayıflatmakta ya da elinden alabilmektedir. Devlet dışı aktörler bazı devletlere meydan okumaya devam edeceklerdir. Hizbullah gibi şiddeti kullanan devlet dışı aktör olan terör örgütleri, devletin güçsüzlüğünden ve halkın ekonomik, sosyal ve politik sorunlarından dolayı ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan şiddet içeren devlet dışı aktörlerden terör örgütleri tarihsel süreçte değişime uğramıştır. Fransız devrimi ile kazanılan bu kavram pozitif anlam içerirken bugün şiddetin ve köktencilik kavramsal anlamı içinde şekillenmiştir. Kendi içinde çeşitlilik barındıran terör kavramı zamanla Orta Doğu'ya atfedilmiştir ve dini referans olarak bir çok şiddet içeren eylem yapılmıştır. Çalışmanın içeriği gereğince diğer bölümde terör kavramı ve Orta Doğu'da terörün varlığı anlatılacaktır.

¹⁸³ Noam Lubell, *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors* (New York: Oxford University Press, 2010), s. 36.

İKİNCİ BÖLÜM

TERÖRÜN TANIMI VE TARİHİ

1.GİRİŞ

Çalışmanın ikinci bölümü olan ‘Terörün Tanımı ve Tarihi’ başlıklı bölümde terör kavramının ayrıntıları incelenecektir. Terör kavramının tanımı ve Fransız Devriminden Modern Tarihe kadar olan süreçteki terör kavramının tarihi ilk başlıkta incelenecektir. İkinci başlıkta ise terörün nedenleri, psikolojik, ekonomik ve kitle gibi nedenlere değinilerek incelenecektir. Devlet terörü, ideolojik, etnik ve dini terör gibi konular ise çalışmanın üçüncü bölümü olan ‘Terör Çeşitleri’ başlığında incelenecektir. Son bölümde ise Orta Doğu’da tarih boyunca var olan terörün tarihi incelenecektir. Ayrıca bu terörün din ile ilişkisi incelenecektir ve Orta Doğu coğrafyasına özgü terör örgütlerinin referans aldığı ‘Cihat’ kavramı da incelenecektir.

2. TERÖR KAVRAMI VE TARİHİ

2.1. Terör Kavramı

Fransız yazar Jean Bodin, Devletin Altı Kitabı adlı kitabında terör kavramını aşırı şiddetin neden olduğu korkudan bahsederken kullanmıştır. Thomas Hobbes ise şiddetli ölüm korkusu ile teröre atıf yapmıştır. Jean-Jacques Rousseau ise, despotik ikame olarak terörü ifade etmiştir ve Fransız Devrimi’nde kullanılan pozitif anlamlı terör kavramına ilham olmuştur.¹⁸⁴ Terör ve şiddet ilişkisi hem somut olabilir yani fiziksel hem de ruhsal yani psikolojik olabilir. Terörde kullanılan şiddet fiziksel ve psikolojik olarak tanımlansa da genellikle fiziksel şiddet dikkat çekmektedir. Bundan dolayı, terör eylemleri, belirli bir ideolojik neden adına bir devlete, bir sivil veya

¹⁸⁴ Alex P. Schmid, “Definition of Terrorism”, Alex P. Schmid, (ed.), *The Routledge Handbook of Terrorism Research* (New York: Routledge, 2011), s. 41.

gruplara karşı şiddet içeren eylemler olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁵ Terör kavramı, bir politik hedefi elde etmek için gayri meşru olarak şiddet kullanma biçiminde de tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre terörizmde kullanılan şiddet “gayri meşru” şiddet olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁶ Devlet şiddeti, kolluk kuvvetleri ve dışlayıcı sosyal politikalar yoluyla kendi vatandaşlarına karşı uygulanabilmektedir. Yasal gereklilikler çerçevesinde uygulanan şiddet devletin meşru şiddeti halini almaktadır.¹⁸⁷ Fakat terör örgütlerinin uyguladığı şiddet meşru değildir, gayri meşrudur. Bundan dolayı da bu terör örgütleri devlet dışı aktör olarak anılmaktadır. Terör kavramı ilk Fransız Devrimi ile kullanılmıştır fakat şiddet kavramı gibi terör kavramı için de net bir yargı bulunmamaktadır.

Terör kavramının kesin bir yargısı veya tanımı bulunmamaktadır. Terör kavramının bir çok yönü vardır. Ama terör kavramının tanımlamasını zorlaştıran üç temel konu vardır. Bunlardan ilki, terörün hedefleri ve operasyonel yöntemleri, dini, bölgesel, sınıfsal mücadelelerden dolayı yıllarca farklılık göstermesidir. Yıllarca, rehin alma, uçak kaçırma, intihar saldırıları, suikastler, kitle imha silahları gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Bu saldırıların farklılaşması onları tanımlamayı da zorlaştırmaktadır. Örneğin, 1950’lerde milliyetçi kurtuluş örgütleri askeri hedeflere saldırırken, 1970’lerin sol örgütleri kapitalist ve politik hedeflere saldırmıştır. Öte yandan son yıllarda aktif olarak dini örgütler sivillere karşı faaliyet göstermektedir.¹⁸⁸ Terörizmin tanımlanmasındaki ikinci zorluk ise farklı coğrafi bölgelerde farklı dinlerin ve milletlerin üyeleri terör kavramını kendi siyasi inançlarına göre kullanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin El-Kaide veya Hizbullah ‘Batının’ veya ‘özgür dünyanın’ gözünde terör örgütleri olarak görülse de bir çok Müslüman tarafından savaştan bir tür Robin Hood¹⁸⁹ olarak görülmektedir. Terör kavramının tanımlanmasına sebep olan bu sorun aynı zamanda terör ile mücadelede de önemlidir. Kavramın

¹⁸⁵ Andrew Strathern, Pamela J. Stewart, “Introduction: Terror, The Imagination, and Cosmology”, Andrew Strathern, Pamela J. Stewart, Neil L. Whitehead, (ed.), *Terror and Violence: Imagination and the Unimaginable* (London: Pluto Press, 2006), s. 8-9.

¹⁸⁶ Atilla Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45/1, 1990, s. 336.

¹⁸⁷ Johan Galtung, *op.cit.*, s. 169-170.

¹⁸⁸ Arie Perliger, *Middle Eastern Terrorism* (New York: Chelsea House Publishers, 2006), s. 5-6.

¹⁸⁹ İngiliz halk hikayeleri ve şarkılarında mevcut olan kahramandır. Yoksulların, mazlumların koruyucusu olarak görülse de kimi eleştirmene göre haydut olarak değerlendirilmektedir. Arie Perliger’de bura da bir kahramana atf ile Robin Hood’u kullanmıştır.

tanımlanmasını zorlaştıran üçüncü neden ise, dinamik olmasıdır. Yani operasyonlar, hedefler, yöntemler ve ideolojiler değişikçe kavramı tanımlamakta zor olmaktadır. Din, siyaset, sosyoloji bir çok nedeni barındıran terör eylemleri ideolojilerine göre de tanımlanmadır. Fakat genel olarak sivillere veya sivil hedeflere karşı kasten veya tehdit olarak şiddet kullanmak terör olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁰

Terör içinde bulunulan siyasi, ekonomik veya sosyal durum ve şiddetin çeşitliliği terör kavramının da çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Terör aslında Latince kökenli bir kelimedir ve “terrere” kökünden gelmektedir. Terör kelimesi sözlükte , yıldırma, korkutma ve tedhiş anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Siyaset bilimci Alex P. Schmid terörün 109 ayrı tanımını tespit etmiştir. Bu tespitte öne çıkan bazı tanımlar şu şekildedir : Terörde şiddet ve zor kullanım vardır. Terör ile siyasi bir amaç güdülür ve korku yaratılır. Son olarak terör üçüncü kişilerde psikolojik etki uyandırır ve toplumda reaksiyon uyandırması beklenir.¹⁹²

Akademik alanda terörün tanımları yapılmıştır. Paul Pillar’a göre terör, ekonomik çıkar veya kişisel beklentilerin sebep olduğu cezai şiddet değildir. Pillar terörün, savunmasız insanları hedef alan, eylemleri gerçekleştirenin ulus altı/dışı gruplar ve ajanlar olduğunu ve hükümetlerin düzenlediği askeri operasyonlardan farklı yapılar olduğunu belirtmiştir.¹⁹³ Doğu Ergil ise terörü şu şekilde tanımlamıştır, saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığı ile hedeflenen daha büyük bir kitleyi yıldırıp, korkutarak yasa-dışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır.¹⁹⁴

Terör kavramı ile terörist kavramı birbirinden toplumsal yapıda ayrılmaktadır. Yaşlıları taciz eden, hayvanlara işkence eden veya küçük çocuk gruplarını terörize eden gençlere/ kişilere terörist dememekteyiz. Terörist şiddeti kullanarak nüfusu ve

¹⁹⁰ Arie Perliger, *op.cit.*, s. 6-7.

¹⁹¹ *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988), s. 1459.

¹⁹² Alex P. Schmid, Albert J. Jongman, et al., *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature* (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1988). Aktaran; Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (New York: Columbia University Press, 1998), s. 34.

¹⁹³ Paul R. Pillar, *Terrorism and U.S. Foreign Policy* (New York: Brookings Institution Press, 2001), s. 13-14.

¹⁹⁴ Doğu Ergil, “Terörizmin Mantığı ve Hedefi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 46/1, 1991, s. 1.

rejimi etkisiz hale getirmeye çalışan, siyasi ve dini ideolojiler üzerine inşa edilen (gizli/yarı-gizli) kolektiflerdir. Terör veya terörizm ise planlı, sistemli ve sürekli şiddet kullanma biçimidir. Dolayısıyla terörizmi cinayetten ayıran nokta ise uygulanan şiddetin bazı kişisel nedenlere dayanan davranış türü olmasıdır.¹⁹⁵ Bundan dolayı terör şiddet içermektedir ama her şiddet içeren eylem terör değildir.

Terör ve terörizm kavramları arasında da kutuplaşma vardır. En yaygın görüş, terörün terörizm olmadan gerçekleşmeyeceğine dair düşünceler ve terörün aslında terörizmin anahtarı olduğuna dair düşüncelerdir. Terörün bir çok sıradan suçun kurucusu ve doğal olgu olduğuna dair görüşler bulunduğu gibi terörizmin bilinçli bir eylem olduğuna dair ve geniş kitleleri manipüle etmek için tasarlanmış zorlayıcı eylem olduğuna dair görüşler de vardır.¹⁹⁶ Terörde bir olaya ve bu olayın simgelediklerine gönderme yapılırken, terörizmde, terörün oluşma sürecindeki yol, yöntem, düşünce ve tekniklere gönderme yapılmaktadır. Sosyal teori açısından terör kavramı olayı veya özeli, terörizm kavramı ise olguyu veya geneli ifade etmektedir.¹⁹⁷ Fransız Devrimi ile pozitif anlamda kullanılan ve adalet aracı olarak Robespierre yönetimi tarafından kullanılan terör kavramı, Robespierre iktidarının çöküşü ile birlikte ‘terörizm’, ‘terörist’ terimleri ile anılmaya başlanmıştır. Terörün faillerini suçlamak niteliğinde kullanılan bu kavramlar pozitif anlamını yitirmiştir ve iki yeni siyasi terim olarak kullanılmıştır.¹⁹⁸

Terörizm genellikle, bir bireyin ya da grubun kasıtlı olarak bir veya daha fazla ülkeye, kurumlarına ya da insanlarına karşı, onları korkutmak ve bir ülkenin politik, ekonomik veya sosyal yapılarını ciddi şekilde değiştirmek ya da tahrip etmek amacıyla işlediği suçlar olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁹ Terörizmin işlevsel tanımı için üç unsur olmalıdır. Bunlar; i) Savaşçı olmayan veya ayırım gözetmeyen şiddet kullanmaları gerekmektedir. ii) Amaçları halka açık bir tehlike yaratmak veya terör hali

¹⁹⁵ John Horgan, *The Psychology of Terrorism* (New York: Routledge , 2005), s. 1-2.

¹⁹⁶ John Richard Thackrah, *Dictionary of Terrorism* (New York: Routledge ,2004), s. 264-265.

¹⁹⁷ Zafer Cırhınlioğlu, *Terör ve Toplum* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004), s. 25.

¹⁹⁸ Ami-Jacques Rapin, “Does Terrorism Create Terror?”, *Critical Studies on Terrorism*, 2/2, 10 September 2009, s. 165-166.

¹⁹⁹ Jeffrey Benner, “Who EU Calling a Terrorist?”, *Wired News*, 12 April 2001, (Çevrimiçi), <https://www.wired.com/2001/12/who-eu-calling-a-terrorist/> , Erişim Tarihi: 31 Mart 2019.

oluşturmaktır. iii) Nihai hedefi kitleyi etkilemek ve ideolojik, sosyal, felsefi ya da diğer amaçlara hizmet eden suç işleyen devlet dışı aktör olmalarıdır.²⁰⁰

Amerikan Ulusal Araştırma Konseyi terörizmi dört ana boyut ile tanımlamıştır; A) Terörizm hukuk dışı güç veya şiddet kullanımı ya da güç veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmayı içerir. B) Devletleri ya da toplulukları, fertlerinde korku, endişe uyandırarak bir şeye zorlama niyeti taşır. C) Özel siyasi veya ideolojik motivasyonlar ve haklı çıkarma çabaları mevcuttur. D) Hem iç hem dış terörizmde ilave sosyal yapı düşüncesi vardır.²⁰¹

Bruce Hoffman terörizmin amaçları ve motivasyonları açısından kaçınılmaz olarak politik olduğunu belirtmiştir. Terörizm geniş kapsamlı psikolojik yankı uyandırmak amacıyla şiddet ya da eşit derecede şiddet tehdidi kullanılmasıdır. Ayrıca Hoffman'a göre terörizm komplocu yapısı olan bir organizasyon ile yürütülen ulus altı grup veya devlet dışı bir yapıdır.²⁰² Jack Gibbs ise terörizmi insan veya insan dışında nesnelere karşı yasadışı şiddet ya da şiddet tehdidi olarak tanımlamıştır. Bu şiddetin gizli özellikler ve geleneksel olmayan savaş kullanımı gibi durumları anlatması yeterlidir.²⁰³

Mesquita ise terörizmi bir hükümetin politikasını değiştirmek amacıyla gerçekleştirilen şiddet eylemleri veya devlet politikasını değiştirmeye yönelik kişisel yetkiye sahip olmayanları hedef alan eylemler olarak tanımlamıştır.²⁰⁴ Dolayısıyla terörizm yalnızca siyasi hedefler içermemektedir, sivil hedeflere karşıda terör eylemleri görülebilmektedir. Jeff Lewis'e göre terörizm düşman toplumlarında ve kendi toplumlarında korku ya da güvensizlik yaratmak için sivilleri hedef alan şiddetli saldırı şeklindedir. Aynı zamanda terörizm siyasi olarak motive edilebilmektedir ve

²⁰⁰ Nicolas K. Laos, "Fighting Terrorism: What Can International Law Do?", *Perceptions*, 5/1, March-May 2000, s. 191-192.

²⁰¹ National Research Council of The National Academies, *Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Sciences* (New York: The National Academies Press, 2002), s. 1-2.

²⁰² Bruce Hoffman, *op.cit.*, s. 3-4.

²⁰³ Jack P. Gibbs, "Conceptualization of Terrorism", *American Sociological Review*, 54/3, 1989, s. 329-330.

²⁰⁴ Bruce Bueno de Mesquita, *Principles of International Politics: People's Power, Preferences and Perception* (Washington DC: CQ Press, 2000), s. 339.

faillerinin nedenini potansiyel teröristlere iletebilmek için tasarlanmış eylemler gerçekleştirmektedir.²⁰⁵

Terörizm, tarihsel, ekonomik, kültürel, siyasi, teknolojik, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisi altında çoğul ve karmaşık bir yapı içinde şekillenmektedir. Olayı tayin eden faktörler genellemelere izin vermeyecek şekilde farklılaşmaktadır ve bundan dolayı terörizmin anlaşılmasında düz sebep sonuç ilişkisi yeterli olmamaktadır. Tarihi , ekonomik, kültürel, siyasi ve teknolojik şartların sürekli değişime açık olması da terörizm unsurları olan ideoloji, organizasyon, eylem ve destek faktörlerinde de farklılaşmaya yol açmaktadır.²⁰⁶ Kavram olarak terörizm olumlu bir anlam içerirken farklılaşan faktörlerden dolayı negatif bir anlam haline gelmiştir.

2.2.Terör Kavramının Tarihi

Terör kavramı 1796'da yayınlanan bir Fransızca sözlüğe göre, Jakobenler tarafından konuşulurken övgüyle ve olumlu anlamda kullanılmıştır. Kavramın temelinde Fransız ihtilali yer almaktadır. İhtilalden sonra Robespierre iktidarı, terör rejimi hakimiyeti ile sistemli devlet yapısı kurmuştur. Zaman geçtikçe terör kavramı daha çok gerilla hareketleri için kullanılmıştır ve zorunlu şiddet eylemlerini kapsayan bir kavram haline gelmiştir.²⁰⁷ Çağdaş terörizm tarihi adı verilen bu dönemden önce terör kavramının kökleri Haşhaşi tarihine kadar uzanmaktadır. Ancak terör kavramının dönüm noktası olarak Fransız İhtilali ele alınmaktadır. Haşhaşilere uzanan bu tarihsel süreçten diğer bölümlerde bahsedilecektir.

Fransız Kralı XVI Louis döneminde, Fransa'nın temsili yasama meclisleri yoktu, siyasi partileri ve resmi anayasaları yoktu ve halkın sivil özgürlüğü kısıtlıydı. Bunun yanı sıra kral egemenliğin kaynağı ve gücüydü. Katolik Kiliseninin temsilcileri ve soylular ayrıcalıklı bir hayat sürerken, nüfusun geri kalanı devlet vergileri ödeyerek kiliseye bağlı yaşamışlardır. 1792 yılında monarşi kaldırılmış ve Jakobenler iktidarı ele geçirmiştir. Maximilien Robespierre yönetimindeki Terör Dönemi başlamıştır.

²⁰⁵ Jeff Lewis, *Language Wars: The Role of Media and Culture in Global Terror and Political Violence* (London: Pluto Press, 2005), s. 53.

²⁰⁶ National Research Council of The National Academies, *op.cit.*, s. 18-19.

²⁰⁷ Walter Laqueur, *A History of Terrorism* (New Jersey: Transaction Publishers, 2002), s. 6.

Jakobenler, kamuya açık şekilde hedeflerini anlatmıştır; bunlardan en önemlisi fakir halkın ekonomik sorunları ile ilgili olanlardır. Çünkü halkın sosyal devleti olma niteliğini devlet yerine üstlenmiştir. Terör Döneminin son aşamasında Robespierre giderek artan şekilde şiddeti sosyal ve kültürel dönüşüm aracı olarak kullanmıştır.²⁰⁸

Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan modern terör olgusu, 19. yüzyıl anarşizmden aldığı ilhamla en kanlı devirlerinden birini yaşadığı görülmektedir. Aile, mülkiyet, devlet ve din dahil yerleşik otoritelerin şiddet yoluyla ortadan kalkması gerektiğini savunan Johan Caspar Schmidt, Pierre Joseph Proudhon, Mihail Bakunin ve Peter Kropotkin gibi anarşist düşünürler var olmuştur. Yaptıkları yayınlar, kitaplar ve broşürlerle düşüncelerini yaymaya başlamışlardır ve özellikle gençler üzerinde etkiye sahip olmuşlardır.²⁰⁹

Sistemli ve yaygın terörizm anarşist fikirlerin, özellikle Bakunin'nin fikirlerinin etkisiyle on dokuzuncu yüzyılın yarısında başlamıştır. Bu dönemdeki en önemli terör hareketleri Rusya'da "Narodnaya Volya" (Halk Arzusu/Özgürlüğü) isimli örgüt tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu örgüt kendilerini terörist olarak adlandırmıştır. Çünkü bu dönemde terör veya terörist kavramı olumlu çağrışım içermektedir. Ardından 1890'larda İspanya, Fransa, İtalya ve ABD'de anarşistlerin "ölümle propaganda" hareketleri ortaya çıkmıştır.²¹⁰

20. yüzyıla gelindiğinde teröre totaliter ideolojilerin damgasını vurduğu görülmüştür. Tarih sırası ile bu ideolojilerin ilki Marksizm- Leninizm'dir. Marx ve Engels'in terör ile ilgili görüşleri net değildir ve Marx'ın bu konuyla ilgili yazdıkları çelişkili ifadeler barındırmaktadır. Doktrin genellikle bireysel terör ve kitle terörü ayrımı yapmaktadır ve bireysel teröre karşı çıkılırken kitle terörüne yer verildiği görülmektedir. Onların düşüncesine göre, kitle desteğinden yoksun olan bireysel terör faaliyetleri başarısız olacaktır ve kişisel terör eylemlerine karşı çıkılarak düzenli-planlı örgütsel terör eylemleri benimsenmelidir.²¹¹

²⁰⁸ Randall D. Law, *Terrorism: A History* (USA: Polity Press, 2009), s. 59-62.

²⁰⁹ Atilla Yayla, *op.cit.*, s. 345.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 347.

²¹¹ Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction* (New York: Oxford University Press, 1999), s. 22, Atilla Yayla, *op.cit.*, s. 349.

Terörün tarihsel düzlemde en çarpıcı olduğu dönemlerden biri de Bolşevik İhtilali döneminde yaşanmıştır. Rus devletinin 1917-1921 tarihleri arasında, hukuk, bürokrasi, ordu ve polislerle oluşturduğu ‘Cheka’ yönetimi ağır şiddet ve terör olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Cheka tarafından kitlesel saldırılar düzenlenmiştir, bürokrat ve askerlerin malları yağmalanmıştır ve toplum, hapisane ve mahkeme gibi kurumların çöktüğü, suç ve şiddet toplumu halini almıştır. Üstten terör olarak görülen Cheka, panik, korku ve pragmatizmin egemen olduğu bir iç savaş ortamı yaratmıştır.²¹²

Yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya iki büyük savaş görmüştür. Adı “Dünya Savaşı” olmuşsa da birincisi tam bir Avrupa savaşıdır; ikincisi ise yeryüzünün globalleşmesi süreci içinde dünyanın tüm köşelerine yayılmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları egemen devletler arasında olmuştur. Her iki savaşın da sonuçları benzerlik göstermektedir. ABD’nin gücü artmıştır; ilk savaştan sonra devletlere kredi veren devlet ikincisinden sonra “süper” devlet durumuna yükselmiştir. Her iki savaş da Avrupa ve genel olarak yeryüzünün ekonomik ve toplumsal düzeni sarsılmıştır. Her iki dünya savaşı da on sekizinci yüzyılın sonunda başlayan endüstriyel, siyasal, toplumsal ve entelektüel devrimlerin en yüksek noktasını oluşturmuştur.²¹³ Savaşlar terör kapsamında olmasa da savaşın yarattığı etkiler terör tarihi kapsamında değerlendirilebilmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bu etkiler görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası terörizm genelde daha çok direniş hareketleri için bir destek kuvveti niteliği oluşturmuştur. Tarihin akışı bağımsızlıklarını talep eden örgütlere elverişliydi ve sömürge imparatorlukları İkinci Dünya Savaşı’nda meşruiyetlerini kaybetmişlerdi. Milliyetçi ve Marksist-Leninist kurtuluş hareketleri, bağımsızlıklarını kazanmak için savaşmak zorunda kaldıklarında, sıklıkla gerilla hareketlerine ve terörist silaha başvurmuşlardır.²¹⁴ Bu dönemde terör olumlu çağrışım içermektedir. Çünkü İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlık isteyen devletler devrim yapmaya çalışmıştır. Fakat bu durum beraberinde negatif algıyı da getirmiştir.

²¹² Arno J. Mayer, *The Furies: Violence and Terror in The French and Russian Revolutions* (New Jersey: Princeton University Press, 2000), s. 234.

²¹³ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), s. 111-123.

²¹⁴ Gerard Chaliand, Arnaud Blin, *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan İşid’e*, Çeviren: Bülent Tanatar (İstanbul: Nora Kitap, 2016), s. 118.

Çünkü yapılan devrimler ülke için iyi olsa da bağımsızlığı vermek zorunda kalan ülkeler için iyi olmamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile terör Avrupa'dan Orta Doğu ve Asya'ya kaymıştır. Kuzey Afrika'da ve Orta Doğu'da kolonilerde ve diğer bağımlı ülkelerde milliyetçi gruplar bağımsızlık isteği ile şiddet içerikli kampanyalar başlatmıştır. Elbette terör eylemleri daha önce de Orta Doğu'da gerçekleşti ; örneğin Irak ve Mısır'da başbakanlara suikastlar düzenlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Filistin'de ve Cezayir'de terör eylemleri dikkat çekmiştir. Daha sonra, İngiliz ve Fransız kuvvetlerin desteği ile durum kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman ülkeler için söylemek gerekirse özellikle 1950'lerde ve 1960'larda sürekli ve sistematik bir terörizm hüküm sürmüştür. Örneğin, bu dönemde adından sıkça söz edilen terör dalgası Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) olmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinin terörizmi milliyetçilik, din ve siyasi görüşlerden ilham almıştır.²¹⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerinde de terör akımları devam etmektedir. Özellikle 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında ortaya çıkan yeni sol terör akımı dikkat çekicidir. Yeni sol adı verilen bu fikir akımının en önemli temsilcileri, Jean Paul Sartre, Ernesto Che Guevara, Herbert Marcuse ve Frantz Fanon'dur. Özellikle Frankfurt Okulu ekolünden Herbert Marcuse, gençler üzerinde etkili olmuştur. Marcuse'a göre çağdaş tüketim toplumlarında burjuva ve proletarya işlevlerini yitirmiştir ve karşıt olan gruplar modern toplumun uç bölgelerinde bir araya gelmektedir. Toplumda artık çatışma değil, uyum ve bütünleşme arayışları hakimdir. Ayrıca Marcuse'a göre 'kurtuluş' yani 'devrim' sistem dışında kalan ve sistem tarafından ezilenler için bir umut olarak varlığını sürdürmektedir.²¹⁶ Bu akım ideolojik bir hareketten çok felsefi bir yapıya sahip olarak kalmıştır. Bu yıllarda terör kavramı net olarak pozitif veya negatif olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü post modernitenin etkisi vardır ama terör ve eylem konusunda büyük bir etkiye de sahip

²¹⁵ Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction op.cit.* s. 22-24.

²¹⁶ Christopher Dobson, Ronald Payne, *The Weapons of Terror; International Terrorism at Work* (London: Macmillian Press, 1979), s. 26-27, Atilla Yayla, *op.cit.*, s. 353.

olmuştur. Çünkü 1960'ların sonunda bu ekolden ilham alan “öğrenci hareketleri”²¹⁷ yaptıkları eylemler ile dünyanın bir çok ülkesini etkilemiştir. Terör eylemi olarak değerlendirilmemesine rağmen Öğrenci Hareketleri yarattığı ekonomik, siyasi ve sosyal etki ile terör tarihinde yer edinmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren ise başta İtalya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde cereyan eden “gladyo” tartışmaları vardır. CIA güdümünde bu gladyolar, Amerikan ve İtalyan mason localarının finans desteği ve NATO şemsiyesi altında faaliyet gösteren, varlık sebebi muhtemel Sovyet işgali veya iç darbe teşebbüsünde direniş hareketlerini örgütlemek adına orduya yerleştirilmiş resmi fakat gizli örgütlerdir.²¹⁸ Bu ve bunun gibi bir çok örgüt dünya üzerinde yayılmıştır ve gizli olarak işlevlerini sürdürmektedir. Bu dönemde ki terör eylemleri hem negatif hem pozitif çağrışım yapmaktadır. Çünkü devletin veya özel kurumların desteğini alan bu eylemler kimileri için pozitif etki oluştururken kimileri için negatif etki oluşturabilmektedir.

1990'larda Sovyet bloğunun çöküşü, soğuk savaşın sona ermesi ve sol hareketlerin gerilemesi ile ideolojilerde küresel bir boşluk yaşanmıştır. Bu boşluk hızla radikal akımlarla dolmaya başlamıştır. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru artık dini terörizm uluslararası alanda dikkat çekmeye başlamıştır.²¹⁹ 1990'lı yıllarda kurulmamasına rağmen HAMAS, FKÖ ve Hizbullah gibi örgütler büyümeye başlamıştır. Çünkü ABD ve İsrail'in maddi ve askeri üstünlüğünden dolayı Filistin'in siyasi sorunlar yaşaması bu tür köktenci örgütlerin büyümesine sebep olmuştur.²²⁰

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi yeni bir hareketin başlangıcı olmuştur. Bu işgal kısa sürede uluslararası bir boyut kazanmıştır ve Körfez Savaşı başlamıştır. ABD liderliğindeki koalisyonun silahlı güçleri Irak'ı harap etmiştir.

²¹⁷ 1968 Mayıs ve Haziran aylarında Fransa'da De Gaulle iktidarına karşı üniversite öğrencilerinin başlattığı harekettir. Hareket büyüyerek işçilerinde desteğini almıştır. Sonuç olarak, neredeyse tüm dünya ülkelerinde ekonomi, sosyal ve siyasal alanları etkilemiştir. Ayrıntı için bkz.: Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1974), Walter Laqueur, *The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction* (New York: Oxford University Press, 1999), Atilla Yayla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45/1, 1990.

²¹⁸ Halil Aydınalp, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011), s. 53.

²¹⁹ Ekaterina Stepanova, “Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects”, *Stockholm International Peace Research Institute/ SIPRI Research Report No.23* (New York: Oxford University Press, 2008), s. 54.

²²⁰ Jeff Lewis, *op.cit.*, s. 79.

ABD'nin Orta Doğu'daki bu karşı çıkılmayan müdahalesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucunda köklü siyasi değişimler olmuştur.²²¹ Körfez Savaşı ile birlikte köktenci hareketler hız kazanmıştır ve Cezayir'de destek bulan cihat hareketlerine ve ayrıca Bosna, Çeçenistan ve Keşmir savaşlarına destek sağlanmıştır. 1993 ve 1995'de ABD'ye yapılan saldırılar ile birlikte İslami terör²²² örgütlerinin artık uluslararası sistemde sorun oluşturduğu gözlemlenmiştir. 1998 yılında ise El-Kaide lideri olan Usame Bin Laden 'Haçlılara ve Yahudilere' karşı cihat ilan etmiştir. Bu olayı ise 2000 yılında Amerikan gemisine yapılan saldırılar takip etmiştir.²²³

1990 ve 2000 yılları arasında terör örgütlerinin İslami alanda dikkat çekmesinde en önemli sebeplerden biri Sovyetlerin çöküşü ile oluşan boşlukları yeni ideolojilerin doldurması, Körfez Savaşı ve İsrail'in Filistin'e yönelik yaptırımları olmuştur. Bu yıllar arasında cihat eylemleri, intihar saldırıları veya yapılan terör eylemlerinden dolayı terör kavramı negatif çağrışım yapmaktadır. 11 Eylül 2001'de El-Kaide tarafından ABD'ye büyük bir saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı ile birlikte İslami teröre dair söylemler netleşmiştir. Fakat İslami terör elbette 11 Eylül olayları ile başlamamıştır. İslami terörün tarihi Haşhaşilere kadar uzanmaktadır.²²⁴

Fransız Devrimi'nin kazandırdığı terör kavramı tarih boyunca pozitif ve negatif çağrışımlara neden olmuştur. Tarihsel süreçte ideolojiler, eylemler ve liderle beslenen terör 1990'lar sonrasında yerini İslami teröre bırakmıştır. İslami terörün doğuşu ile Orta Doğu'da göz önüne çıkan bu örgütler zamanla politik alanda da yer almıştır. HAMAS ve Hizbullah gibi güçlü siyasi parti halini alan bu terör örgütleri halkın egemeni olmaya çalışmıştır ve kullandıkları şiddet içerikli eylemlerini meşru kılmaya çalışmışlardır. 11 Eylül ile ivme kazanan bu İslami terör tüm araştırmaların konusu haline gelmiştir. Çalışmanın içeriğinden dolayı İslami terör ve Orta Doğu'da terör konuları diğer bölümde anlatılacaktır.

²²¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), s. 519-520.

²²² İslami terör kavramı, herhangi bir dini aşağılamak için bu metinde kullanılmamıştır. İslami terör kavramı, referans olarak İslamın temel alındığı terör eylemlerini belirtmek için literatürde yer alan bir kavramdır.

²²³ Gerard Chaliand, Arnaud Blin, *op.cit.*, s. 273-274.

²²⁴ İslami terör ve Orta Doğu'da terör kavramları 'Orta Doğu'da Terör, Din ve Cihat Kavramı' bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

3. TERÖRÜN NEDENLERİ

Terör, bir güvenlik sorunu olmanın çok ötesinde, toplumsal yapıda, siyasal kültürde, kamu yönetiminde, eğitimde ve ekonomik yapıda derin kökleri bulunan bir toplumsal bunalım durumudur.²²⁵ Dolayısıyla, yeni bir siyasal ve toplumsal düzen için verilen kavga terörizmin temel gerekçesidir. İdeolojik gerekçelere alternatif sistem arayışları terörü tetikleyen en önemli araçtır. Düzen, düşünce ya da sistem hain, suçlu, haksız ilan edildiğinde, terör örgütleri düzen ve temsilcileri imha etmekten çekinmeyen nesnelere haline dönüşmektedir.²²⁶

Haziran 2003'de Oslo'da "Terörizmin Temel Sebepleri" adlı konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta terörizmin ortaya çıkmasına yönelik temel sebepleri (root) hakkında konuşulmuştur. Yirmiye yakın sebep sunulmuş olsa da genel olarak bahsedecek olursak terörizmin sebepleri şunlara dayandırılmıştır ; demokrasi, sivil özgürlük ve hukukun üstünlüğü eksikliği, başarısız ve zayıf devletlerin varlığı, hegemonya ve güç eşitsizliği, etnik veya dini kökenlere dayalı ayrımcılık, sosyal adaletsizlik ve hükümetleri koruması için oluşturulan devlet dışı aktörlerin ekonomik yönde desteklenmesidir.²²⁷ Bu sebeplerin toplandığı genel bir görüş vardır; terör örgütleri genellikle bir topluluğun meşru şikayetlerini temsil ettiğini iddia eder ve devletin terörist provokasyonuna tepki göstermektedir. Horgan'a göre bu basit bir sebep- sonuç ilişkisi olarak görülebilir ama unutmamak gerekir ki terör eylemlerinin sebeplerini listelemeye kalkarsak binlerce maddeden oluşan bir listeye sahip oluruz.²²⁸

Terör gruplarının kısa vadeli ve uzun vadeli farklı amaçları olabilmektedir. Öncelikli kısa vadeli hedefleri, tanınırlıklarını arttırmak ve dikkat çekmektir. Şiddetin varlığı insanların merakını uyandırmaktadır ve terörizme tehlike, şüphe gibi dikkat çekici nitelikler kazandırmaktadır.²²⁹ Uzun vadeli hedeflerini ise Newman, varlıklarını devam ettirmek olarak tanımlamıştır. Yani kendilerine yeni üyeler kazandırmak ve

²²⁵ Özer Ozankaya, "Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları" , *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34/1, 1979, s. 52.

²²⁶ *Ibid.*, s. 51.

²²⁷ John Horgan, *op.cit.*, s. 72.

²²⁸ *Ibid.*, s. 73.

²²⁹ Martha Crenshaw, "The Causes of Terrorism", *Comparative Politics*, 13/4, July 1981, s. 386.

kendilerini unutturmamak adına eylemler düzenleyerek varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.²³⁰

Uluslararası sistemde yaşanan çıkar çatışmaları ve siyasi/ideolojik yönelimler yanında, terör olgusu psikolojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimle ilgili faktörlerle açıklanmaktadır. Diğer taraftan yasal boşluklar, otorite zaafı, milli şuurda yaşanan kırılmalar, teknolojinin gelişmesi, eğitim imkanlarının yaygınlaşması, şehirleşmenin artması, kimlik bunalımı, göç, kültür değişmesi, demokrasi ve insan haklarının sağlanamaması gibi faktörler terörü kolaylaştıran tali sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.²³¹ Dolayısıyla, terörün sebepleri, ekonomik, siyasi durumlar ve zayıf devletler, küreselleşme- modernleşme, etnik sorunlar, teknolojik gelişmeler, psikoloji ve kitle hareketleri gibi bir dizi neden ile tanımlanabilmektedir.

Terörün sebeplerinden biri olan göreceli yoksunluk, ülkelerin yoksul olan kesimlerinde insanların ihtiyaçları için organize olabilmesi ve kendileri için yenilik sunanların peşinden gidebilmesi ile ilgilidir. Takip ettikleri ve kendilerine yenilik sunan kişi veya grupların terörist olmaları önem arz etmemektedir. Bundan dolayı, O'Neill kaynak yoksunluğunun, umudun, mağdur hissetmenin ve aşağılanmanın terörizm için neden oluşturacağını belirtmiştir.²³² Ted Robert Gurr'e göre terör eylemleri ekonomik yoksunluğa dayanmaktadır. Gurr, bireylerin hak ettiklerini düşündükleri ekonomik durumdan, aldıkları şey arasında bir tutarsızlık olmasının onları şiddete ve eşitlik savunuculuğuna yönelttiğini söylemiştir.²³³ Yoksulluk, ekonomik eşitsizlik ve yapısal ekonomik koşullar şiddeti muhtemel kılan bir hayal kırıklığı yaratmaktadır ve bireyler destekçi bir finansman arayışı içine girmektedirler. Dolayısıyla ekonomik özgürlük ve refah arayışındaki bireyler/toplumlar şiddet

²³⁰ Edward Newman, "Exploring the 'Root Causes' of Terrorism", *Studies in Conflict and Terrorism*, 29/8, January 2006, s. 750.

²³¹ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 77.

²³² William G. O'Neill, "Concept Paper: Beyond the Slogans: How Can the UN Respond to Terrorism?", in *Responding to Terrorism: What Role for the United Nations?*, Report of a Conference Organized by the International Peace Academy (New York: International Peace Academy, 2002), s. 9-11.

²³³ Ted R. Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton: Princeton University Press, 1970). Aktaran; Tim Krieger, Daniel Meierrieks, "What Causes Terrorism?", *Public Choice*, 1/2-147, April 2011, s. 4.

eylemleri ile yeni çıkar yol aramaktadırlar ve bu yolda terör ile ilişkili olabilmektedir.²³⁴

Ekonomik küreselleşmenin terör ile ilgisi uluslararası düzende küreselleşme sağlayamayanlardan kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği eşitsizlik terörün yapısal sebepleri arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla, zenginlik, gücün küresel dağılımı, ticaret veya ittifak gibi faktörler terörün kaynağı haline gelebilmektedir. Lizardo ve Bergesen'in yaklaşımına göre, şiddeti küresel modernleşmeye veya Batının ve ABD'nin üstünlüğüne karşı koymak için sistematik bir araç olarak kullanabilmektedirler. Yani terörizm, yoksul ve haklardan mahrum bırakılan politik bir araç olarak ve hoşnutsuzluğu dile getirmek için daha düşük maliyetli bir araç olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, Krieger'a göre politik ve ekonomik küreselleşme otomatik olarak şiddet veya terör ile sonuçlanmamaktadır. Eğer ekonomik kalkınmayı teşvik ederek yoksul halka fayda sağlanırsa, şiddet ya da terör eğilimi azaltılabilmektedir.²³⁵

Terörün sebepleri arasında bulunan etnik parçalanma ve hakların temsil edilmemesi terörün en önemli sebeplerinden biridir. Alberto Abadie, siyasi istikrarsızlık ve hakların kullanımı ile terörizmi ilişkilendirmiştir. Abadie'ye göre terörizmin sebepleri için siyasi haklar baz alındığında, daha düşük oranda siyasi haklara sahip olan toplumlarda yüksek oranda terör görülebilmektedir. Bunun yanı sıra hükümetlerin zayıf olduğu durumlarda, siyasi geçiş dönemlerinde, siyasi istikrarsızlıkla birlikte terörist hareketler de ivme kazanmaktadır.²³⁶ Yani siyasi yapının yetersizliği ve hakların eşitsizliği terörün nedenleri içinde yer almaktadır. Kısmi demokratik bir sistemde ve siyasi hakların değişkenliği durumunda terör olaylarının yaşanma ihtimali yüksek olabilmektedir. Bu tür ülkelerde (Irak, Afganistan gibi) düzen sağlamak için iç siyasi şiddet kullanılmaktadır ve bu var olan terörizmin artışına sebep olmaktadır.²³⁷

²³⁴ *Ibid.*, s. 5.

²³⁵ *Ibid.*, s. 6-7.

²³⁶ Alberto Abadie, "Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism", *NBER Working Paper Series No. 10859* (Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2004), s. 8.

²³⁷ Peter Kurrild-Klitgaard, Mogens Justesen, Robert Klemmensen, "The Political Economy of Freedom, Democracy and Transnational Terrorism", *Public Choice*, 1/2-128, July 2006, s. 301-303.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte terör örgütleri sosyal medya ile iletişim kurabilmekte ve ideolojilerini duyurabilmektedir. Dolayısıyla, iletişim ağının, internetin ve sosyal medyanın gelişmesi terör örgütleri için kolaylaştırıcı sebeptir. ISİD/DAİŞ gibi terör örgütleri propagandalarını geniş kitlelere yaymak için sosyal medyayı kullanmışlardır. Sosyal medya ile birlikte terör örgütleri dikkat çekmek için sivillere yönelik terör eylemleri ve saldırganlık eylemleri yapmaktadırlar. Fakat, sosyal medyanın bazı sorunları da olmaktadır. Terör örgütlerinin yapacağı eylemler gerçekleştirilmeden önce kolluk kuvvetleri tarafından medya istihbaratı ile öğrenilerek durdurulmaktadır. Dolayısıyla, sosyal medya kullanımı üyelerini, desteklerini veya finansörlerini gizlemek isteyen örgütler için tamamen güvenlik sunmamaktadır.²³⁸

Büyük devletlerin sponsorluğunda oluşan terör örgütleri, şiddet içeren devlet dışı aktör olarak tanımlanabilmektedir. Bu terör örgütleri, zayıf otorite ve egemenlik aşınmasından dolayı doğabilmektedir. Fakat, şiddet içeren devlet dışı aktörlerin teröre başvurması için daha spesifik önkoşullar olmalıdır. Bu devlet dışı aktörlerin bir kısmı olan terör örgütleri, sosyo-politik, siyasi hakların eksikliği, hükümetin yetersizliği, ekonomik ve kültürel sorunlar ile birlikte eylemlerini gerçekleştirmektedir ve bunu var olan otorite ile yüzleşmek için yapabilmektedir. Devlet dışı aktör ile bir devletin arasındaki çatışmaya örnek olarak Lübnan ve Hizbullah verilebilmektedir. Bu çatışmalar aşırı şiddet ile birlikte terör halini almaktadır.²³⁹

Terörün sebepleri üzerine Psikoloji alanında da incelemeler mevcuttur. Bu alanda sebepleri bireysel veya grupsal olarak açıklamaktadırlar. Teröristin tanımı, kimlik arayışında olan, kişiliği incinmiş, benliği hasar görmüş, şüpheler içinde düşmana karşı savaş açan, saldırgan ve aksiyoner tip olarak yapılmaktadır. Hayatındaki olumsuzluklar için başkalarını suçlayan, benliği parçalanmış ve iç çelişkileriyle düşman üreten kişi/kişiler olarak tanımlanmaktadır. Terörist, 'bize karşı onlar' söylemini benimsemiştir. Özgürlük savaşçıları olarak tanımladıkları eylemlerini, şeytan ve öteki olarak tanımladıkları "onlara" karşı yapmaktadırlar. Teröristin psikolojik eğilimine göre "biz" ve "onlar" söylemi her zaman yer etmiştir

²³⁸ Erdal Özkaya, "The Use of Social Media for Terrorism", *Defence Against Terrorism Review-Centre of Excellence Defence Against Terrorism*, 9, 2017, s. 48-53.

²³⁹ Ekaterina Stepanova, *op.cit.*, s. 24.

ve ötekini, şeytanı, onları yok etmeye çalışmaktadırlar. Söylemin basit ama ilk adım atıldıktan sonra terör sürecinde akılcılaştırmanın ana kaynağı olduğu görülmektedir.²⁴⁰

Psikolojik sebeplerde daha çok topluluk duygusu önemli yere sahiptir. Çünkü, kalabalıkta taşınan duygular birey olarak farklı yansımaktadır. Sosyal bulaşma, insanların normalde sahip olduğu kontrol mekanizmalarının kırılmasıdır. Kendilerine has kimlikleri olduğunu düşünen grup üyeleri bireysel kimliklerini daha çabuk unuttur ve daha az sorumlu hissetmektedir.²⁴¹ Bu durumda otorite veya lider ihtiyacı duymaktadırlar. Bu aidiyet duygusunun devamı için bir ‘ötekiye’ ihtiyaç duymaktadırlar. ‘Biz’ ve ‘onlar’ arasındaki çatışmadan beslenmektedirler. Bu süreçte birey yeni bir kimlik bulabilmekte, gruba dahil olabilmekte ve örgüt/grup içinde güdülenme sürecine girebilmekte ve son olarak grup desteği alarak kendi varlığını bulmaktadır.²⁴²

Grup veya topluluk olarak hareket eden insanların bir araya gelmesi ve lider tayin etmeleri ‘koru’ ile değerlendirilmektedir. Hobbes düşüncesinde korku insanın özüdür²⁴³ ve Machiavelli düşüncesinde korku siyasi yönetimde denge sağlayıcıdır.²⁴⁴ Freud’a göre ise insanları bir araya getiren ve kitle olmalarını sağlayan şey korkudur. Bundan dolayı kitlelerin bir lidere ihtiyacı vardır ve bu lider korkulandır. İlk insan topluluklarında ilk korkulan babadır ve lider de o olmalıdır.²⁴⁵ Canetti’ye göre ise, kitle içinde ya da kalabalıkta bulunan birey tek başına yapamayacağı her şeyi yapma gücünü bulabilir. Çünkü ortak bir tehlike ortak bir korku ve kolektif bir savunma yaratmaktadır. Kolektif olma duygusu ise onlara savaşma ve savunma gücü vermektedir.²⁴⁶

²⁴⁰ Jerrold M. Post, “Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces”, Walter Reich, (ed.), *Origins of Terrorism* (United Kingdom: Cambridge University Press, 1992), s. 25-27.

²⁴¹ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Çeviren: Yunus Ender (İstanbul: Hayat Yayıncılık, 1997), s. 88.

²⁴² Clark McCauley, Sophia Moskalenko, “Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 20, 2008, s. 422.

²⁴³ Ayrıntılı bilgi için; Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çeviren: Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

²⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için; Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Çeviren: Necdet Adabağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

²⁴⁵ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, Çeviren: Kamuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2017), s. 90-97.

²⁴⁶ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, Çeviren: Gülşat Aygen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), s. 27.

Terörün bahsedilen nedenleri, tüm durumları, olayları ve örgütleri açıklamak için yeterli değildir. Tüm terör örgütleri başvurdukları şiddeti meşru kılmak için ve haklılaştırmak için bir takım sebeplere sığınmakta ve çok sayıda etken terör eylemlerine yön vermektedir. Çoğu terör grupları da bu sığındıkları sebepleri sıklıkla değiştirmektedirler.²⁴⁷

4. TERÖRÜN ÇEŞİTLERİ

Terör, amaçlarına, eylemlerine, araçlarına ve ideolojilerine göre sınıflandırılmıştır. Ama bu sınıflandırılmanın sınırları da net olmayabilmektedir. Terör türleri çeşitlense de birbiri içine geçmiş anlamları barındırmaktadır. Grant Wardlaw terörü amaçları doğrultusunda üç kategoriye ayırmıştır ; a) Şahsi amaçlar uğruna yapılan hareketler. b) Askeri amaçlar için yapılan hareketler. c) Politik amaçlar için yapılan hareketler.²⁴⁸ John Collins ise daha geniş bir tanım ile terörü beş kategoriye ayırmıştır. Bunlar, marazi ya da patolojik terör, zevk için yapılan terör, hırsızlık terörü, resmi terör ve radikal terördür.²⁴⁹ Wardlaw ve Collins'in yaptığı bu sınıflandırmalar sorunlar içermektedir. Çünkü, terör şiddet içerir ama her şiddet içeren eylem terör değildir. Şiddet, terörün doğması için gereklidir ama terörün sebeplerinde incelediğimiz üzere şiddet terör için yeterli bir unsur değildir. Bütün suçlar ve adli vakalar terör olarak değerlendirilemez.²⁵⁰

Edward Hyams terörü, “doğrudan terör”- “dolaylı terör” olarak ayırmıştır. Doğrudan terör başkanlar, başbakanlar, bakanlar, krallar ve kraliçeler gibi üst düzey yöneticileri hedef alan terördür. Dolaylı terör ise, otoritenin halkı koruyamadığı izlenimini vermek, yönetimin itibar ve güvenirliliğini sarsmak ve otoriteyi zaafa uğratmak gayesiyle yüksek yöneticiler dışındaki yan unsurlara yöneltilen terördür.

²⁴⁷ David Patrick Houghton, *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases* (New York: Routledge, 2009), s. 207-208.

²⁴⁸ Grant Wardlaw, *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures* (New York: Cambridge University Press, 1989), s. 8-9.

²⁴⁹ John M. Collins, “Definitional Aspects”, Yonah Alexander, Charles K. Ebinger, (ed.), *Political Terrorism and Energy* (New York: Praeger Publishers, 1982), s. 2, Aktaran; Atilla Yayla, *op.cit.*, s. 358.

²⁵⁰ *Ibid.*

Dolaylı terörde binaların kundaklanması, bankaların soyulması, çeşitli diplomatların kaçırılması gibi eylemler görülmektedir.²⁵¹

Terörizm çeşitlerine yönelik sınıflandırmayı ilk olarak, sınıf temelli ideolojik terörizmden, etnik terörizme, dini motifli terörizmden, mezhep terörizmine göre amacına yönelik bir biçimde yapabiliriz. Diğer bir sınıflandırma ise ulusal veya ülke içi terörizm, devlet terörizmi, uluslararası terörizm şeklindedir. Bazen de siber terörizm, nükleer terörizm, biyolojik terörizm, kimyasal terörizm gibi silaha/araca göre sınıflandırma yapmak da mümkündür.²⁵²

Terör kavramının literatürde bir çok çeşidi bulunmaktadır ve bu çeşitlerin farklı alt başlıkları da bulunmaktadır. Bunları kategorize etmemiz gerekirse; terör çeşitlerinden biri olan etnik terör ayrıştırıcı ve ayrıştırmayan terör olarak alt başlıklara ayrılmaktadır. Diğer terör çeşidi olan ideolojik terör ise siyasi terör, eko terörizm ve dini terör olarak alt başlıklara ayrılmaktadır ve siyasi terörün alt başlığı sol-sağ terörizm olarak kategorize edilmektedir. Bir diğer terör çeşidi ise devlet tabanlı terördür. Bu terör çeşidi devlet terörizmi ve devlet destekli terörizm olarak alt başlıklardan oluşmaktadır.

Terör çeşitleri, amaçları doğrultusunda, eylemleri doğrultusunda ve var oldukları ülkelerin durumuna göre değişmektedir. Bu çeşitli sınıflandırmaların yanında, terör günümüzde yaygın biçimde dört çeşit altında incelenmektedir. Bunlar; devlet terörü, ideolojik terör, etnik terör ve dini terördür. Çalışmanın niteliği gereğince Hizbullah örgütünün incelenmesi için dini terör daha önemlidir. Çünkü Hizbullah'ın var olduğu Orta Doğu coğrafyasında dini terör etkin şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra diğer terör çeşitlerinden de bahsedilecektir.

Terör çeşitlerinden ilki olan devlet terörü iki şekilde değerlendirilebilir. Bunlardan biri, devletin kendi vatandaşlarına karşı terör uyguladığı devlet terörü, diğeri ise dış politika aracı olarak terörün desteklendiği devlet destekli terörizmdir. Devletin sahip olduğu şiddet ve zor kullanma yetkisinin sınırlarının aşılmasıyla devlet terörü ortaya çıkmaktadır. Devlet yönetiminin, varlığını korumak adına idaresi

²⁵¹ Edward S. Hyams, *Terrorists and Terrorism* (New York: The Free Press, 1976), s. 10.

²⁵² Furkan Şen, *Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terörizm: Nedenlere ve Sonuçlara İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme* (Ankara: Kilit Yayınları, 2018), s. 166-167.

altındaki kuruluşlar vasıtasıyla şiddete başvurarak, muhaliflerini ortadan kaldırmayı ya da sindirmeyi amaçlayan hareketlerine devlet terörü adı verilmektedir.²⁵³ Bu terörün amacı, hükümetin üstün gücünü göstermek, muhalefeti korkutmak veya ortadan kaldırmaktır. Ayrıca merkezi hükümetin, otoritesinin ciddi tehdit altında olduğunu algıladığı ortamlarda bu kullanılan güç aşırı olabilmektedir.²⁵⁴

Devlet terörü, “yukarıdan terör”, “örtük terör”, “kontra-gerilla terörü” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Devlet otoritesine karşı direnen veya rejimi sarsmaya/yıkıma çalışan ya da öyle davrandıkları farz edilen kişi ve gruplara yönelik terör uygulaması anlamına gelmektedir. Devlet terörü, devletin kuruluşları aracılığı ile yapılacağı gibi, devlet dışından dolaylı veya doğrudan devletle ilişkisi bulunan kişi ve gruplarca da yapılabilmektedir. Ayrıca, devletle dolaylı olarak ilişkisi bile bulunmayan kişilere veya gruplara, devlet tarafından silah, para, eğitim, sığınak gibi desteklerin sağlanması da devlet terörüdür.²⁵⁵ Devlet sponsorluğu olarak da adlandırılan bu terör çeşidi her zaman açık bir süreç değildir. Genellikle, devletlerin terörü desteklemekle suçlanmaları durumunda inkâr edebilmelerine imkan verebilen örtülü, gizli bir politika olabilmektedir.²⁵⁶

İdeolojik terörizm ise ortak sosyoekonomik koşullar hakkında eleştirel yaklaşan ve ideal toplumu nasıl yapılandıracağına yönelik yorumlar yapan yanlılardan oluşmaktadır. Terör grupları siyasal motivasyonuna göre kategorize edilebilir. Siyasal ideolojiler başlığı altında sağ ve sol görüşler gibi ayrışmalar olmaktadır. Bu yaklaşımlar zamanla Marksizm, Anarşizm ve Faşizm gibi felsefî gelenekler halini almıştır. Orta Doğu’da ise ideolojik terörizm din ve milliyetçilik üzerinden yapılabilmektedir.²⁵⁷

²⁵³ Ruşen Keleş, Artun Unsal, *Kent ve Siyasal Şiddet* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:507, 1982), s. 4.

²⁵⁴ Gus Martin, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar*, Çeviren: İhsan Çapcıoğlu- Bahadır Metin (Ankara: Adres Yayınları, 2017), s. 121.

²⁵⁵ Janet Mackey, “Terrorism- Political Self Determination: A Tragic Marriage We Could Help Decouple”, *Chicago World Without War Council/ 9th Annual Human Rights Conference*, 1980, s. 18, Aktaran; Atilla Yayla, *op.cit.*, s. 360.

²⁵⁶ Gus Martin, *op.cit.*, s. 117.

²⁵⁷ Gus Martin, “Types of Terrorism”, *Developing Next-Generation Countermeasures for Homeland Security Threat Prevention* (US: IGI Global Information Science Reference, 2017), s. 9.

Etnik terör ise devletlerin bütünlüğünü ve kurumsal kimliğini tehdit eden belirli bir etnik grubun siyasi taleplerini gerçekleştirmek için yaptıkları eylemlerdir. Küçük yığınların terör eylemleri sonucunda kitlelerin devlete karşı eyleme geçmelerini ve nihayetinde terörün siyasallaşmasıyla birlikte siyasal amaçlarını elde etmeyi hedeflemektedirler. Bu durum etnik temizlik hareketlerine de dönüşebilmektedir. Bu bakımdan uluslararası barış konusunda ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.²⁵⁸ Etnik terör genellikle azınlık sorunu olarak görüldüğü için yoğun olarak Orta Doğu'ya atfedilmektedir. Fakat Orta Doğu'da tarih boyunca mezhepsel ve dini sorunlarından dolayı terör var olmuştur.

Ulusal bir kimlik oluşturmaya çalışan etnik terör bir toplumu harekete geçirmeye çalışırken bu grubun milliyetçi geçmişine hitap etmektedir. Bu süreç, halkın etnik veya milliyetçi şikayetlerine ilişkin farkındalığı arttırmak içindir ve bu terör çeşidi diğer etnik gruplarında kutuplaşmasına ya da teröristlerle müttefik olmasına sebep olabilmektedir. Çünkü şiddetin kaçınılmaz olduğu bu terör çeşidinde, şiddetin yarattığı korku ile etnik çıkarlar desteklenmektedir ve kutuplaşma oluşmaktadır.²⁵⁹

Dini terör, mezhep şiddetini içinde barındıran ideolojik temelli bir terör çeşididir. Amaçları, içerisinde buldukları siyasal düzene kendi ideolojilerini empoze etmek ve içinde oldukları siyasal sistemi yıkarak mezheplerin/dinin hakim olduğu yeni bir siyasal sistem kurmaktır. Bu amaçları doğrultusunda din önemli bir araçtır ve siyasal amaçları için kullanılmaktadırlar. Bu terör çeşidinde kullandıkları şiddet eylemleri kendi inandıkları din anlayışı bakımından uygun bulunduğu için tehlikeli hal alabilmektedir.²⁶⁰ Bu şiddet eylemlerine kutsal savaş adı verilen 'Cihat' kavramı öncülük etmektedir. Dini terör aynı zamanda farklı bir devlet tarafından desteklenebilmektedir. Buna örnek olarak İran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı desteklemesi verilebilir.

Son yıllarda dini terör uluslararası önemli bir rol oynamaktadır. Cihatçı ağlar Almanya, Belçika, Fransa, Birleşik Krallık gibi bir çok ülkede etkindir. Yine de Avrupa'da yapılan çalışmalar etnik terörün daha tehlike olduğunu göstermiştir. Çünkü

²⁵⁸ Furkan Şen, *op.cit.*, s. 168.

²⁵⁹ Jonathan R. White, *Terrorism and Homeland Security* (USA: Wadsworth Cengage Learning, 2013), s. 139.

²⁶⁰ Furkan Şen, *op.cit.*, s. 169.

Avrupa’da yapılan saldırılar bu yöndedir. Fakat, dini ve ideolojik terörde göz ardı edilemez şekilde yaygındır.²⁶¹ Dini terör özellikle Orta Doğu’da belli bir ideolojiye dayanmaktadır. Bunlar, emperyalizm karşıtlığı, Siyonizm karşıtlığı ve dini bir siyasi sistem kurma isteği olabildiği için eylemlerini bu yönde yapmaktadırlar.

Terörün çeşitleri ülkelere, siyasi durumlara, ideolojilere veya inançlara göre değişmekte ve geniş bir çeşitlilik yelpazesi bulunmaktadır. Bu çalışmanın içeriğinde dini terör büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Orta Doğu’da var olan dini terörün tarihi ve Cihat kavramının önemi diğer bölümde anlatılacaktır.

5. ORTA DOĞU’DA TERÖR, DİN VE CİHAT KAVRAMI

Orta Doğu’da terör kavramı köktencilik kavramı ile değerlendirilmiştir. Köktencilik kavramı, yapılan eylemlerin dini veya kutsal metinleri merkezine alması ile ilgilidir. Orta Doğu’da terör kavramını tanımlamak için İslami terörün ve köktencilik de açıklanması gerekmektedir. Bundan dolayı, bu bölümde İslami terör, köktencilik ve cihat gibi kavramlar açıklanacaktır.

Günümüzde, Lübnan, Irak, Suriye gibi bir çok Orta Doğu ülkesi İslamın yanı sıra çeşitli din ve mezhepleri barındırmıştır. Etnik ve dini çeşitliliğe sahip olan bir çok Orta Doğu ülkesinde terörde çeşitlenmiştir. Terör çeşitlerinde anlattığım üzere etnik ve dini terör Orta Doğu coğrafyasında hakim olmuştur. Özellikle dini terörün bu coğrafya üzerinde hakim olması dini referans kabul eden eylemlerden kaynaklanmaktadır. Bu eylemlerden en önemlisi 11 Eylül 2001 olayları olmuştur. Çünkü 11 Eylül 2001 olayları ile Müslüman ve terör kavramlarına yapılan vurgular, ‘İslami terör’ söylemini yoğunlaştırmıştır.²⁶² Dolayısıyla artık İslam dini, toplumsal yapılardan ayrışan örgütlerin argüman ettiği yapı halini almıştır.

²⁶¹ Jonathan R. White, *op.cit.*, s. 139.

²⁶² Farhad Khosrokhavar, *Radicalization: Why Some People Choose the Path of Violence*, Çeviren: Jane M. Todd (New York: The New Press, 2017), s. 12.

İslami terör eylemleri radikalizm ve köktencilik gibi kavramlarla işlenmiştir. Radikalizm kavramı, son dönemlerde batılı araştırmacılar tarafından fundamentalizm (köktencilik) ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda dini toplumsal hareketleri ve siyasal İslamcı veya cihatçı olarak tanımlanan aşırılık yanlısı ideolojiler ve örgütler yerine de kullanılmıştır.²⁶³ Tanım ve eylem olarak köktencilik (fundamentalizm) aslında radikalleşme sürecinin ayrılmaz parçasıdır.

İslam, şiddet ve Orta Doğu söz konusu olduğunda kullanılan bu kavramlardan biri radikalizmdir. McCauley ve Moskalkenko radikalizm tanımını şu şekilde yapıyor; grup içi savunmanın, şiddet ve taleplerin haklılığını destekleyen ve duyguların, davranışların en uç noktalarda artmasıdır.²⁶⁴ Wilner ve Dubouloz'un tanımı ise şu şekildedir; radikalleşmenin, bireyin politik, sosyal ve/veya dinsel ideallerini ve isteklerini benimsediği ve bu benimsediği ideallere, isteklere ulaşmak için şiddet kullanım hakkının olduğu kişisel süreçtir. Bu duygusal ve zihinsel süreç bireyi şiddet kullanmaya devam etmesi için motive eder.²⁶⁵ Günümüzde radikalizm ideolojileri, dini inançları veya siyasi yapıları gerekçelendirerek 'aşırılıkçı' tutumu belirtmektedir. Radikalleşme, küresel, sosyolojik ve politik faktörlerin, ideolojik ve psikolojik yönler ile birleşimine dayanan olgudur.²⁶⁶ Ayrıca, radikalleşme, bireysel ve toplumsal olduğu gibi şiddetin kullanımını meşrulaştıran yapı olarak da değerlendirilebilir. Bir başka yönüyle radikalizm, yöntem ve strateji olarak teröre başvurmayı olumlayan bir yapı sunmaktadır.

Radikalizm ile eşdeğer tutulan köktencilik (fundamentalizm) çeşitli dillerde sözlük anlamları vardır. Latince "fundamentum" kelimesinde türemiştir ve Arapça

²⁶³ Olivier Roy, *Siyasal İslamın İflası* kitabında, radikalizm ve fundamentalizmi eş değer tutmaktadır. Aynı zamanda Bernard Lewis *Ortadoğu* kitabında radikalizmi (özellikle radikal islami), köktendinciliği (fundamentalizm) ve terörü eşit tutmaktadır. Ayrıntı için bkz: Olivier Roy, *Küreselleşen İslam*, Çeviren: Haldun Bayrı (İstanbul: Metis Yayınları, 2016). Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çeviren: Selen Y. Kölay (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011). John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Çeviren: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2003)

²⁶⁴ Clark McCauley, Sophia Moskalkenko, "*op.cit.*", s. 416.

²⁶⁵ Alex Wilner, Claire-Jehanne Dubouloz, "Homegrown Terrorism and Transformative Learning: An Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization", *Canadian Political Science Association Conference*, May 2009, s. 8.

²⁶⁶ "Religious Fundamentalism and Radicalisation", *European Parliament*, March 2015, (Çevrimiçi), <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-briefing-551342-Religious-fundamentalism-and-radicalisation-FINAL.pdf> , Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019.

karşılığı “usuliyeye” dir. Türkçede, “bilimde, dinde, siyasette kökten yenilikler yapma eğilimi, radikalizm” anlamına gelmektedir. Sosyolojik olarak “kurulu düzenin temellerine yönelik toplumsal ve ekonomik değişimler yapmaktan yana olan tutum veya öğretisi” anlamına gelmektedir.²⁶⁷ Heywood’un tanımı ile köktencilik belirli ilkelerin, içeriği sorgulamadan meydan okunamayan ve en yüksek otoriteye sahip temel ‘hakikatler’ olarak tanıdığı düşünce biçimidir.²⁶⁸ Türkçede köktencilik yerine köktendincilik, radikalizm, fundamentalizm veya entegrizm gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar benzer anlamlara işaret etmektedir.

Köktencilik, Tanrıyı ve kutsal metinleri merkeze alan bir görüşü ifade etmektedir. Bu anlamda, kutsal metinleri radikal bakış açısıyla yorumlayan dini bir algı şekli olarak köktencilik, dini metinler ve onların açıklamalarıyla ilgili teorik tartışmalara girmemekte, dini metinlere derinden ve sorgusuz bir bağlılıkla yaklaşarak onların harfiyen yerine getirilmesini savunmaktadır.²⁶⁹ Yakın zamanlarda ortaya çıkan bu kavram ilk kez 20. Yüzyıl başlarında Hristiyanlık içinde Protestanları adlandırmak amacıyla kullanılmıştır ama zamanla diğer dinler içinde gelişen benzer hareketleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir.²⁷⁰

Köktencilik, şiddet ve terörü ilişkili bir yapıda Orta Doğu’ya özgü bir olay olarak sunmaktadır. Dini argümantasyonlar ile şiddeti uyumlu olarak kullanan terör örgütleri kendi eylemlerini doğallaştırmaktadır. Bu örgütler İslam devleti kurma ve toplumsal refahı sağlama vaatlerinde bulunmaktadır. Kutsal metinlerin okunması ve bu metinlerin anlamlandırılması da şiddet içeren köktenci hareketlere yol açmaktadır. Bu köktenci hareketlerde kullanılan ‘Cihat’ argümanı ise eylemlerin meşruluğunu güçlendirmektedir.

İslami köktencilik tarihi olaylardan ve süreçlerden etkilenmiştir. Özellikle 1948 sonrası İsrail devletinin kurulması ile değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinin temel dinamikleri 1967 ve 1982 Arap-İsrail savaşları, 1979 İran İslam

²⁶⁷ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 99.

²⁶⁸ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, Çeviren: Hayrettin Özler (Ankara: Adres Yayınları, 2012),s. 89.

²⁶⁹ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 105.

²⁷⁰ Ercan Özyiğit, *Radikal İslam’ın Söylemi: İslam’da Beden Siyasetleri, Cihat, İntihar Eylemleri* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016), s. 30.

devrimi, 1979'da Rusya'nın Afganistan'ı işgali, Afganistan'ın işgali ile ortaya çıkan El-Kaide ve 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur.²⁷¹ Bu politik gelişmelerin yanı sıra Orta Doğu'daki toplumsal koşullar ve değişimler İslami köktencilik etkilemiştir.

Orta Doğu'da İslam ve terör kavramlarının bir arada kullanımı üç tarihsel aşama ile günümüze kadar gelmiştir. İlk köktenci hareket olan Haşhaşiler, daha sonra Hariciler ve El-Kaide gibi büyük örgütlerin dayandığı Selefi-Vahabi hareketleri ile şekillenmiştir. Orta Doğu'da köktenci hareketler Hasan el-Benna'nın önderlik ettiği Müslüman Kardeşler, Mevlana Mevdudi'nin önderliğinde Cemaat-i İslami hareketi ve Seyyid Kutub'un önderliğindeki Kutubçu hareket ile yapılaşmıştır. Son olarak 1979 İran Devrimi, Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'un gerçekleştiremediği hareketi başarmıştır.

On birinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar önce İran ve ardından Suriye'de etkili olan Haşhaşiler (assassins) olarak bilinen Müslüman mezhebinin üyeleri muhtemelen, daha sonra kendilerinden kalkılarak bu ad verilecek olan suikast eylemini bir sistem ve bir ideoloji haline ilk getiren insanlar olmuştur. Haşhaş alanlar anlamına gelen Haşhaşilere bu adı onlara düşman olan diğer Müslümanlar vermiştir. Çünkü uyuşturucu maddesi olan haşhaşi kullanarak eylemlerde bulunmuşlar ve vaat edilen cennet için savaşmışlardır. Haşhaşiler ise kendilerine Arapça'da kendini bir dava uğruna feda etmeye hazır anlamında fedai demişlerdir.²⁷²

1094 yılında Fatımi halifesinin ölümü ile İsmaililer ikiye ayrılmıştır ve İran İsmaililerinin başında Hasan Sabbah bulunmaktadır. Hasan Sabbah'ın liderliğinde olan Haşhaşi adı verilen bu grup yeni Fatımi halifesini kabul etmeyerek bağımsızlığını ilan etmiştir ve Selçuklu topraklarında yeni bir radikal hareket oluşturmuşlardır. Bu grup kendi görüşleri doğrultusunda olmayan yöneticilere karşı suikast düzenlemişlerdir. Hançer ile öldürdükleri kişiler genelde yüksek mevkide olan siyasal, askeri veya dini liderlerdir. Bunun yanı sıra özellikle sünni liderleri öldürmüşlerdir.²⁷³ Uyguladıkları terörist eylemler ile günümüze kadar kendini geliştirerek kavuşan Haşhaşi eylemleri,

²⁷¹ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 138.

²⁷² Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*, *op.cit.*, s. 124.

²⁷³ Bernard Lewis, *Orta Doğu*, Çeviren: Selen Y. Kölay (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011), s. 119.

intihar saldırıları, mezhep sorunları 1982'den bu yana Lübnan'da Hizbullah başta olmak üzere HAMAS gibi büyük terörist gruplara da öncülük yapmıştır.

Hz. Ali ve Hz. Muaviye (Hz. Osman'ın akrabası) arasındaki iç çatışmalar döneminde (M.S.657) Hariciler olarak anılan hoşnutsuz bir grup, hem Hz. Ali'yi hem de Hz. Muaviye'yi terk ederek farklı bir bölgede toplanmışlardır ve "hüküm yalnız Allah'a aittir" ayetini slogan olarak benimseyerek Hz. Ali'yi ve Hz. Muaviye'yi küfür ile itham etmişlerdir.²⁷⁴

Hariciler, Müslümanlar arasında ayrılık ve fitne çıkarmışlardır ve Emeviler döneminde çeşitli bölgelerde çete savaşları yapmışlardır. Abasi dönemine kadar varlığını sürdüren Hariciler için Kur'an-ı Kerim kesin kanundur ve adalet, nizam gibi öğretiler için de Allah'ın emirleri ve yasakları harfiyen uygulanmalıdır. Ayrıca kişinin imanını koruyabilmesi ve Müslüman olarak kalabilmesi için Hariciler sert standartlar koymuşlardır. Bu anlayışlar ile, Harici olmayan herkesi düşman ve kafir ilan etmişlerdir ve onları öldürmekten çekinmemişlerdir. Sonuç olarak, dini hoşgörüsüzlüğü ile Hariciler psikolojik olarak sert tabiatlı, kendileri dışındakilere merhametsiz, asi ve zulmeden bir dini hareket olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁵

Çağdaş dönem köktencililiğini besleyen hareket ise Selefiyye'dir. On dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Selefilik terimi, dışarıdan almaya karşıdır, İslam'ı yeniden inşa etme niyetine tekabül etmektedir. Her şeyi Kur'an'a, sünnete ve şeriata indirgemektedir ve her tür ümmetçiliği reddetmektedir. Saf geleneğe ilave edilen şey zararsız bile olsa, kökten silip atmak ister.²⁷⁶ Selefililiğin bir diğer yorumu ise Vehabiliktir. Çıkış noktası Arap yarımadası olan bu geleneğin kökenleri Hariciliğe dayanmaktadır. İslam tarihinin ilk köktenci hareketi olarak adlandırılan Hariciler, birçok Müslümanı kafir ilan ederek saldırmıştır ve bu köktenci akım Vehabilik ile yeniden hayat bulmuştur.²⁷⁷

²⁷⁴ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 112.

²⁷⁵ *Ibid.*, s. 113-116.

²⁷⁶ Olivier Roy, *Küreselleşen İslam*, Çeviren: Haldun Bayrı (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), s. 125.

²⁷⁷ Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'da Vehhabi- Şii Mücadelesi", *Tesam Akademi Dergisi*, sayı:5, Ocak 2018, s. 68.

Selefi-Vahabi ideolojiyi savunanlara göre dinden dönen Müslümanların ve namaz kılmayanların öldürülmesi, İslam emirlerini yerine getirmeyenlere sopa atılması cihat olarak değerlendirilmektedir ve ‘kafir’ saydıkları kişilerin canlarını ve mallarını helal ilan etmektedirler.²⁷⁸ Orta Doğu’da şiddeti etkin şekilde kullanan İSİD/DAİŞ²⁷⁹ ve El- Kaide gibi terör örgütleri İslam’ın temel kaynaklarını referans almaktadır. İslam tarihinde “selefiyye” ekolünden etkilenmişlerdir. Selefi- Vahabi düşüncenin günümüzde etkin olmasında rol oynayan en önemli isim ise Abdullah Azzam’dır. Hizbullah ve El-Kaide’nin kuramcısı olan Azzam aynı zamanda Müslüman Kardeşler örgütüne de üyedir ve Azzam eserlerinde İbni Teymiye’nin Selefi anlayışının izleri görülmektedir.²⁸⁰

Selefi- Vahabi ideolojileri dışında Batıniyye ideolojisi de dinin siyasal hal almasında etkin olmuştur. Batıniyye, nasların zahiri (görünür) manalarını kabul etmeyen, gerçek anlamları ancak Tanrı ile ilişki kurabilen ‘masum imam’ın bilebileceği temel görüşünü savunan aşırı (fanatik) fırkaların adıdır.²⁸¹ Ehl-i Sünnet ve Mutezile alimlerine göre Batıniyye’nin kaynağı Mecusilik, Sufilik, Yahudilik gibi eski din ve kültürleridir. Şii mezheplerinden Dürziliğe, Nusayriliğe ve Babailiğe etki ederek bir anlamda varlığını sürdürmüştür.²⁸²

Kriz içinde bulunan Müslüman toplumlar olan Mısır’da 1928’de Müslüman Kardeşler ile Pakistan ve Hindistan’da 1941’de Cemaat-i İslami kurulmuştur. Her iki harekette kendi toplumlarındaki sorunların ve Müslüman dünyanın gerilemesinin suçunun Avrupa emperyalizminde ve Batılılaşmış Müslümanlarda bulmuşlardır. Hasan el-Benna’ya göre ruhi cihat (büyük cihat) askeri cihada (küçük cihat) göre daha

²⁷⁸ Mehmet Z. İşcan, “Selefilik’in Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6, Güz 2013, s.165.

²⁷⁹ Örgüt kurulduğundan bu yana farklı isimler almıştır. İlk kurulduğunda ‘Cemaat el-Tevhid vel-Cihad’ ismini almıştır. Ekim 2006’da ‘Irak İslam Devleti’ adını almıştır. Nisan 2013’te adı ‘Irak ve Şam İslam Devleti’ (İŞİD) olarak değiştirilmiştir. Daha sonra örgüt ‘Irak Suriye İslam Devleti’ adını almıştır. Temmuz 2014’te Ebu Bekir el-Bağdadi’nin sözcüsü Adnani’nin Hilafeti ilan etmesi ile ismi ‘İslam Devleti’ olarak değişmiştir. 2014’te El-Kaide ile bağlarını kesen örgüt İngilizce literatürde çoğunlukla "ISIS" (Islamic State of Iraq and Syria) kısaltmasıyla anılmaktadır. Arapça konuşulan ülkelerde ise örgüt "DAİŞ" olarak anılmaktadır. Yani Arapçadaki adıyla “Al Devlet-Al-İslamiya Fil Irak Wel Şam” ifadesinin kısaltılmışıdır.

²⁸⁰ Ercan Özyiğit, *op.cit.*, s. 68.

²⁸¹ Necmettin Özerkmen, “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44/2, 2004, s. 254.

²⁸² *Ibid.*, s. 254.

önemlidir ve aynı zamanda İslami yönetimler kurulmasını engelleyen yöneticilere karşı çıkmak Müslümanlara farzdır.²⁸³ Mevdudi'ye göre ise toplum, politika ve devlet mekanizması İslam hukuku ruhuna uygun biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca Mevdudi'ye göre toplum, örnek olma, toplumun geri kalanını harekete geçirme ve sonuçta güç kullanmak suretiyle değişimin aracı olacaktır ve Mevdudi modern, devrimci bir bağlamda İslami ideolojiyi geliştirme konusunda Hasan el-Benna ile birlikte temeli oluşturmaktadır.²⁸⁴

Mevdudi ve El-Benna yirminci yüzyılın büyük ideolojileri ışığında İslamı her şeyden önce siyasal bir sitem olarak tanımlamaya çabalayan yeni bir düşünce hareketi başlatmışlardır. Bu yeniliği “öze dönüş” söylemiyle meşrulaştırmışlardır. Bu söylemler ile Şii devrimci siyasal düşüncesine ilham olmuşlardır. Özellikle İran Devriminin mimarı Humeyni'ye ve laik düşünce yapısındaki Ali Şeriatî'ye örnek teşkil etmişlerdir.²⁸⁵

Müslüman Kardeşler'in etkinliğinin azaldığı bir dönemde Seyyid Kutub yeni bir ideoloji ve hareket ile dikkat çekmiştir. Müslüman Kardeşler tarafından başlatılan sosyo-kültürel yenilenme sürecinin hem felsefi hem de politik alt yapısını oluşturmaya çalışmıştır ve Müslümanların kendi alternatiflerini ortaya koyacak kavramsal enstrümanlarla ilgilenmiştir. 1960 sonrası İslami hareketleri etkileyen en önemli isim olan Seyyid Kutub' a göre İslam'ın beş şartına inanmak Müslüman olmaya yetmemektedir ve toplumu hicret, cihat, güç gibi kavramlarla yeniden İslami düzen kurmaya davet etmiştir. Kutub, Yeni-Harici çizgisi diyebileceğimiz bir görüşle Mevdudi'nin fikirlerini geliştirmiştir ve materyalist, Marksist yorumlar ile Batı medeniyetini gerilik olarak yorumlamıştır.²⁸⁶

Tarihsel süreç içinde Orta Doğu'da terör ve dinin bir arada kullanıldığı ideoloji ve hareketler aynı zamanda savaş ve kanlı eylemleri de etkilemiştir. Avrupa'da şekillenen terör tarihi sürecinde Orta Doğu'da da terör olayları gün yüzüne çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra terör olayları Orta Doğu'ya ve Asya'ya kaymıştır.

²⁸³ Ercan Özyiğit, *op.cit.*, s. 71.

²⁸⁴ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 136-137.

²⁸⁵ Olivier Roy, *op.cit.*, s. 11-16.

²⁸⁶ *Ibid.*, s. 131-133.

1967’de Arap- İsrail savaşının sonucunda Arap devletleri yenilgiye uğramıştır. Bununla birlikte Arap dünyasının da lideri sayılan Nasır, Arap milliyetçiliğini zayıflatmıştır ve dinin yapılanmanın güç kazanmasına neden olmuştur. 1960’larda Arap milliyetçiliğinin öncülüğünü eden Nasır, 1967 savaşı ile birlikte bölgesel ekonomik sorunlara maruz kalmıştır. Nasır’ın ekonomik başarısızlığına ve rejimin başarısızlığına tepki olarak bir çok radikal İslamcı örgütler karşı çıkmıştır. Müslüman Kardeşler ile başlayan modern dini örgütlenme ivme kazanmıştır. 1970’lerde Orta Doğu’da görülen krizler Arapların tamamen dine yönelmesine yol açmıştır. İsrail’in toprak işgalleri ile birlikte Batı emperyalizmi gibi konulara dikkat çekilmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte örgütler daha da organize olmuş ve dini kurumlar açılarak İslami örgütlenme desteklenmiştir ve Müslüman halka maddi ve manevi destek vermişlerdir.²⁸⁷

1970 ve 1980 başlarında, terör örgütleri Orta Doğu’da Arap ya da Filistin ulusal davaları için savaştıklarını açıkça ilan etmişlerdir. İslami terör örgütü diyebileceğimiz örgütler artık eylemlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub’un ideolojilerinden etkilenen gruplar Orta Doğu’da hakimiyet sürmeye başlamışlardır.²⁸⁸

1979 yılında ise İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Halkın, Şii ulemanın ve İran’da büyük öneme sahip olan Bazar esnafının desteği ile Ruhullah Humeyni önderliğinde gerçekleşen bu devrim tüm İslam ülkelerine umut vaat etmiştir ve aynı zamanda Hizbullah, El-Kaide, HAMAS gibi terör örgütlerinin amacı olan İslam ülkesi/yönetimi inancına örnek haline gelmiştir.

1980’lerde ve 1990’larda hem uluslararası hem de Orta Doğu’da gerçekleşen birçok siyasi süreçlerden dolayı Orta Doğu’da terörün düşüşe geçtiği düşünülmüştür. Bunlar arasında Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Irak’ın 1991’de İran ile savaşması ve 1993’de Filistinli temsilciler ile İsrail hükümeti arasında Oslo Barış Anlaşması’nın imzalanması önemli yer etmektedir. Ancak kısa süre sonra Orta Doğu’da terörün düşüşe geçtiğine dair varsayımların yanlış olduğu anlaşılmıştır. Oslo Anlaşmasına

²⁸⁷ Judith Palmer Harik, *Hezbollah: The Changing Face of Terrorism* (New York: I.B. Tauris and Co. Ltd., 2005), s. 1-12.

²⁸⁸ Bernard Lewis, *İslam’ın Krizi, op.cit.*, s. 127-128.

rağmen Filistinli terör örgütleri ile İsrail arasında çatışma son bulmamıştır ve Irak'ın fethi ile terör olayları hızlı bir ivme kazanmıştır. Afganistan temelli olan El-Kaide örgütü tüm zamanların en kötü ve unutulmaz saldırılarından olan 11 Eylül'de ABD Dünya Ticaret Merkezi'ne yaptığı saldırı ile tüm dünyayı sarsmıştır. Bu olayla birlikte El-Kaide Orta Doğu ve başka bölgelerde terör eylemlerine hızla devam etmiştir. Sonuç olarak tarih boyunca devam eden terör eylemleri zamanla daha ciddi hal almıştır ve terör ölümcül bir silah halini almıştır. Kutsal savaş olarak görülen bu eylemlerde cihat ve yapılan intihar eylemleri terör örgütlerinin söylemlerinde çokça yer edinmiştir.²⁸⁹

5.1.Cihat Kavramı

Orta Doğu'da terör kavramını anlamak için ve yaptıkları eylemleri anlamlandırmak için 'cihat' kavramını da anlamamız gerekmektedir. Kutsal metin olan Kur'an-ı Kerim'e göre İslam'ın beş şartı vardır; şahadet etmek, namaz kılmaz, zekat vermek, oruç tutmak ve hacca gitmek.²⁹⁰ Bu şartlardan şahadet dışındakiler birer ibadet ritüelidir. Şahadet; Allah'a ve Muhammed'in Allah'ın kulu, elçisi olduğuna inanmaktır. Cihat İslam'ın şartlarından biri sayılmamaktadır ama söylemde bu şartlarla ilişkilendirilmektedir. Özellikle Selefi düşünce de İslam'ın altıncı ve en önemli şartı cihattır.²⁹¹ Cihat sözlükte, 'din uğruna yapılan savaş' olarak tanımlanmıştır.²⁹² Terörist hareketlerin davalarını meşrulaştırmak ve toplumu harekete geçirmek üzere kullanılan cihat kavramı, Kur'an'ın Allah yolunda ve Hz. Muhammed ile Sahabeyi örnek alarak mücadele etme emrinden kaynaklanmaktadır.²⁹³

Cihat kavramının çıkışını, Vahabi hareketini, Mısır'ın eylemci ideoloğu Seyyid Kutub'u ve Usame Bin Ladin'i etkileyen isim Ibn Teymiyye (1268-1328)'dir. İslam devletini ve cemaati rol model olarak göstermiştir ve hedefi İslamiyet'in arınmasıdır.²⁹⁴ Cihat kavramı ile birlikte İslam hukukunda dünya ikiye ayrılmaktadır; İslami siyasal kontrol altında olan topraklar 'dar ül-islam' ve bunun dışında kalan

²⁸⁹ Arie Perliger, *op.cit.*, s. 49-50.

²⁹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara:2006, sureler; Bakara, Tevbe, Rum, Nisa, Meryem

²⁹¹ Ercan Özyiğit, *op.cit.*, s. 229.

²⁹² *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, *op.cit.* s.260.

²⁹³ John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Çeviren: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2003), s. 44.

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 64-67.

yerler ‘dar ül-harb’.²⁹⁵ İslami olarak, dar ül-harb olarak adlandırılan yerlere cihat yapılabilir. “Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla , canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”²⁹⁶ ayetini referans alarak cihat yapan örgütler kutsal kitabın yorumlarını kendi yorumları ile kullanmaya çalışmaktadırlar. Bir başka ayette; “ Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?”²⁹⁷ şeklinde açıklama bulunmaktadır.

Dinin zorlama ile olmayacağına dair tüm ayetler göz ardı edilerek yapılan bu cihat hareketlerinde, Hz. Muhammed’in asıl cihat olarak insanın bencilliğine, nefesine ve kötülüğüne işaret ettiği de göz ardı edilmektedir. Hz. Muhammed insanları kendi topraklarında cihat yapmaya ve kendi hayatları içinde cihat yapmaya davet etmiştir. Çünkü Allah’ın iradesine derin bir saygı gösterip onu kendi hayatına hakim kılmayan kişi, bu iradeyi başkalarına iletmez. Seferden dönen Hz. Muhammed’in “Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz” sözü insanın kendi nefesine ve kendi mücadelesine vurgu yapmaktadır. Çünkü büyük cihadı yani kendi içindeki cihadı tamamlayan kişi daha sonra topluma ve dünyaya iyiliğin yayılmasını sağlayacaktır.²⁹⁸

Müslümanlara, kendi cihadının yanı sıra topraklarını savunmak için cihata veya savaşa izin verilmiştir; “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeye gücü yeter.”²⁹⁹ Bu karşı koyma aşırılık içinde olmamalıdır, İslam dininin şiddete karşı olduğu şu ayetlerle pekiştirilmiştir; “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”³⁰⁰ “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yaş ve Allah’a tevekkül et.”³⁰¹

²⁹⁵ İhsan D. Dağı, *Ortadoğuda İslam ve Siyaset* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2002), s. 60.

²⁹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *op.cit.*, Tevbe (9-41).

²⁹⁷ *Ibid.*, Yunus (10-99).

²⁹⁸ Ahmet Yaman, “Müslüman Bilincindeki Savaş- Cihat Algısı ve Savaş Hukuku”, Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), s. 302.

²⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları., *op.cit.*, Hac (22-39).

³⁰⁰ *Ibid.*, Bakara (2-190).

³⁰¹ *Ibid.*, Enfal (8-61).

Kutsal savaş (*holy war*) olarak tanımlanan cihat aslında, Allah ve Rasülünün belirlediği hayat ölçülerini vurgulamak, bütün insanların yararına din ve vicdan hürriyeti içinde yaşanacak, baskı ve zulmün olmadığı ortam oluşturabilmek, bunun için can, mal, dil ve kalple çaba sarfetmek, İslam'ı ve Müslümanları saldırılardan korumak gibi kapsamlı anlam taşımaktadır.³⁰²

Cihat esnasında veya Allah'a ve İslam adına savaşırken ölüm İslam inancında kutsaldır. Sözlük anlamına göre şehit; kutsal bir ölkü veya inanç uğruna savaşırken ölen kimsedir.³⁰³ Şehitlik bu cihat/savaş mücadelesinde bir ödüldür. Hayatlarını feda eden şehitler için Kur'an'da bir çok bölüm vardır; "Eğer Allah yolunda öldürölür veya ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların dünyalıklarından daha hayırlıdır."³⁰⁴ "Allah yolunda öldürölünenleri sakın öölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında...yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar."³⁰⁵

Sünni ve Şii mezhepleri kendi inançları doğrultusunda şehitliğe değer vermektedirler. Şii İslam geleneğinde kendi liderlerinin şehitliğini her yıl anmaktadırlar. Terör gruplarında ise değer verilen şehitlik terör eylemleri intihar eylemleri olmaktadır. Canlı bombalar ile kalabalığı öölüme sürükleyen bu eylemler 'şehitlik' olarak anılmaktadır. Fakat geleneksel söyleme göre savaş/cihat sırasında öölüm en son tercih olmalıdır ve öölümü isteme caiz değildir.³⁰⁶ Buna rağmen köktenci gruplar terör eylemleri sırasında şehitliğin kutsal temasını kendi yorumları dahilinde kullanmaktadır.

Kur'an'a göre haksız yere insan ööldürmek, bütün insanlığı ööldürmektedir; barış içinde yaşamak farzdır, barışa aykırı davranmak şeytan işidir.³⁰⁷ Buna benzer ayet ve hadisleri çoğaltmak mümkündür. Son zamanlarda artış gösteren 'İslami Terör'ün kaynağını 'kutsal savaş' olarak tanımladıkları cihatla izah etme çabaları ideolojik bir yaklaşım olup eylemleri meşrulaştırma aracı olarak görölmektedir. Cihat'ın tek anlamı

³⁰² Ahmet Yaman, *op.cit.*, s. 305.

³⁰³ *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, *op.cit.*, s. 1376.

³⁰⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *op.cit.*, Al-i İmran (3-157).

³⁰⁵ *Ibid.*, Al-i İmran (3-169/170).

³⁰⁶ Ercan Özyiğit, *op.cit.*, s. 248.

³⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları., *op.cit.*, Maide, Bakara, Nisa, Enfal.

yoktur ve bağlam farklılığına dayanarak Müslümanların yaptığı her şiddet içerikli olayı cihatla izah etmek yanlıştır.³⁰⁸

Orta Doğu'da terör kavramı köktencilik kavramı ile değerlendirilmiştir. Köktencilik veya diğer kullanımı ile radikalizm kavramı tanrıyı ve kutsal metinleri merkezine almak ile ilgilidir. Dolayısıyla Orta Doğu'ya atfedilen İslami terör kavramını açıklamak için bu kavramları da incelemek gerekmektedir. Haşhaşiler ile başlayan terör tarihi ise günümüze kadar uzanmaktadır. Özellikle, Mevdudi , El-Benna ve Kutub gibi liderlerin etkilediği köktenci hareketler bugün de var olmaktadır.

Terör örgütlerinin siyasal amaçları ve sebepleri vardır. Siyasi amaçları ve/veya sebepleri doğrultusunda eylemlerini gerçekleştiren terör örgütleri şiddete fazlasıyla başvurmaktadır ve bu şiddet eylemlerini kutsal metinlere dayandırmaktadırlar. Bu şiddet içeren eylemler, sivillere veya yerel halka olduğu gibi siyasileri veya politik güçleri de hedef alabilmektedir. Dolayısıyla, uyguladığı şiddet eylemleri genel olarak korku yaratma niteliği taşıyabilmektedir. Terör örgütlerinin yaptığı hemen hemen her eylem sembolik olabilmektedir. Cihat kavramı kullanılarak yapılan terör eylemlerinde bombalı saldırılar gibi geniş kitleleri hedef alan saldırılar, köktenci hareketlere de örnek oluşturmaktadır.

Cihat ve terör kavramları arasındaki bağlantı üç ana grupta açıklanabilir. İlki, Batı dünyasına ilişkin Oryantalist kökenli açıklamalardır. Temel olarak Soğuk Savaş sonrası döneminde güdülen politikaların ürünü olarak değerlendirilebilir. İkincisi, ABD'nin 11 Eylül olayları ile birlikte yürüttüğü söylemlerdir. Üçüncüsü ise, Müslümanların İslamiyeti yorumlama biçimleri ile alakalıdır. İçerdiği anlamdan dolayı cihat kavramı, Müslüman olmayanlara karşı savaşmak anlamı ile bir tutulabilmektedir.³⁰⁹ Dolayısıyla, cihat kavramını terör örgütleri kendi dini inanışları ve düşünceleri ekseninde kullanabilmektedir. Hizbullah'da yaptığı şiddet eylemlerini cihat kavramına dayandırmaktadır. Şii mezhebinin öğretileri ve Velayet-i Fakih yetkisi ile hareket eden Hizbullah örgütü cihat kavramı ile savaşmayı ve savaşanları kutsal

³⁰⁸ Ejder Okumuş, "Küresel Durum- "Problem"i Evrensel Bakış ve İslam", Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), s. 440.

³⁰⁹ Işıl Arpacı, "Terörizm ve Cihad Üzerine Kavramsal Mukayese", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/34, 2018, s. 288-289.

atfetmiştir. Bu kutsallık algısı ve dini bir görevin yerine getirilme algısı ile şiddet eylemlerini sürdürmüştür.

Sonuç olarak, köktenci hareketlere örnek niteliğinde olan ve Şii köktenciliği olarak ortaya çıkan Hizbullah, Lübnan'daki sosyal, ekonomik, siyasal ve mezhepsel durumlardan etkilenecek ideolojilerini şekillendirmiştir. Lübnan'da iç kontrol sağlanamadığı için devlet dışı aktör olarak Hizbullah var olmuştur. Her devlet dışı aktör şiddet ile ilişkili değildir ama Hizbullah terör örgütü olarak kurulduğu için şiddet ile ilişkilidir. Daha sonra terörden evrilme yaşayan Hizbullah, Lübnan'da güçlü bir parti halini almıştır. 1992 yılında gerçekleşen ilk seçimlerden başarılı sonuç alan Hizbullah, silahlarını bırakmamıştır ve merkezi otoriteye meydan okumuştur. Parti halini alan Hizbullah'ın terör eylemlerini terk etmemesi onu, klasik siyasi parti tanımlarından uzaklaştırmaktadır. Hizbullah'ın zulme karşı gelmek için kullandığı saldırı ve cihat eylemleri, benimsediği Şii İslam inancı, Siyonist ve emperyalist karşıtlığı ve son olarak Velayet-i Fakih doktrinini benimsemesi zaman içinde şekillenmiştir ve siyasi politikalarını oluşturmuştur. Fakat, silahlarını terk etmemesi ve terör eylemlerine devam etmesi, Hizbullah'ı parti veya terör örgütü olarak tanımlama konusunda kaotik bir durum almaktadır.

Lübnan devletinin Hizbullah ile birlikte meşru otoritesi sarsılmıştır. Lübnan başarısız devlet tanımlarının bir çoğunu bünyesinde barındırır da, devleti tamamen yok sayamayız. Dolayısıyla, devletin egemenliği aşındı ama devlet hala var olmaktadır. Bu doğrultu da, diğer bölümde Lübnan'ın aşınan egemenliği ve onu başarısız devlet olarak tanımlamamıza neden olan olaylar ile birlikte Hizbullah'ın doğuşu ve güç kazanması anlatılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'IN TARİHİ VE HİZBULLAH

1.GİRİŞ

Lübnan tarih boyunca merkezi otorite ve egemenlik sorunları yaşamıştır. Başarısız devlet tanımına yaklaşan Lübnan'da ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar var olmuştur. Egemenliğin aşınması ve merkezi otoritenin yetersiz kalması ile birlikte şiddet içeren devlet dışı aktörler doğmuştur. Terör örgütü olarak kurulan Hizbullah, Lübnan'daki şiddet içeren devlet dışı aktörlerinden biridir. Hizbullah, kendi ideolojileri çerçevesinde yaptığı şiddetli eylemler ve aynı zamanda başta Şii toplumu olmak üzere Lübnan toplumuna yaptığı yatırımlar ile halkın desteğini almıştır ve güçlenmiştir. Artık siyasi parti halini de alan Hizbullah, Lübnan'ın merkezi otoritesini sarsmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde Lübnan tarihi ve Hizbullah'ın varlığı incelenecektir.

Bu bölümün ilk başlığı olan 'Lübnan Tarihi ve Şiiler' kısmında Şii mezhebinin, Şii köktenleşmesi, Lübnan tarihi ve Şiilerin durumu ve Lübnan'ın başarısız devlet kategorisinde olup olmadığı anlatılacaktır. Şiilerin durumu ve Lübnan'ın içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal durumlar devlet dışı aktör olan Hizbullah'ın doğuşunu ve büyümesini hızlandırmıştır. Dolayısıyla bu bölümde Lübnan'ın toplumsal ve siyasi sorunlarına yönelik bir inceleme yapılmıştır. Lübnan'ın başarısız devlet tanımına yaklaşmasına sebep olan siyasi sorunlar incelenmiştir ve bu siyasi sistem içinde terör örgütü olmasına rağmen siyasi parti halini alan Hizbullah'ın gelişmesine olanak sağlayan yapılar anlatılmıştır.

Bölümün ikinci başlığında ise Hizbullah'ı temel alan bir anlatım yapılmıştır. Bu bölümünde, İran'ın Hizbullah'ın kuruluşuna etkisi, Hizbullah'ın kuruluşu ve

ideolojileri, Hizbullah'ın yaptığı şiddet içeren terör eylemleri ve son olarak terör eylemlerinden vazgeçmeyen Hizbullah'ın siyasi alanda da etkinliğe kavuşması anlatılmaktadır. Yalnızca Şiiilerden değil, Lübnan'ın diğer kesimlerinden de destek alan Hizbullah terör eylemlerini terk etmemiştir ve bu haliyle Lübnan siyasetinde yer almaktadır. Lübnan içinde Hizbullah'ın büyümesi ve Lübnan merkezi otoritesini sarsması bu bölümde incelenmiştir.

2. LÜBNAN TARİHİ VE ŞİİLER

2.1.Şii Mezhebinin Tanımı

Şiiilik Orta Doğu ülkelerinde yüzyıllardır hüküm süren bir mezheptir. İran İslam Cumhuriyetinde devletin resmi mezhebi olarak Şiiilik kabul edilirken, dünya ve Orta Doğu genelinde Lübnan ve Filistin'de Şiiiler azınlık halinde kalmıştır. İran İslam Devrimi ile birlikte diğer ülkelerde bulunan Şiiiler içinde önemli bir gelişme olmuştur. Lübnan'da ise EMEL ve Hizbullah gibi Şii kökenli devlet dışı aktörler var olmuştur.

Sözlükte “gitmek, gidecek yer ve yol, izlenen yol” manasında mekan ismi olan mezhep kelimesinin çoğulu “mezahib”tir. Terim olarak mezhep “bir takım siyasi, içtimai, iktisadi ve diğer hadiselerin tesirlerinin mezhep kurucusu sayılan insan ile ona uyanlardaki fikri, dini ve siyasi tezahürüdür.” şeklinde tanımlanabilir.³¹⁰ Ayrıca mezhep, “dinin asli veya fer'i hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlarda hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan alimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” diye tanımlanabilir.³¹¹

Siyasi bir hareketin veya düşüncenin mezhep olarak adlandırılması için İslama ait inancı olması ve gruplaşma içinde özgün veya tutarlı özellikler taşıması gerekmektedir. İslam dünyasında ortaya çıkan mezhepler üç ayrı şekilde bölünmüştür; Siyasi mezhepler, itikadi mezhepler ve fıkhi/ ameli mezheplerdir.³¹² Siyasi mezheplerin oluşmasında siyasi faktörlerin yanı sıra zümre faaliyetleri de etkili

³¹⁰ Abdülkahir Bağdadi, “Mezhepler Arasındaki Farklar”, 1991, çevirenin önsözü; Aktaran: Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), s. 43.

³¹¹ İlyas Üzüm, “Mezhep”, *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, 2000, s. 529.

³¹² Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), s. 83-95.

olmuştur. Başlıca mezhepler; Hariciler, Şia ve Mürcie ile Mu'tezile'de eklenebilir. İtikadi mezhepler ise inanç konularındaki tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Başlıca mezhepler; Cebriyye, Kaderiyye, Mu'tezile ve Mürcie fırkalarıdır. İslam mezhepleri tarihi bilimi uzun süre boyunca siyasi ve itikadi mezhepleri işlemiştir. Son olarak, Fıkhi/ ameli mezhepler; Peygamber'in ölümünden sonra Müslüman nüfusunun yoğun olduğu yerlere giden alimler İslam ile ilgili yeni ortaya çıkan soruları ve sorunları cevaplandıranlar olarak adlandırılabilir. En yaygın olan fıkhi/ameli mezhepler; Hanefiyye, Şafiye, Malikiyye ve Caferiyye'dir.³¹³

İki temel mezhep olan Sünnilik ve Şiilik belirli çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır. Üç konuda benzerlik bulunmaktadır; ilk olarak Allah'ın varlığı ve birliği konusunda, ikincisi Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanma konusunda ve son olarak iki mezhebin de ahirete, cennete ve cehenneme imanı noktalarında fikir birliği mevcuttur. Ayrıldıkları en önemli nokta ise 'imamet' konusudur.³¹⁴ İmam "ümmetin idaresini üstlenen kişi", imamet ise "imamın üzerine aldığı görev" anlamına gelmektedir.³¹⁵ Şiiler imamete iman etmektedirler, imamet peygamberlik makamından aşağı derece veya makamda olma şekli değil, peygamberlerin peygamberliklerine benzer durumdur. Sünniler imamete inansa da İmam'ın şartları Şiilerden farklılaşmaktadır.³¹⁶

EMEL ve Hizbullah gibi Şii kökenli devlet dışı aktörleri tanımlamak için Şiiliği de anlamamız gerekmektedir. Bazı terimlerin anlamı, nasıl tanımlandıklarını veya kendilerini nasıl tanımladıklarını da göstermektedir. Şia, Arapça'da "ş-y-a" kökünden gelen, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin taraftarı olmak, yardımcısı olmak, fırkalaşmak gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da da bu kelime 'firka', 'bölük', 'taraftar' gibi anlamlarda kullanılmıştır.³¹⁷ Şiiliğin ortaya çıkışına dair görüşler tartışmalıdır. Bir kısım din adamları Hz. Muhammed'in sağlığında Şiiliğin şekillendiğini savunurken bir kısım ise Hz. Muhammed'in ölümünden sonra

³¹³ *Ibid.*, s. 83-95.

³¹⁴ Ahmet El Katip, *Sünnilik Şiilik İslam Birliği*, Çeviren: Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları, 2015), s. 20-47.

³¹⁵ Mustafa Öz, Avni İlhan. "İmamet", *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, 22, 2000, s. 201.

³¹⁶ Ahmet El Katip, *op.cit.*, s. 20-47.

³¹⁷ Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/1, 1997, s.79

imam/halife tayini ile ortaya çıktığını savunmuştur.³¹⁸ Aslında Şiiliğin en belirgin özelliği ve diğer mezheplerden ayrıldığı nokta aynı zamanda bu imamet meselesi olan ve Hz. Ali'nin halife olmasını öngören yaklaşımdır.

Hız. Muhammed'in ölümünden sonra ilk Müslümanlardan olan Ebubekir halife seçilmiştir. Bu ilk halife 'seçimi' ile İslami halifelik ve siyasal-dinsel bir yapı oluşmaya başlamıştır. Bundan sonraki halifeler ise Ömer ve Osman olmuştur. Hız. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olan Ali'nin asıl halife olmasını savunan bir grup Medine'de şekillenmeye başlamış, zamanla büyümüş ve Şii Ali, yani Ali'nin taraftarları, kısaca Şia olarak adlandırılmıştır. Hız. Muhammed'in Veda Haccı sırasında "ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur." hadisi Şiiler tarafından Peygamberin varisi ve halife olarak yorumlanmıştır. Böylelikle Şii'ye göre imam ihtiyacı var olmuştur ve bu imam, yol gösteren ancak Peygamberin ailesinden olmalıdır.³¹⁹

Ali'nin halifelik döneminde Sıffin savaşı ile İslam topluluğu ilk iç savaşını yaşamış ve hiziplere bölünmeye başlamıştır. Daha sonra Ali'nin Hariciler tarafından öldürülmesi ile halife olarak oğlu Hasan'ı kabul etmişlerdir. Önceki halife Osman'ın akrabası olan Muaviye lehine Hasan halifelikten feragat etmiştir. Hasan'ın kardeşi Hüseyin Emeviler'in baskıcı yönetimine karşı ve halifeliği almak için harekete geçmiştir. Bu sırada Muaviye'nin oğlu Yezid iktidardadır.³²⁰ Muharrem ayında Hüseyin, Kerbela'da Emeviler tarafından katledilmiştir. Hüseyin artık Şii'likte dinsel bir gelenek yaratmış ve şehitliği Şii maneviyatı için önemli olmaya başlamıştır. Şiilik içinde köktenci eğilimlerin oluşmasına yol açmıştır. Zehirden ölen Hasan ve Kerbela'da şehit olan Hüseyin Şiiliğin sembolü halini almıştır.³²¹ Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in ölümü ile Ehl-i Beyt taraftarlığı gündeme gelmiştir. Şiilik fırkalara bölünmüştür. Şiilik; İmamiyye (İsnaaşeriyye) , İsmailiyye, Zeydiyye, Nusayrilik, Dürzilik ve Bahailik şeklinde fırkalara ayrılmıştır.

³¹⁸ *Ibid.*

³¹⁹ Farhad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, Çeviren: Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2016), s. 44-53.

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Ibid.*

Günümüzde Şii denince akla gelen fırka İmamiyye (İsnaaşeriyye)'dir. İran coğrafyasında hakim olan ve İran Şiiliği olarak bilinen fırka İmam Cafer Sadık'ın öğretilerine dayanmaktadır.³²² Şii İmamiyye'ye göre dinin temel prensipleri; Tevhid, Nübüvvet, Adalet, İmamet ve Mead'dır. Tevhid; Allah'ın varlığı ve birliği konusunda şüpheye düşmemektir.³²³ Nübüvvet; Allah'ın insanlar arasında seçtiklerini elçi olarak görevlendirip onlara vahiy göndermesidir. Adalet; Allah'ın adil olması, insanların iradesinde ve fillerinde hür olması demektir. Mead; öldükten sonra dirilmenin ve ahiret hayatının olduğuna dair inançtır. İmamet ise Şii fırkanın imanının ona inanmakla tamamlanacağını ileri sürdüğü imamın varlığıdır. Böyle bir anlayış her dönemde atanmış bir imamın varlığını mecbur hale getirmiştir.³²⁴ İmamiyye'ye göre bu imamların hepsi günahsız ve masumdur. Ayrıca İmamiyye göre imamların sayısı onikidir. Bunlar sırasıyla; Ali bin Ebi Talib, Hasan bin Ali, Hüseyin bin Ali, Ali Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer es-Sadık, Musa el-Kazım, Ali er-Rıza, Muhammed Cevad, Ali el-Hadi, Hasan el-Askeri ve Muhammed ed Mehdi'dir. Son imam Muhammed el Mehdi (Hasan el-Askeri'nin oğlu) doğumundan itibaren gizli tutulmuştur. Dönemin Abbasi güçlerinden gizli tutulan imam bir süre sonra babası gibi imamete geçti ama gaybette (gizlilik) kalmaya devam etmiştir. İmamiyye anlayışına göre onikinci imam halen yaşıyor ve günü geldiğinde gelip düzeni sağlayacaktır.³²⁵

Şiiliğin diğer fırkası olan İsmailiyye Fırkası, Cafer es Sadık'ın oğlu İsmail tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu fırka yalnızca yedi imamı tanır ve imanın velayetle mümkün olduğunu savunmaktadırlar. İmamı tanıyanlara haram diye bir şey yoktur.³²⁶ Yemen'de etkin olan Zeydiyye fırkası ise dördüncü İmam Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'i imam kabul etmektedir. En büyük farklılıkları, Peygamberin isim ile imam tayin etmediğini belirtmeleridir. Ayaklanan, cesur olan, ibadet gücü olan imam olmalıdır ve Zeydiyye göre hiçbir imam günahsız ya da masum değildir ve gizli değildir.³²⁷ Bir diğer fırka olan Nusayrilik, Muhammed bin Nusayr en -Nemiri tarafından kurulmuştur ve ilk imam Ali bin Talib'den başka ilah olmadığına inanmışlardır. Suriye'nin belli bölgelerinde ve Lübnan'da var olan bu fırka tarih

³²² *Ibid.*, s. 80-81.

³²³ Halil İbrahim Bulut, *op.cit.*, s. 345-350.

³²⁴ *Ibid.*

³²⁵ Farhad Daftary, *op.cit.*, s. 80-97.

³²⁶ Halil İbrahim Bulut, *op.cit.*, s. 303-320.

³²⁷ *Ibid.*, s. 291-300.

boyunca Fransız desteği almıştır.³²⁸ Dürzilik Fırkası ise, Fatımi halifesi Hakim Biemrillah döneminde Vezir Hamza bin Ali tarafından kurulan fırkadır. Kendinden önceki tüm dini inanışların yanlış olduğunu savunmaktadırlar. Dürzilik, ilk defa Mısır'da ortaya çıkmıştır, günümüzde Suriye, Ürdün, Filistin ve en yoğun nüfusu olan Lübnan'da var olmaktadır.³²⁹ Son olarak Bahailik Fırkası, Bahahullah olarak anılan Mirza Hüseyin Ali tarafından yeni bir din olma iddiası ile kurulmuştur. İran kültürüne ve mehdi inancının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mirza Hüseyin Ali'nin şahsında Tanrı'nın zuhur ettiğine inanmaktadırlar.³³⁰

Bu ana mezhepler dışında tarih boyunca Şiiликte İslamdan kopmuş birçok fırka/mezhep olmuştur. Şiiлиğin bütün fırkalarında ortak düşünce; Hz. Ali'nin halifeliğidir. Şiiлиğin hakim olduğu en önemli Orta Doğu ükesi İran'dır. On iki imamlığın dinsel otoritesini sürdüren İran aynı zamanda diğer ülkelerde Şiiлиğin gelişmesine ve radikalleşmesine destek vermektedir.

Diğer bölümde de bahsettiğimiz üzere Köktencilik kavramı tarih boyunca radikalizm kavramı ile eşdeğer tutulmuştur. Hristiyanlık içinde Protestanları adlandırmak için seçilen bu kavram İslam kültürü içinde de varolmuştur. Tarihsel kökenlerine göre İslami köktencilüğün başlangıcı Hariciler ve Selefiye ile olmuştur. Bu temel köktenci hareketlerin dönüşümü Hasan Benna ve Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve Ebu'l 'Ala el-Mevdüdi ile olmuştur. İlk dönemlerde geleneksel ulemaya karşı olan ve çağdaşlığı temsil eden Selefiye 1928'de Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler'le birlikte sosyal ve politik hedefleri olan kurumsal bir yapıya dönüşmüştür.³³¹ Şiddet kullanımına karşı olan Benna ve Müslüman Kardeşler kendilerini İslami eğitim ve kültür hareketi olarak tanımlamıştır. Müslüman Kardeşlerin giderek amacından farklılaştığı bir noktada Seyyid Kutub bu harekete yeni bir ideoloji çizmiştir.³³² Otoriter devlet sistemi karşısında, Müslümanların kendi alternatiflerini ortaya koyacak kavramsal enstrümanlar geliştirmiştir. 20. yüzyılda Kutub ile birlikte İslami köktencilüğün diğer önemli entelektüeli Mevdudi olmuştur.

³²⁸ *Ibid.*, s. 361-362/399.

³²⁹ *Ibid.*, s. 401-402.

³³⁰ *Ibid.*, s. 429-430.

³³¹ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 128-133.

³³² *Ibid.*, s. 128-133.

Komünizme ve Faşizme karşı olan Mevdudi, sosyal ve politik boyutları içinde İslamiyet'i bir ideoloji olarak yorumlamıştır.³³³ Bu isimlerle beraber Orta Doğu'da varolan köktenci hareketler etkilenmiştir. HAMAS, Hizbullah ve El-Kaide gibi örgütler bu köktenci hareketlerin liderlerinden etkilenmişlerdir.

Dünyadaki siyasi bağlam ve dönüm noktasını oluşturan Orta Doğu'daki manda rejimleri, 1948 İsrail'in kuruluşu, 1967-1982 Arap- İsrail Savaşları, 1979 İran İslam Devrimi, 1979 Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve 11 Eylül 2001 gibi siyasi olaylar zaman içerisinde İslami köktencilik etkilemiştir. İslami köktencilik, çıkan terör örgütleri ile birlikte mezhepsel olarak ayırım yaşamıştır. Sünni köktenci örgütlerin (HAMAS, el-Kaide gibi) yanı sıra Hizbullah ve EMEL gibi güçlü Şii köktenci örgütler de kurulmuştur. 1979 İran İslam devriminin Şii örgütlenmeye etkisi büyüktür ve bu devrim Şii köktencilikinin başlangıcı olarak görülmektedir.³³⁴ Örneğin Şii nüfusunun etkin olduğu Lübnan halkı bu devrim ile kendilerini Şii devriminin bir parçası olarak görmeye başlamıştır ve Lübnan devlet sistemine entegre olamayan Şiiler kendilerini devlet-üstü bir kimlikte, devleti inkar eden Şii örgütte bulmuşlardır.³³⁵ Ayrıca, Lübnan toplumundaki kimlik sorunları, etnik ve mezhepsel ayrımcılık, ekonomik sorunlar ve İsrail işgalleri bu Şii köktenci örgütün kurulmasına olanak sağlamıştır.

Şii köktencilik tüm dayanağını Şii mezhebinin öğretilerinden almaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Hasan ve Hüseyin'in şehit edilmesi, Şii geleneğinde şehitliği kutsallaştırmaktadır. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi haksızlığa, zulme boyun eğmemek adına yapılan eylemlerde ölüm (şehitlik) mertebesinin sembolü olmuştur. Bu sembolün en yaygın ve etkili kullanım şekli İran Devrim sürecinde Şah'ın Yezd'e benzetilmesi ve ona karşı savaşanların İmam Hüseyin'e benzetilmesi ile ortaya çıkan "Her yer Kerbela her gün Aşura" sloganı ile olmuştur.³³⁶ Bir diğer söylem olan emperyalizm ise yine devrim süresinde İran'ın ABD'yi 'şeytan'³³⁷ olarak adlandırmasından kaynaklanmaktadır. Hizbullah'ın emperyalizm ve Siyonist güçlere karşı olan söylemi İran devriminde de mevcuttur. Dolayısıyla, On iki imam inancı,

³³³ *Ibid.*, s. 128-133.

³³⁴ Halil Aydınalp, *op.cit.*, s. 176.

³³⁵ Olivier Roy, *Siyasal İslamın İflası*, Çeviren: Cüneyt Akalın (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), s. 242-243.

³³⁶ Serpil Sancar, *Din, Siyaset ve Kadın İran Devrimi* (Ankara: Nika Yayınevi, 2016), s. 90-91.

³³⁷ *Ibid.*, s. 90-91.

şehitliğin kutsallığı, emperyalizm söylemleri ve cihat gibi kavramlar Şii köktencilikte önemli yere sahiptir. Sünniler de şehitliği ve cihat kavramını savunmaktadır. Şii ve Sünni gelenekte farklı olan nokta, kimin cihadı ilan edeceği. Sünnilere göre halife, ulemanın desteği ile cihat ilanına dini ve siyasi olarak yetkilidir. Şiiler de ise cihat yetkisinin Hz. Muhammed'in gerçek halefleri olan İmamlardan alındığı düşüncesi vardır. Bu sebeple İmamların yokluğunda cihat yetkisi Humeyni'nin desteği ile Velayet-i Fakih'e³³⁸ devredilmiştir.³³⁹ Velayet-i Fakih kavramı yüksek mertebedeki fıkıhçıların hükmetmeye ve yönetmeye yetkili olduğu tek otorite anlamını taşımaktadır.³⁴⁰ Bu doğrultuda, Şii köktenci grup olan Hizbullah'ın cihat kararı ve eylemi Velayet-i Fakih ile ilgilidir. Çünkü bu örgüte göre Velayet-i Fakih'in kararı veya görüşü her şey için bağlayıcıdır. Velayet-i Fakih Müslümanların onayına mazhar olmuştur ve ümmetin istikbali ile ilgili bir karar riske atılamaz. Bundan dolayı cihadın taktir ve kararı Velayet-i Fakih'e ait olmalıdır.³⁴¹

Velayet-i Fakihten güç alan Hizbullah örgütü Lübnan içinde köklü değişimlere sebep olmuştur. Lübnan tarihi boyunca ezilen, yoksul bırakılan ve siyasi alanda yer edinemeyen Şiiler Hizbullah ile birlikte güç kazanmıştır. Terör örgütü olan Hizbullah'ın, Şiileri korumak ve temsil etmek için İran İslam Cumhuriyetinin maddi ve manevi desteğini aldığı düşünülmektedir. Bu süreç ile birlikte güçlü bir siyasi alana sahip olan Hizbullah yalnızca Şiilerin değil diğer halktan da kendisine meşruiyet sağlayacak bir destek beklemiştir. Dolayısıyla, diğer bölümde Lübnan tarihi ve Şiilerin durumu ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

2.2.Lübnan Tarihi ve Lübnan'da Şiilerin Durumu

Lübnan, Osmanlı'dan bu yana çok sayıda din ve mezhebe sahip bir ülke olarak adlandırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı'nın yol açtığı deprem süreci ile nihayetinde dağılmaya başlamıştır. Lübnan ise bu savaşın galip devletleri olarak İngiltere ve Fransa'nın imparatorluğa ait Arap eyaletlerini uyguladığı yeni Orta Doğu

³³⁸ Velayet-i Fakih kavramı 'İran'da Şiiler ve Hizbullah'ın Kuruluşuna Etkisi' adlı bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

³³⁹ John L. Esposito, *op.cit.*, s. 57.

³⁴⁰ Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, Çeviren: Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2016), s. 232.

³⁴¹ S. Naem Qassam, *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, Çeviren: Muharrem Tan (İstanbul: Karma Kitaplar, 2002), s. 44-45.

düzeninin parçası olmuştur.³⁴² Osmanlı'nın yönetiminin zayıflaması ve Fransa'nın ve İngiltere'nin Lübnan'da yer edinmesi ile mezhepsel etkinlik artmıştır. Lübnan'da özellikle Hristiyan Marunilerin etkinliği artmıştır. Marunilerin etkisinin artmasında koruyucu ülkelerin varlığı önemli yer etmektedir. Hristiyan Marunilerin koruyucusu Lübnan'ı işgal eden Fransa, Ortodoksların ise Rusya olmuştur. Dürzi ve Yahudilerin ise koruyucusu İngiltere olmuştur.³⁴³

Birinci Dünya savaşı ile birlikte Sykes-Picot anlaşmasına göre Osmanlı toprağı olan Lübnan'ı 1918 yılında Fransa işgal etmiştir. Fransa, Maruniler ile birlikte koruyucu bir yönetim sergilemiştir. Daha sonra da İngilizlerin Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a söz verdiği Suriye topraklarını da Fransa işgal etmiştir.³⁴⁴ Marunileri destekleyen Fransa ve Dürzileri destekleyen İngiltere, rekabetin tarafları olmuşlardır. Yerel bir lider şöyle demiştir; "Biri başka birine vurursa olay İngiliz- Fransız davasına dönüşüyordu; bunun da ötesinde bir fincan kahve yere dökülürse iki ülke arasında büyük sorunlar çıkabiliyordu."³⁴⁵

Fransa, işgal ettiği yerleri doğrudan kendisi yönetmiştir ve Lübnan halkını bürokrasiden uzak tutmuştur. Fransızlar, dağ ve çevresindeki Lübnan topraklarına ekledikleri bölgelerle 'Büyük Lübnan'ı kurmuşlardır.³⁴⁶ Fransızların Suriye'den koparılarak yaratılan Büyük Lübnan'ı kurmalarının iki nedeni vardır; ilki Sünni çoğunluğun destek verdiği Suriye'den memnun olmayan Marunileri kazanmak için ayırmak, diğeri ise Marunilerin güç kazanmasını önleyecek ama Fransız yardımına muhtaç bırakacak bir sistem oluşturmaktır.³⁴⁷

Fransızların egemenliğinde olup Marunilerin büyük nüfuza sahip olduğu bir Lübnan hakkında şüpheleri bulunan Şiiler 1919 yılında Fransız ordusunun saldırısına hedef olmuştur. Marunilerin de destek verdiği bu saldırılarda Şiilerin yaşadığı şehirler ve köyler karadan ve havadan yoğun şekilde bombalanmıştır ve Şii toplumunun önde

³⁴² David Hirst, *Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğı'nun Savaş Alanı*, Çeviren: Timur Demirtaş, Ömer B. Özdemir, Ayşe S. Özdemirci (İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2015), s. 22.

³⁴³ İrfan Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), s.7-18.

³⁴⁴ *Ibid.*, s. 24.

³⁴⁵ David Hirst, *op.cit.*, s. 26.

³⁴⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğı*, *op.cit.*, s. 435.

³⁴⁷ William L. Cleveland, *op.cit.*, s. 372-373.

gelenleri başına gelenlerden kendilerinin sorumlu olduğunu kabul ettiklerine dair bir imza atarak düzene boyun eğmişlerdir.³⁴⁸ Çoğunluğunu fakir köylülerin oluşturduğu Şiiler, Lübnan nüfusunun en geri kalmış kesimi olarak anılmıştır ve resmi politikada hem ihmal edilmişlerdir hem de ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Ama işler uzun süre böyle devam etmemiştir ve tarih sahnesinde Şiiler için öngörülmeven gelişmeler olmuştur.³⁴⁹

Batının desteğini alan Maruniler, diğer dini gruplar tarafından eleştirilmektedir. Çünkü Fransız desteğini alan Marunilerin hakları diğer gruplara göre fazla olmuştur. Dolayısıyla isyan başlamıştır. Bu isyana Dürziler ve Suriyeli Araplarda katılmıştır. Baskı altında kalan Fransa 1926'da Lübnan Anayasasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Lübnan'da siyasi güç meclise ve hükümete verilmiştir.³⁵⁰ Yunan Ortodoks Charles Debbas Lübnan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ayrıca bu anayasa Şiileri Sünnilerden ayrı bir resmi topluluk olarak tanımlamıştır.³⁵¹

Şiiler için olumlu sayılabilecek bu anayasa girişimine rağmen, Şii bölgelerindeki zaimlerin³⁵² birlik oluşturamaması veya bölgede farklı toplumsal yapıların bulunması gibi nedenlerle Şii toplumu siyasette, ekonomide ve toplumsal alanda ilerleme sağlayamamıştır. Şiiler uzun süre iktidarın ve zaimlerin altında Lübnan'ın en geri kalmış topluluğu olarak görülmüştür. Alagha Şiilerin geri kalmışlığı ve zaimler hakkında şunları söylemiştir: özellikle Cebel Amil ve Bekaa vadisi bölgelerinde dağınık yerleşmiş Şiiler, toplumdan soyutlanmış şekildedir. Geri kalmışlıkları belirgindir fakat yönetimin ilgisini çekmemişlerdir. Ülkedeki gelişmelere mesafeli yaklaşımı olan Şiiler feodal ilişkiler konusunda güçlü ailelerin baskısı ve tahakkümü altındaydılar.³⁵³

Toplumsal alanda ve siyasi alanda sorunları olan Lübnan halkı birçok kez bağımsızlık istemiştir ama Maruniler Batı desteğinden memnun olduklarını

³⁴⁸ David Hirst, *op.cit.*, s. 29.

³⁴⁹ *Ibid.*, s. 30.

³⁵⁰ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 26-28.

³⁵¹ Joseph E. Alagha, *The Shifts in Hizbullah's Ideology : Religious Ideology, Political Ideology and Political Program* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006), s. 22.

³⁵² Devlet ve halk arasındaki feodal lider veya kişilerdir.

³⁵³ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 21.

belirtmiştir. Tüm girişimlerin sonucunda Fransa Lübnan'da az sayıda askerini bırakarak çekilmiştir. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda (1946) ise Fransa tamamen Lübnan'daki askerlerini çekmiştir.³⁵⁴

Bağımsızlığından sonra Lübnan'da mezhep aidiyetinin kurumsallaştığı benzersiz bir siyasal sistem geliştirilmiştir. Lübnan'da sistem dini rekabetler dengesi üzerine kurulmuştur. 1943 Ulusal Paktı ile siyasal sistem dini sistem ile eşleşmiştir. Mecliste temsil 6 Hristiyan- 5 Müslüman oranına göre düzenlenmiştir ve cumhurbaşkanı Maruni, Başbakan Sünni, Meclis Başkanı Şii olarak belirlenmiştir.³⁵⁵ 1932'de yapılan nüfus sayımına göre 194.305 kişiyle nüfusun %18.5'ini oluşturan Sünniler başbakanlığı alırken en az payı alanlar ise 166.545 kişiyle nüfusun %15.9'unu oluşturan Şiiler olmuştur. Ordu komutanlığı, başkanlık ve diğer devlet hiyerarşisi içinde en yüksek konumu Maruniler almıştır.³⁵⁶ Dolayısıyla, Ulusal Pakt, iktidar mevkilerinden sağlayacakları yararı güvenceye almak isteyen seçkinlerin vardığı bir uzlaşma niteliği taşımaktadır. Lübnan halkına danışılmadığı açıktı ve benimsenen sistemin, halkı geleneksel liderlerin, aşiret reislerinin, toprak sahiplerinin, dini otorite sahiplerinin denetimi altında, cemaatçi bir çerçevede tutmak gibi bir etkiye sahiptir.³⁵⁷

Bu durum mezhep ve etkin aileler tartışmasının da siyasete yansımalarıdır. Lübnan'da siyasal parti gibi resmi gruplar aile, din veya mezhepsel temeller üzerine örgütlenmektedir. Siyasal görüş ayrılıkları belirli bir ideolojiden çok aile ve din bağlılığına dayanmaktadır.³⁵⁸ Bu siyasi yapıda Meclis Başkanı olan Şiiler, nüfusları oranında yer alamamaktadır ve siyasi iktidar Maruniler ile Sünniler arasında paylaşılmaktadır. Bu yapı, siyaseti etkin ailelerin denetimi altında ve mezhep temelinde bir çerçevede tutmak gibi bir etkiye sahiptir.

³⁵⁴ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 30-34.

³⁵⁵ *Ibid.*, s. 34-40.

³⁵⁶ The Daily Star, *Lebanon News- It's The End of Lebanon as We Know It*, 30 August 2007, (Çevrimiçi) <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2007/Aug-30/47677-its-the-end-of-lebanon-as-we-know-it.ashx>, Erişim Tarihi: 13 Mart 2019.

³⁵⁷ Maurus Reinkowski, Sofia Saadeh, "Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan'da Dini Paylaşım Sistemi", Çeviren: Ebru Kılıç, Haldun Gülalp, (ed.), *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletlerin Sorgulanması* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), s. 135.

³⁵⁸ Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 3-4/37, 1982, s. 222-223.

Adına ‘zaim’ denen bu aile bağlarına ve din mezheplerine dayalı sistem günümüze kadar sürmüştür. Şiilerin şiddet içeren devlet dışı aktör olarak şekillenmesinin başlangıcı olarak görülebilecek sistemde tüm halkın siyasetten ve iktisadi hayattan pay alabilmesini sağlamaktan çok uzak bir hükümet sisteminden söz etmek mümkündür. Lübnan’da siyasi hayatın en göze çarpan kişileri, gerek şehirde gerekse kırsal alanda güçlü bir duruma sahip olanlar zaimlerdir. Fransız mandası ile göç eden Şiiler sayesinde şehirde yoğun olarak görülmektedir. Zaimlerin büyük kısmı toprak sahibi veya feodal lider olarak değerlendirilmektedir. Dağlık Lübnan’da Dürzileri Canbulat aileleri, Lübnan’ın kuzeyinde Marunileri Franjiye aileleri ve Güney Lübnan’da bulunan Şiileri ise Hamadeh ve Esad aileleri temsil etmişlerdir.³⁵⁹ Nüfuslarına oranla politik alanda etkin olamayan Şiiler siyasi sisteme karşı ve liderlerine karşı şikayetlerini sürekli olarak dile getirmeye çalışmışlardır.³⁶⁰

Lübnan’daki Şiiler önce Fransız mandasının desteği ile Hristiyan toplulukların altında ezilmiştir. Daha sonra bağımsızlıkla gelen siyasi alandaki etkisizlikleri ile ezilmişlerdir. Lübnan siyasetindeki üçlü sistem bunu göstermektedir. Çünkü bu sisteme göre Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakan Sünni ve Meclis Başkanı Şii olmalıdır.³⁶¹ Cumhurbaşkanı ve Başbakana oranla Meclis Başkanının yetkileri oldukça sınırlıdır. Son olarak Lübnan halkı ve siyaseti milliyetçi ve dini yaklaşımlarla İsrail-Filistin sorunlarının altında ezilmiştir.³⁶²

Lübnan’da siyasi alanda yer edinemeyen Şiilerde nüfus artışı gözlemlenmiştir ve Müslümanların toplam sayısı toplumun nüfusunun yarısı kadar olmuştur. Müslümanlar içinde Şii nüfusunun doğal artış oranı, Lübnan’daki tüm diğer nüfusları geride bırakmıştır. 1970’lerin başlarında ortalama bir Şii ailesi dokuz kişiden oluşurdu, oysa ortalama Hristiyan ailesi sadece altı kişiden oluşmaktaydı. Şiilerde nüfus artış hızı Sünni ve Hristiyanlara göre fazlaydı ve bir düzine yada daha fazla çocuklu ailelere

³⁵⁹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989), s. 492-493.

³⁶⁰ Michael C. Hudson, *The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon* (New York: Random House, 1968), s. 31-32.

³⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Lübnan’ın Siyasi Görünümü*, 26 Mayıs 2018, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 11 Mart 2019.

³⁶² Omri Nir, “The Lebanese Shi’a as a Political Community”, Barry Rubin, (ed.), *Lebanon Liberation, Conflict, and Crisis* (United State: Palgrave Macmillan, 2009), s. 179.

sık rastlanmaktaydı.³⁶³ O dönemde ekonomik olanakların adaletsiz dağıldığı açıkça görülmüyordu : çoğunlukla Şiiilerin oturduğu kenar mahallelerde kıtlık, eğitimsizlik ve yoksunluk egemendi, oysa Beyrut açıkça görünen göz alıcı bir refah içindeydi. Dolayısıyla, Beyrut gelişirken ve servet ve tüketimin sergilendiği bir yer olurken yoksul Şii bölgeleri daha kalabalıklaşmakta ve genişlemekteydi.³⁶⁴ Şii nüfusunun artması ile İran'dan gelen din adamları Şiiilerin örgütlenmesine destek vermiştir.

Diğer bi nüfus artışı ise Filistin göçü ile olmuştur. Ürdün'den kovulan Filistinlilerin Lübnan'a göçü 1948'de başlamıştır ve 1970'e kadar sürmüştür. Lübnan'ın sınır bölgelerinde kamplarda yaşamak zorunda olan Filistinli mülteciler 1948 yılından itibaren İsrail topraklarına saldırı düzenlemeye başlamıştır. Bu süreçte ilk başlarda küçük çaplı saldırılar olsa da daha sonra Yahudi yerleşimlerinin tehdit altında kalması ile sonuçlanmıştır. İsrail bu saldırılara karşılık olarak, çok fazla saldırı düzenlemiştir.³⁶⁵

Filistin'in İsrail'e olan direnişi ile 1964 yılında kurulan FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü), Lübnan'daki dengeleri değiştirmiştir. Çünkü Güney Lübnan'daki FKÖ askerlerinin İsrail'e saldırılarından dolayı halk İsrail'in karşı saldırılarına maruz kalmıştır ve bu bölgenin nüfusunun büyük kısmını oluşturan Şiiiler Beyrut'a göç etmiştir. Filistinlilerin İsrail'e karşı direnişi ve Filistin'in göçü Marunileri rahatsız etmiştir.³⁶⁶

Filistinlilerle çatışmaya hazırlanan Hristiyan milisler, büyük çaplı bir silah edinme kampanyası başlatmışlardır. FKÖ ve sol gruplar da aynı yolu izleyince, 1975 baharında Lübnan'daki bütün gruplar tepeden tırnağa kadar silahlı duruma gelmiştir.³⁶⁷ Lübnan'da yaşanacak olan iç savaşın tek nedeni veya sorunu mülteciler değildir. Halkın içinde var olan mezhepsel ve siyasi sorunlar bu savaşı tetiklemiştir.

³⁶³ Augustus R. Norton, "Hizballah of Lebanon: Extremist Ideals vs. Mundane Politics", *Council on Foreign Relations*, 15 February 2000, (Çevrimiçi) <https://www.cfr.org/report/hizballah-lebanon> , Erişim Tarihi: 27 Mart 2019, s. 5.

³⁶⁴ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 23-24.

³⁶⁵ David Hirst, *op.cit.*, s. 84.

³⁶⁶ William L. Cleveland, *op.cit.*, s. 425-429.

³⁶⁷ *Ibid.*, s. 427.

Lübnan'ın siyasi liderleri 1970'lerin krizinden önce Müslüman nüfusun Hristiyanları geçtiğini ve ülkedeki en büyük dini grubun Şii Müslümanlar olduğunu tahmin etmektedirler. Şiiilerde nüfus artışına paralel olarak mevcut durumu alt üst eden yeni güçler sahneye çıkmaya başlamıştır. Hızlı sosyo-ekonomik modernleşmeden, eğitim yaygınlaşmasından, kentleşmeden ve petrol-dolar akışından o zamana kadar mahrum kalan Şiiilerde tepkiler ve siyasileşme eğilimleri artmıştır. Şii cemaati arasında, Batı eğitimi almış ve yeni bir orta sınıf oluşmuştur. Feodal bağlarla kısıtlandıklarını hisseden Şii girişimciler, zaman içinde Batı Afrika ve başka ülkelere göç ederek zenginleşmişlerdir. Daha sonra 1960'lı yıllarda Beyrut'a dönerek orta çaplı yatırımlar yapmaya başlamışlardır.³⁶⁸ Bununla beraber Şiiiler, siyasal ve ekonomik pastadan pay istemeye başlamış fakat Hristiyanlar bunu reddetmiştir. Sünni ve Şiiiler, Hristiyan liderlerin bu tutumuna tepkilerini Filistin toplumuyla birleşerek göstermişlerdir.³⁶⁹

Lübnan'daki mezhepsel ve siyasi sorunlar iç savaştan önce de vardı fakat bu iç savaşla birlikte Lübnan devletinin egemenlik ve otorite sorunları da belirginleşmiştir. 13 Nisan 1975 tarihinde Beyrut yakınlarında Ayn El-Rumana'da Falanjist Partisi kurucusu olan Pierre Cemayel kilise açılışı yaparken silahlı saldırıya maruz kalmıştır. İki Falanjist asker ve Cemayel'in muhafızlarından biri ölmüştür ve bu saldırıların Filistinliler tarafından yapıldığını düşünen Falanjist milisler kampa giden bir Filistin otobüsündeki tüm yolcuları öldürmüşlerdir. Bu olay iç savaşın başlaması için bardağı taşıran son damla olmuştur.³⁷⁰

İç savaş sırasında devletin güvenlik güçlerinin yetersiz kalması ülkedeki kaosu arttırmıştır. Hristiyan ve Müslüman milislerin yoğun çarpışmaları vatandaşlarda korkuya neden olmaktadır ve vatandaşlar sokağa çıkamıyordu. Çünkü milisler yollardan geçen insanları kimliklerine bakarak öldürüyordu. Bu iç savaş din ve mezhep mücadelesi şeklinde tüm şiddeti ile Beyrut sokaklarında kendini göstermiştir.³⁷¹ Lübnan'ın güvenlik güçlerinin çıkan kaosa karşı yetersiz kalmasının

³⁶⁸ Mahmut A. Fahş, "Lübnan Şii Toplumunu: İddialı Yeni Siyasal Bir Güç", Çeviren: Mehmet Uzun, *Dünya ve İslam*, 11, Yaz/1992, s. 3.

³⁶⁹ *Ibid.*, s. 427.

³⁷⁰ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 71.

³⁷¹ *Ibid.*, s. 72-73.

yanı sıra ordu da mezheplere göre bölünmeye başlamıştır. Bir grup ordu mensubu sol Müslüman kuruluşlar ile ittifak yaparken, bir kısmı da sağ Hristiyanlar ile ittifak yapmıştır.³⁷²

Ülke içindeki düzenin sağlanamaması çevredeki diğer Arap ülkelerini de etkilemiştir. Suriye'nin arabuluculuk yapması ile 1976 yılının Ekim ve Kasım aylarında Suriye, Suudi Arabistan, Katar, Yemen, Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri yaptıkları toplantı ile 30 bin kişilik Arap Caydırıcı Gücü'nün (ACG-Arab Deterrent Force) Lübnan'a gönderilmesi kararını almıştır. Bu kuvvetin ülkede barış ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olması kararlaştırılmıştır. 16 Ekim 1976'da ateşkes ilan edilmiştir ve çarpışmalar son bulmuştur.³⁷³ Fakat sonrasında iç savaş tekrar başlamıştır ve 1990'lara kadar bu süreç devam etmiştir.

İç savaş ile birlikte gerilla operasyonları fazlasıyla şiddetlenmiştir. Özellikle İsrail ve İsrail vatandaşlarının hedef alındığı saldırılar başlamıştır. Bunlar İsrail'e karşı sınır boyunca doğrudan saldırı yapılabildiği gibi İsrail asıllı veya İsraili olmayanlara karşı terör, uçak kaçırma gibi eylemler yapılabiliyordu. Her iki durumda da İsrail tüm direniş hareketinin ana kaynağı olarak Lübnan'ı sorumlu tutmuştur. İsrail şiddetli misilleme hareketlerini Filistinlilere karşı yapıyor olsa da Lübnan asker ve sivillerinin de ölümüne sebep olmuştur. Sürekli olarak yükselen bu şiddet olayları yaklaşık %80'i Şii olan güneydeki halkın hayatında yıkıma ve bozulmalara da sebep olmuştur.³⁷⁴ Bu artan şiddet eylemleri karşılıksız kalmamış, EMEL ve Hizbullah gibi örgütler doğmuştur.

İç savaş'ın verdiği etki ile birlikte İmam Musa Sadr 1970'lerde EMEL örgütünü kurmuştur. Lübnan'ın Direniş Tugayları olarak adlandırılan bu örgütün amacı sosyal ve politik bir reform olmuştur. Diğer önemli amacı ise İsrail tarafından kuşatılan Lübnan'ı özgürleştirmek olmuştur. Örgüt zamanla içinde bölünmeler ve görüş ayrılıkları yaşamıştır ve yeni bir örgütün doğmasına sebep olmuştur. EMEL'den ayrılarak kurulan Hizbullah 1985'de yayınladığı açık mektup ile varlığını ve

³⁷² Fahir Armaoğlu, *op.cit.*, s. 496.

³⁷³ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 80-81.

³⁷⁴ David Hirst, *op.cit.*, s. 120-121.

amaçlarını kamoyuna duyurmuştur. Terör örgütü olarak kurulan Hizbullah Lübnan'da askeri güç olarak yer edinmiştir ve zamanla siyasi parti olarak evrilmiştir.³⁷⁵

İç savaş süresince Suriye'nin Lübnan üzerindeki siyasi etkinliği ve askeri varlığı artmıştır. İç savaşta oluşan Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki çatışmalara Suriye müdahalesi olmuş ve Lübnan için beş maddelik bir siyasi çözüm planı oluşturmuştur. Bu plana göre yönetimde mezhep sistemi kalkacak, parlamento üyeliği halk arasında adil şekilde dağıtılacak, Başbakan parlamento tarafından seçilecek ve yüksek ekonomi komitesi kurularak Filistinlilerin Lübnan'daki varlık ve faaliyetleri belirlenecektir. Hristiyanlar bu planı açıkça reddetmemişlerdir. Fakat Sünni Başbakan Raşid Kerami'nin onayı alınamayınca bu plan yürürlüğü girmemiştir.³⁷⁶ Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisi açıkça görülmeye ve ülkedeki siyasi kararlar Suriye devlet başkanı ile görüşülerek alınmaya başlanmıştır.

1982'de İsrail, FKÖ'yü ortadan kaldırmak ve Marunilerin yeniden güçlenmesi için Lübnan'ı işgal etmiştir. Filistin gerillalarını yok etmesi gereken İsrail ilerlemiş ve önce Beyrut'u sonra tüm Lübnan'ı işgal etmiştir. Bunun sonucu olarak Suriye'yi ve Şiileri karşısına almıştır.³⁷⁷ İsrail- Filistin savaşı sona erdiğinde Uluslararası Barışgücü 10 Eylül 1982 tarihinden itibaren Lübnan'dan ayrılmaya başlamıştır. Lübnan Cumhurbaşkanı seçilen Beşir Cemayel'in suikast sonucu öldürülmesi ile birlikte ülkede yeniden gerginlik hakim olmuştur. Olaylar bu nokta da son bulmamıştır. İsrail Batı Beyrutu kuşatmıştır. Sabra ve Şatila'daki Filistin kamplarında katliam olmuştur. Bu olay ile birlikte resmi kaynaklar bin kişinin, bazı kaynaklar ise birkaç bin kişinin öldüğünü belirtmiştir. Bu katliam ile birlikte Lübnan iyice karışmıştır.³⁷⁸ Yabancı kuvvetlerin Lübnan'dan çekilmesi konusunda Lübnan-İsrail müzakereleri başlamıştır. On dört turdan oluşan müzakerelerin sonucunda 1985'de Lübnan'dan İsrail kısmen çekilmiştir.³⁷⁹ 1982 İsrail işgali ile birlikte Lübnan on yılda silahlı şiddet olaylarından ve hükümet zafiyetinden çok sıkıntı çekmiştir. Bir çok uzlaşma önerisinde başarısız

³⁷⁵ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 30-31.

³⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *op.cit.*, s. 519.

³⁷⁷ Mahmut A. Faşş, *op.cit.*, s. 429-434.

³⁷⁸ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 99-100.

³⁷⁹ *Ibid.*, s. 125.

olması ile birlikte Arap Birliğinin önderliği ile iç savaşların da bitmesi için 1989'da Taif Anlaşması imzalanmıştır.³⁸⁰

1989'da imzalanan bu anlaşma Hristiyan ve Müslüman üyeleri arasında Suudilerin himayesinde müzakere edilmiştir. Genel olarak, siyasi reform, Lübnan'daki iç savaşın sona ermesi, Lübnan ve Suriye arasında yakın ilişkilerin kurulması gibi başlıkları kapsamaktadır. Ayrıca bu anlaşma ile mecliste Müslüman ve Hristiyan temsilci sayısının eşit olması ve cumhurbaşkanının bazı yetkilerini başbakana devretmesi öngörülmüştür. Fakat, Şiiler nüfus çoğunluğunu oluştursa da mecliste yeterince temsil edilmemiştir. Daha sonra 1990 yılında Taif anlaşması Lübnan parlamentosunda yasallaşmıştır ve 1943'de kazanılan bağımsızlıktan sonra ülke anayasasında ilk temel değişiklik haline gelmiştir.³⁸¹ 1989 Taif Anlaşması ile Suriye'ye belli haklar verilmiştir.. Çünkü Suriye bu anlaşmada uluslararası kabul görmüş "Lübnan'ın güvenlik garantörü" olarak belirlenmiştir. Suriye devlet başkanı Hafız Esad'a iç istikrarı sağlama sözü karşılığında Lübnan'ın ve özellikle Bekaa bölgesinin kontrol yetkisinin verildiği dahi iddia edilmektedir.³⁸²

1992 yılına gelindiğinde Lübnan'da parlamento seçimleri yapılmıştır. Beklenenin aksine Hizbullah ilk siyasi girişiminde büyük bir zafer kazanmıştır. Taif Anlaşması gereği Lübnan'dan çıkması beklenen Suriye ise ülkeden çıkmamıştır. Ayrıca Lübnan'daki siyasetçiler otoriteyi sağladığı için Suriye'nin Lübnan'dan çıkmasına sıcak bakmamıştır. Aynı şekilde, Suriye ise ülkeden çıkmak için Lübnan'ın ordu ve polis gücünü yeniden oluşturmasını ve ülkenin güvenlik sorumluluğunu almasını beklediğini iddia etmektedir.³⁸³

İsrail Lübnan'dan askerlerini çekmeye başlasa da güney Lübnan'da askeri varlığını sürdürmüştür. Halkın ve Hizbullah'ın baskıları ile Lübnan hükümeti İsrail Kuvvetlerinin ülkelerine dönmesini istemiştir. Hizbullah'ın gücünün artması ile İsrail

³⁸⁰ William L. Cleveland, *op.cit.*, s. 433.

³⁸¹ Talha Köse, "SETA Lübnan Raporu : Lübnan'da İstikrar Arayışları", *SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)*, Aralık 2006, s. 10.

³⁸² Esther Pan, "Middle East: Syria and Lebanon", Council on Foreign Relations, 22 February 2005, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/middle-east-syria-and-lebanon> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

³⁸³ Alfred B. Prados, "Lebanon", *Congressional Research Service Issue Brief for Congress*, 16 March 2006, s. 10.

için Lübnan'da bulunmak güç bir hal almıştır. Dolayısıyla 24 Mayıs 2000'de İsrail birliklerini tamamen Lübnan'dan çekmiştir. Sınır güvenliğini üstlenen Hizbullah İsrail'in Lübnan'dan çıkması ile zafer kazandığını ilan etmiştir. İsrail'in Lübnan'dan çıkması ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu "Mavi Hat" oluşturmuş, İsrail'in çekildiği alanlarda Birleşmiş Milletler Barış Gücü konuşlanmıştır.³⁸⁴

İsrail'in Lübnan topraklarından çekilmesi üzerine 2004 yılında Birleşmiş Milletler tarafından 1559 sayılı karar çıkarılmıştır. Bu karar Suriye dahil tüm yabancı kuvvetlerin Lübnan'dan çıkması ile ilgilidir. Suriye'nin, Lübnan'da 1980'lerde 35.000-40.000 civarında olan asker sayısı, 2005 yılında yaklaşık 14.000 inmiştir. Suriye askeri varlığının yanı sıra, iç ve dış konularda da kontrolü sürdürmektedir.³⁸⁵ Fakat 2005'de Refik Hariri'nin öldürülmesinden Suriye sorumlu tutulmuştur. Bunun üzerine hem Lübnan hükümetine hem de Suriye'ye ülke içinde ve uluslararası baskılar artmıştır ve Suriye birliklerini çekmek durumunda kalmıştır.³⁸⁶

2006 yılında ise İsrail ve Hizbullah arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Hizbullah İsrail'in iki askerini kaçırmıştır. İsrail Lübnan'ın güneyine ve Beyrut'a yoğun hava saldırıları düzenlemiştir. İsrail bu saldırıları, Lübnan'a girerek Hizbullah'ı etkisiz hale getirme konusunda fırsat olarak görmüştür. Çünkü Hizbullah Şiilerin yoğun olarak yaşadığı güney bölgeler başta olmak üzere tüm Lübnan'da etkin hale gelmiş ve İsrail'e karşı saldırıları tehlikeli bir hal almıştır. Hizbullah kaçırdığı iki askerin iadesi karşılığında İsrail'de tutuklu olan Lübnanlı mahkumların serbest bırakılmasını şart koşmuştur. Fakat bu şartı kabul etmeyen İsrail, ABD onayı ile güney Lübnan'a saldırılar düzenlemiştir. Birçok sivilin hayatını kaybettiği bu çatışmalar ile Lübnan'da havaalanı, köprü, anayollar ve alt yapılar zarar görmüştür. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1701 sayılı karar ile savaşın durmasını istemiştir ve bu karar ile çatışmalar sona ermiştir. İsrail ise askerlerini resmi olarak bölgeden çıkarmıştır.³⁸⁷

³⁸⁴ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History* (New Jersey: Princeton University Press, 2007), s. 89-91.

³⁸⁵ Alfred B. Prados, *op.cit.*, s. 10.

³⁸⁶ Julia Choucair, "Lebanon's New Political Moment", *Carnegie Endowment for International Peace*, March 2005, s. 2-3.

³⁸⁷ Seymour M. Hersh, "Watching Lebanon", 13 August 2006, (Çevrimiçi) <https://www.newyorker.com/magazine/2006/08/21/watching-lebanon> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

İsrail'in ve Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Hizbullah büyümüş ve etki alanı genişlemiştir. Özellikle güney Lübnan'da merkezi hükümetin etkin olmaması Hizbullah'ın daha çok büyümesine sebep vermiştir. Havaalanı, köprü, anayollar ve ülkenin alt yapılarına saldıran İsrail Lübnan'da sivilleri hedef alarak Hizbullah'ın güçsüzlüğünü kanıtlamaya çalışmıştır, fakat başarılı olamamıştır.³⁸⁸ Hizbullah militanlarının eğitimi olması, silahlanmaları ve bölgeyi iyi tanımaları avantaj sağlamıştır. Bileşmiş Milletler'in girişimi ile savaş son bulmuştur. Hem İsrail hem de Hizbullah savaşı kazandıklarını duyurmuştur. İki tarafın da ülke içindeki hasarı büyük oranlara ulaşmıştır. Hizbullah Şii aileleri ziyaret etmiş ve evlerin yeniden inşasını başlatmıştır.³⁸⁹ Yani Hizbullah Lübnan devletinin yapmadığı yatırımı başlatmıştır ve halkı özellikle de Şiileri memnun etmeye çalışmıştır.

1970'lerin başından beri Lübnan tarihinde Şiilerin Filistin davasına verdikleri destek yaşadıkları sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Şiiler Filistin'e destek vererek emperyalizme karşı davalarını sürdürmüşlerdir ve aynı zamanda da kendilerini tanımladıkları sosyal bağlamı göstermeye çalışmışlardır. İsrail'in Şiilerin bulunduğu yerlere yaptığı saldırılar ile Şiiler koruyucu bir otoriteye ihtiyaç duymuştur. Bundan dolayı, 1979 İran İslam Devrimi ile Lübnan'daki Şiiler umutlanmış ve Hizbullah'ın yükselmesine olanak tanımışlardır.³⁹⁰

1920'lerden bu yana Lübnan'da Şii toplumunun politik gücü üç unsur arasında değişmiştir; 1960'ların sonuna kadar ilk aşamada siyasal iktidar Lübnan'ın elit ailelerindeydi, daha sonra 80'lerin başına kadar, din alimi Musa el-Sadr elit aileler kadar etkili olmuştur. 1990'ların ortalarında sona eren süreçte ise yeni bir yapı olan Hizbullah siyasetin kontrolünü ele almaya çalışmıştır. Bu tarihler boyunca etkin olan aileler, askeri ve politik yapıda olsa da sosyal ve iç yapının önemli sonuçlarıdır.³⁹¹

³⁸⁸ *Ibid.*

³⁸⁹ Rebecca Stead, "Remembering Israel's 2006 War on Lebanon" 12 July 2018, (Çevrimiçi) <https://www.middleeastmonitor.com/20180712-remembering-israels-2006-war-on-lebanon/> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

³⁹⁰ Roschanack Shaery-Eisenlohr, *Shi'ite Lebanon: Transnational Religion and the Making of National Identities* (New York: Columbia University Press, 2008), s. 89-90.

³⁹¹ Omri Nir, *op.cit.*, s. 180.

Lübnan, 1920'ler ile birlikte sosyal ve iç yapının oluşturduğu bir dizi neden ile halka destek sağlayamamıştır. Bunun aksine, Şiiilerin ve Lübnan halkının farklı kesimlerinin desteğini alan Hizbullah, Lübnan'ın sınırlarını korumaya, ekonomik destek sağlamaya ve sosyal refah için yatırımlar yapmaya başlamıştır. Şiiilerin durumu Hizbullah ile değişmeye başlamıştır. Lübnan'da bulunan Şiiiler diğer gruplara oranla daha yoksul ve alt sınıf olarak tanımlanmaktadır. Siyasi ve iktisadi sistemde yer bulamayan sosyal sınıflar da Şiiiler kadar Hizbullah'a destek olmaktadır. Terör örgütü olarak kurulan Hizbullah, halkın desteği ile siyasi parti olarak evrilmiştir. Fakat silahlarını terk etmediği için evrensel standartlarda ve demokratik tanımda siyasi parti olarak adlandırılması zor olmaktadır. Lübnan tarihi boyunca yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar Lübnan'ın merkezi otoritesini sarsmıştır. Dolayısıyla halktan desteğini alan Hizbullah bu boşlukları doldurmaya çalışmıştır ve Lübnan'ın aşınan egemenliğinde yeni umut olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, diğer bölümde Lübnan'ın egemenlik aşınması ve başarısız devlet olarak tanımlanmasına dair söylemler anlatılacaktır.

2.3.Lübnan'da Başarısız Devlet Tartışması ve Egemenlik Sorunu

Lübnan'da egemenlik ve merkezi otorite sorunları tarih boyunca var olmuştur. İç savaşın getirdiği kaos, Filistinlilerin göçü, EMEL ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerin varlığı, mezhepçi siyasi yapı ve Suriye, İsrail gibi devletlerin Lübnan'da varlığını sürdürmesi, ülkedeki mevcut otoritenin sarsılmasına yol açmıştır. Mevcut otoritenin sarsılması ve egemenlik aşınması ile birlikte Hizbullah terör örgütü güç kazanmıştır. Mevcut otoritenin sarsılması, ülke içindeki siyasi ve sosyal sorunların varlığını koruması ve devlet dışı aktörlerin doğuşu Lübnan devletini başarısız devlet tanımına yaklaştırmıştır.

Yüzyıllardır tartışılmaya devam edilen egemenlik kavramı iki kritik noktaya değinmektedir. İlki egemenliğin yasal varlığıdır, diğeri ise egemenin faaliyetleridir. Lübnan devleti tarihsel süreç içinde mezhep grupları arasında anlaşmazlıklara maruz kalmış olsa da egemenliğindeki asıl etken yaşadığı siyasal süreçler ile ilgilidir. Fransız mandası ile başlayan bu tarihsel süreçte Hizbullah devlet egemenliği üzerinde

aşındırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Hizbullah ile değişen egemenlik yetkisi Lübnan'ı başarısız devlet (*failed state*) kategorisine yaklaştırmıştır.³⁹²

Devletin egemenliği iki kategoride değerlendirilebilir. İlki, iç egemenlik, diğeri ise dış egemenliktir. Devletin, belli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi olarak tanımlanan iç egemenlik sağlanamazsa ve devlet kontrolü azalırsa devlete karşı farklı aktörler doğabilmektedir.³⁹³ Lübnan'da iç egemenliğe dayalı sorunlar olduğu için Hizbullah, EMEL gibi bir dizi dış aktörler doğmuştur. Ayrıca Lübnan'da iç egemenlik uzun süre yaşanan iç savaştan dolayı da zayıflamıştır. Çünkü iç savaşa ile birlikte devlet kontrolü ve merkezi otoritesi zayıflamıştır ve diğer devletlerin müdahalesine maruz kalmıştır.

Dış egemenlik ise, devletlerin uluslararası sistem içerisinde eşit özneler olarak belirmeleri, birbirlerinin iç işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip olmaları olarak anlaşılabilir.³⁹⁴ Yani egemen devlet, iç işlerinde ve uluslararası işlerde dilediği gibi hareket edebilmelidir. Aksi halde bu devletlerin dış egemenliği aşınmış veya zayıflamış olmaktadır. Lübnan'da ise Suriye ve İsrail gibi devletlerin hem askeri hem siyasi ve sosyal varlıkları Lübnan'ın dış egemenlikte sorun yaşamasına neden olmuştur. İç savaşında verdiği kaos ile birlikte Birleşmiş Milletler ve ABD ülkede varlığını göstermiştir. Lübnan tarih boyunca egemenlik sorunları yaşamıştır ve bu sorunlar Lübnan'ı başarısız devlet tanımına yaklaştırmıştır.

Fransa'nın sömürgesi ile başlayan Lübnan tarihinde başarısız devlet olma özelliklerinden biri olan sömürge devleti konumu gözlemlenebilmektedir. Bunun yanı sıra, Fransa Lübnan'ı işgal ettiğinde Sünni Müslümanların etkinliği mevcuttur. Fransa'nın Hristiyan bir devlet kurma amacına paralel olarak Lübnan'ın sınırlarının çoğunu kuzeye taşımıştır ve oradaki egemenliği Hristiyanlara devretmeye çalışarak Hristiyan halktan yana bir tutum sergilemiştir.³⁹⁵ Fransızların oluşturduğu mezhepsel

³⁹² Leonhardt van Efferink, "How Hezbollah Affects Lebanon's Sovereignty", *PSA Graduate Network Conference 2010*, s. 2.

³⁹³ John Hoffman, *op.cit.*, s. 16.

³⁹⁴ Stephen D. Krasner, *op.cit.*, s. 230.

³⁹⁵ Benoit Challand, "Citizenship and Violence in the Arab Worlds: A Historical Sketch", Jürgen Mackert, Bryan S. Turner, (ed.), *The Transformation of Citizenship Volume 3: Struggle, Resistance and Violence* (New York: Routledge, 2017), s. 102.

kayıрма siyasi ve sosyal alanlarda sorun yaratırken aynı zamanda zaimlik adı verilen Lübnan'daki toplumsal kurumları da etkilemiştir. Lübnan siyaseti bu gruplar ve mezhepler üzerine kurulmuştur. Bu cemaatler kendi meşruiyetlerini ve kendi otoritelerini devletinkinden üstün tutmuşlardır.³⁹⁶ Mezhep bölünmesinin fazla olduğu Lübnan devletinde aidiyet ve devlete bağlılık gibi temel ilkeler göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla, düzen, siyasi ve sosyal birliğin eksik olması Lübnan egemenliğini ve merkezi otoritesini sarsarak başarısız olarak değerlendirilmesine olanak vermiştir.

Yerel ailelerin kaynaklar üzerindeki kontrolü merkezi idarenin zayıflığı ile ilişkilendirilmelidir. Lübnan ekonomisi devlet kontrolünden ziyade zaimlerin liderliğinde mezhepler arasında paylaştırılmıştır. Büyük ölçüde tarım ve hizmetlere dayalı bir ekonominin zaimler elinde olması devletin merkezi gücünün zayıflığına işaret eder.³⁹⁷ Devletin ekonomiye müdahil olmaması serbest piyasa ekonomisi ve minimum devlet müdahalesi amaçlanarak gerçekleştirilen bir durum olmamıştır. Lübnan'da iktisadi bir sistem tercihten ziyade devletin yerel güçlere, mezheplere, büyük aşiret ve ailelere, zaim sistemine gücünün yetmemesinden kaynaklanan bir durum söz konusudur. Devletin destekleyici gücüne ihtiyaç duyulan alanlarda dahi merkezi hükümet etkin olamamaktadır. Ülkede yaşanan otorite sorunu, merkezi güç sorunu Lübnan'ı başarısız devlet olarak değerlendirmeye olanak vermiştir.

Devletin içindeki mezhep ve aile gruplarının özerkliğini en üst düzeye çıkarma yetkisi 1943 Ulusal Pakt ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, iç savaştan önce ve Ulusal Pakt'tan önce zaimler hem merkezi yönetim hem de Lübnan vatandaşları üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla, Lübnan'ın iç egemenliğinde yaşanan sorunlar zaimlerin etkin olduğu bu dönemler de başlamıştır.³⁹⁸ İç egemenlik sorunları ile birlikte Lübnan'da oluşan ekonominin güçlü aileler elinde olması başarısız devletlere ilişkin özelliklerden olduğu gözlemlenmektedir. Ekonomik sorunlar ve ekonomik hayatın bazı tekeller altına alınması yalnızca başarısız devletlerde değil, başarılı olarak atfedilen devletlerde de görüldüğünden, tek bir özellik ile Lübnan devletinin başarısız olduğunu belirtmeyiz. Fakat ekonominin

³⁹⁶ İrfan Acar, *op.cit.*, s. 3.

³⁹⁷ Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East* (Canada: Routledge, 2006), s. 150.

³⁹⁸ Leonhardt van Effèrink, *op.cit.*, s. 5.

kontrolünün mezhepler ve zaimler sistemine bölündüğüne dikkat çekmekte de fayda vardır.

Lübnan'daki siyasi sistemin ve merkezi otoritenin ne ölçüde etkin olacağı 1943 yılındaki Ulusal Pakt ile şekillenmiştir. Ulusal Pakt ile birlikte ülkedeki siyasi güç belli mezhepler arasında paylaşılmıştır. Bu pakt ile cumhurbaşkanı Hristiyan Maruni, başbakan Sünni, Meclis Başkanı Şii olmasına, hükümet ve yönetimdeki diğer görevlerin ise farklı dinsel cemaatler arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Bu düzen ile hükümet ve yönetim kademeleri farklı mezheplere devredilse de fiili iktidar ve güç Hristiyan Marunilere devredilmiştir.³⁹⁹ Ekonomik ve sosyal durumlar dışında siyasi sistemlerde mezhepler ile ayrıştırılmıştır. Dolayısıyla ülke içinde mezhepçi yapı her alanda sorun yaratmıştır.

Lübnan'daki mezhepsel sorunlardan dolayı, ülke içinde kararlar alınamamaktadır. Dolayısıyla, mezhep ve etkin ailelerin tartışması siyasete yansımaktadır. Lübnan'da siyasal parti gibi resmi gruplar aile, din veya mezhepsel temeller üzerine örgütlenmektedir. Siyasal görüş ayrılıkları belirli bir ideolojiden çok aile ve din bağlılığına dayanmaktadır.⁴⁰⁰ Dolayısıyla Ulusal Pakt ile kurulan mezhepsel siyasi yönetim sistemi ile Lübnan halkında ülke bütününe ve geneline yönelik aidiyet duygusu gelişmemektedir. Çünkü her bir mezhep kendi hakları için merkezi otoriteye meydan okuyabilmektedir. Mezhepsel siyasi sistem aynı zamanda sosyal alanda da etkindir. Lübnan'da düzenli bir siyasi, askeri ve sosyal sistem kurulamamıştır. Lübnan bu mezhepsel yapı ve aldığı göçler ile birlikte iç savaşa daha hızlı sürüklenmiştir. Aldığı göçler ile değişen nüfus oranları gözetilmeksizin nüfus oranına dayalı mezhepçi sistem uygulanması iç savaşın temel sebeplerinden olmuştur. Mezhepçi siyasi ve sosyal yapıların var olması Lübnan'ın başarısız devlet kategorisinde değerlendirmesine sebep olmaktadır.

Mezheplerin arasındaki siyasi ve sosyal ayrışimler Lübnan'ın iç egemenliğini sarsmaya başlamıştır. Hızlı nüfus artışı ile Müslümanlar sayıca Hristiyanlardan fazla

³⁹⁹ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çeviren: Yavuz Alogan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 493.

⁴⁰⁰ Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", *op.cit.*, s. 222-223.

olmaya başlayıp siyasi ve sosyal taleplerde bulununca ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Lübnan devleti içinde yapılan bu mezhepsel siyasi yönetim şekli siyasi ve iktisadi paylaşımında Şiileri dışlamaktadır. Bu nedenle Şiilerden devlet dışı aktörlerin çıkışı tesadüf değildir.

Mezhep sorunları dışında, Lübnan'ın dış savunması ihmal edilmiştir ve Filistin Savaşı hariç uluslararası ve bölgesel çatışmalarda tarafsız kalmayı tercih etmiştir.⁴⁰¹ Dolayısıyla, dış savunma konusunda devlet dışı aktör olan Hizbullah etkin olmuştur. Hizbullah'ın Lübnan sınırları için harekette bulunması, Lübnan'ın kendi sınırlarını koruyamadığını ve güvenlik eksikliğinin olduğunu göstermektedir. Güvenlik eksikliği, dış savunma eksikliği veya devletin yetkin araçlarının olmaması başarısız devlet kavramına ilişkin değerlendirmelerde mevcuttur.

Mezhepçi siyasi yapı, iç ve dış güvenliğin sağlanamaması, devlet dışı aktörlerin etkin olması ve egemenliğin sarsılması ile birlikte Lübnan iç savaşa sürüklenmiştir. 1975-1990 yılları arasında süren iç savaş ülke için iktisadi, askeri ve sosyal alanda yıkıcı olduğu kadar merkezi yönetimin giderek zayıflamasına yol açan gelişmelere de yol açmıştır. Lübnan siyaseti iç savaş sırasında kurulan veya ülkeye yerleşen gruplar ve örgütler nedeniyle daha kaotik bir hale bürünmüş ve merkezi otorite giderek zayıflamıştır. İç savaş sırasında ülke içinde Suriye etkin olmaya başlamıştır. Farklı devletlerin Lübnan içinde etkin olma durumu Lübnan'ı başarısız devlet kategorisine yaklaştırmaktadır.

Lübnan'ı iç savaşa götüren nedenlerden birisi ise 1948 yılında başlayan Filistin göçü ile birlikte mülteci sorunlarının başlamasıdır. Mülteci sorunu sonucunda devlet dışı aktörlerin doğması başarısız devletlerde sık rastlanan bir durumdur. Çünkü devlet hem iç güvenliği hem de kontrol etme etkinliğini yitirebilmektedir. Lübnan içinde kurulan örgütlerden biri Filistinlilerin göçü ile birlikte ortaya çıkan FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)'dür. Bu örgüt ile Lübnan arasında 3 Kasım 1969'da Kahire Anlaşması yapılmıştır ve bu anlaşma ile FKÖ'nün Lübnan içindeki varlığı resmi olarak kabul edilmiştir. FKÖ'ye Lübnan içinde geniş haklar verilmiştir ve Lübnan'ın

⁴⁰¹ Elizabeth Picard, "Lebanon in Search of Sovereignty: Post 2005 Security Dilemmas", *Christian Michelsen Institute (CMI)*, 27 January 2013, s. 2.

Güneyi FKÖ'nün bölgesi olarak anılmıştır. Bu anlaşma ile Lübnan ve Filistinliler arasında ortak bir kader paylaşımı öngörülmekteydi. 4 Kasım'da Beyrut'da yapılan bir açıklama ile bu anlaşmanın Lübnan'ın güvenlik ve egemenliği ile "işgal altındaki Filistin'in direnişi" uzlaştırıldığı ifade edilmiştir.⁴⁰² FKÖ'nün varlığı Lübnan'ın iç egemenlik konusunda zayıflamasını hızlandırmıştır. Çünkü devlet içinde kontrolü zor olan örgütlerin kurulması ve şiddet eylemleri yürütmesi devletin egemenliğini sarsmaktadır.

Yapılan anlaşmalar ile FKÖ büyük avantajlar sağlamıştır ve Lübnan içinde yeni bir egemen alan oluşturmaya çalışmıştır. Yapılan anlaşma ile Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarının kontrolü FKÖ'ye devredilmiştir.⁴⁰³ Ayrıca FKÖ anlaşma ile sivil ve askeri otoritenin Lübnan elinde olduğunu belirtmiştir ama FKÖ'nün aldığı yetki ve sorumluluklar Lübnan egemenliğini sarsacak şekildedir ve Lübnan egemenliğini tüm ülke sınırları içinde kullanamayacağı açıkça görülmüştür.⁴⁰⁴ Lübnan devletinin güvenlik ve adalet gibi temel faktörleri sağlamakta zorlanması onu başarısız devlet tanımına yaklaştırmaktadır.

İç savaş ile birlikte İsrail 1978 yılında Lübnan'ı işgal etmiştir. Daha sonra askeri birliklerinin bir kısmını çeken İsrail, FKÖ'nün ve Filistinlilerin varlığı ve İsrail sınırına saldırılar düzenlemesi ile 1982 yılında Lübnan'a yeniden müdahale etmiştir. FKÖ ve mülteci kamplarını hedef alan İsrail, Lübnan sivil halkına da zarar vermiştir. İsrail 1982-2000 yılları arasında Lübnan'da askeri varlığını sürdürmüştür. Filistinlilere yönelik saldırılar düzenlemeye devam etmiş, bu durum Lübnan'da hem tepkilere yol açmış hem de Hizbullah'ın İsrail karşıtlığı temelinde kuruluşunu hızlandırmıştır. 1989 yılında savaşın dinmeyeceğini düşünen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üçüncü kez bir araya gelerek 23 Temmuzda 490 sayılı kararı almıştır. Tarafların silahlı saldırıları durdurmasını ve Lübnan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğü ile tanınmış sınırlar içinde bağımsızlığına korunmasına dair alınan karar kabul edilmiştir ve ateşkes yapılmıştır.⁴⁰⁵ Suriye de bu ateşkesin devamlılığını sağlama rolünü üstlenmiştir.

⁴⁰² Fahir Armaoğlu, *op.cit.*, s. 506-507-508.

⁴⁰³ David Gilmour, *Lebanon: The Fractured Country* (Oxford: Martin Robertson Company Ltd., 1983), s. 95-96.

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ Fahir Armaoğlu, *op.cit.*, s. 541-542.

Barış, istikrar ve güvenlik gibi temel görevleri yerine getirmekte zorlanan Lübnan'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin etkisi de görülmektedir. Lübnan'ın işgale uğraması dış müdahalelere maruz kalması Birleşmiş Milletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır ve işgallerin sonlandırılması için kararlar alınmıştır. İç savaş sırasında Lübnan'da askeri varlığını sürdüren Suriye'nin savaş bittikten sonra da bu topraklarda kalmaya devam etmesi tepkilere neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Suriye'nin çekilmesi konusunda karar çıkarmıştır. ABD ve Fransa'nın çalışmaları sonucunda 2 Eylül 2004'de Birleşmiş Milletler tarafından 1559 sayılı karar çıkarılmıştır. Başbakan Hariri'nin suikastinden Suriye yönetimi sorumlu tutulmuş ve Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi için uluslararası baskılar oluşmuştur. Hariri'nin öldürülmesi tüm ülkeyi sarsmıştır ve Hariri'nin ölmesi ile halkın Lübnan hükümetine güveni de sarsılmıştır. Lübnan halkı, Suriye'nin ülkeden çıkması için baskılar oluşturmuştur. Ülkede özgürlük, egemenlik ve bağımsızlık sesleri çıkmaya başlamıştır. Hizbullah örgütü ise bu olay ile birlikte seçim propagandasında Lübnan devletinin çözemediği Hariri suikastini aydınlatma görevini üstlenmiştir.⁴⁰⁶ Suriye yönetimi ise 1976'da başlattığı askeri varlığını 2005'te sona erdirmiştir. Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi Birleşmiş Milletler kararı ile gerçekleşmiştir. Bu durum Lübnan'ın ülke içinde ve dışında kontrol yetkisinin zayıfladığını göstermektedir.

ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile birlikte lobiler yapmıştır. Bu lobilerin konusu Lübnan'ın egemenliğini güçlendirmek üzerine olmuştur. Görüşülen 1559 sayılı karara ek olarak, Lübnan'daki tüm milislerin dağılması ve silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin Lübnan toprakları üzerinde kontrolünün genişletilmesi ve Lübnan egemenliğine saygı duyulması üzerine çağrılar yapılmıştır.⁴⁰⁷ Farklı yapı ve devletlerin ülke içinde düzen, güvenlik ve egemenlik sağlamaya çalışması Lübnan'ın merkezi otoritesinin zayıfladığını gösterdiği gibi Lübnan'ı başarısız devlet tanımına yaklaştırmaktadır.

⁴⁰⁶ Julia Choucair, *op.cit.*, s. 3.

⁴⁰⁷ Robert Rabil, "Reinforcing Lebanon's Sovereignty", *The Washington Institute Improving the Quality of U.S. Middle East Policy*, 8 November 2005, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/reinforcing-lebanons-sovereignty> , Erişim Tarihi: 16 Mart 2019.

Lübnan'da FKÖ'nün varlığı, EMEL ve Hizbullah gibi şiddet içeren devlet dışı aktörlerin varlığı, mezhepçi siyasetin etkin olması ve Suriye, İsrail gibi devletlerin ülke içinde etkin olması iç savaşı hızlandırmıştır ve iç savaşın etkenleri olmuştur. Lübnan'ın bu sorunlar ile birlikte merkezi otoritesi zayıflamıştır ve Lübnan'ı başarısız devlet olarak tanımlamamıza sebep olmuştur. Lübnan'da iç savaşının önemli etkilerinden biri de ekonomi olmuştur. Gelir dağılımı, mezheplere ve bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu durum yoksul ve zengin sınıf arasında büyük farklılık yaratmaktadır ve mezhepsel arasında farklı bir ayrıma neden olmaktadır. Maruniler en zengin kesimi oluştururken, Şiiler yoksul kesimi oluşturmaktadır. İç savaşla birlikte Lübnan ekonomik sorunlarını çözememiştir ve bu sorunlar daha büyük bir sorun halini almıştır.⁴⁰⁸

Ekonomik ve sosyal sorunlarını çözemeyen Lübnan'da iç savaşla birlikte oluşan devlet dışı aktörlerden biri de Hizbullah'dır. Devlet dışı aktörler her zaman şiddet ile ilişkili değildir. Fakat terör örgütü olarak doğan devlet dışı aktörler şiddet ile ilişkilidir ve Hizbullah'da kuruluşundan itibaren parti olarak evrilmesine rağmen şiddet eylemlerini kullanmıştır. Kuruluşundan bu yana, Hizbullah Lübnan'ın devlet egemenliğini sarsmıştır ve Lübnan sınırları içinde merkezi otoriteyi paylaştığını savunmuştur. Eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının Lübnan devleti tarafından sağlanamaması ile Hizbullah devreye girmiştir. Ayrıca sınır güçlerini oluşturan Hizbullah askeri yönde de gücünü kanıtlamıştır. Güvenlik, sağlık, eğitim ve askeri konuda Lübnan vatandaşlarına destek sağlayan Hizbullah Lübnan'ın egemenliğini aşındırmıştır.⁴⁰⁹

Lübnan'da şiddet eylemleri mezhepsel iç savaşlar ve dış müdahaleler ile kaçınılmaz olmuştur. Lübnan kendi topraklarını kontrol edememiştir, manda yönetimi ile birlikte ABD, Fransa, Filistin, BM ve Suriye gibi birçok dış etkenden etkilenmiştir. Kendi nüfusu içinde mezhepsel savaşların yaşandığı Lübnan'da şiddet yoğun olmuştur. Kamu hizmetlerini sağlamasına engel olan resmi kurum ve kuruluşlarda felçler yaşamıştır ve merkezi otoritenin yanı sıra iç güvenlikte de sorunlar yaşamıştır.

⁴⁰⁸ Tom Najem, *Lebanon: The Politics of a Penetrated Society* (Canada: Routledge, 2012), s. 44-47. Albert Hourani, *op.cit.*, s. 493.

⁴⁰⁹ Elizabeth Picard, *op.cit.*, s. 16-17-28-31.

Silahlı grupların artması ve devlet dışı aktörlerin çoğalması ile dış kuvvetlerden askeri müdahale görmüştür. Lübnan, can kaybı, göç ve fiziksel hasarlarla bir tarih geçirmiştir.⁴¹⁰

Lübnan'ın mülteci sorunu, mezhepsel sorunları, merkezi idarenin zayıflığı, sömürge devleti olması, mevcut durumdan hoşnutsuz mezheplerin olması, etkinsiz devlet olması, ekonomik, siyasi, sosyal, eğitim, güvenlik, sağlık ve barış gibi konularda yetersiz olması onu başarısız devlet kavramına yaklaştırmaktadır. Fakat, başarısız devletin alt kategori olarak da değerlendirilen zayıf devlet kavramına Lübnan devleti uzaktır. Çünkü, zayıf devlet tanımında yer eden despotik yönetim, gayri safi milli hasılanın büyük oranda düşmesi ve yönetimin yok olması gibi sorunlar Lübnan'da bulunmamaktadır. Belli mezheplerde yoksulluk gözlemlense de gayri safi milli hasıla büyük oranda hasara uğramamıştır. Yönetimde mezhepçi etki var olmasına rağmen siyasi yönetim tamamen hasara uğramamıştır. Dolayısıyla bu ve benzeri sebeplerden dolayı Lübnan başarısız devlet kavramına daha çok yaklaşmaktadır.

Lübnan'da ciddi bir şekilde egemenlik aşınması ve merkezi otorite zayıflığı gözlenmektedir. Başarısız devletlerde görülen, ekonomik gerileme, mülteci sorunu, halka hizmet eksikliği, sömürge devleti olma, etnik ve mezhepsel sorunların olması, güvenlik eksikliği ve şiddet araçları üzerinde kontrolün kaybedilmesi gibi özelliklerin bir çoğu Lübnan'da görülmektedir. Egemenliğin aşındığını net bir dille ifade etsek de aynı netlikte başarısız devlet olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca, teorik olarak değerlendirilirse Bodin ve Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırma ile işlediğimiz egemenlik tanımı doğrultusunda Lübnan devleti merkezi otoriteyi koruma ve egemenliği sürdürme konusunda eksik kalmaktadır. Günümüzde Bodin'den Weber'e uzanan geleneksel kavramlaştırma ile anlatılan mutlak egemenlik mümkün değildir ve devletlerde egemenlik aşınması kaçınılmazdır. Egemenlik aşınması, uluslararası toplumun etkisi, birey haklarının gelişmesi, küreselleşme, teknoloji ve uluslararası ticaretler ile olabilmektedir. Küreselleşen, teknolojiyi takip eden ve birey haklarının önemini bilen bir toplumda sınırsız, üstün ve güçlü bir egemenlik düşüncesi zor olmaktadır. Egemenlik aşındıkça, boşluğu devlet dışı aktörler almaya başlamıştır.

⁴¹⁰ Oren Barak, "Lebanon: Failure, Collapse, and Resuscitation", Robert I. Rotberg, (ed.), *State Failure and State Weakness in a Time of Terror* (Washington: Brookings Institution Press, 2003), s. 307-310.

Lübnan'da devlet dışı aktör olarak bulunmasına rağmen partileşerek halkın ihtiyaçlarına cevap veren örgüt Hizbullah olmuştur. Bu doğrultuda diğer bölümde Hizbullah'ın doğuşu, eylemleri ve partileşmesi anlatılacaktır.

3. HİZBULLAH'IN DOĞUŞU VE EYLEMLERİ

3.1.İran'ın Hizbullah'ın Kuruluşuna Etkisi

İsrail'in Lübnan'ı işgal ettiği yıl kurulan Hizbullah'ın kuruluşunda çok sayıda etken mevcuttur. Lübnan'da Şiileri dışlayan mevcut sosyal, siyasi ve iktisadi sistem, İsrail'in Lübnan'a müdahaleleri ve Lübnan merkezi otoritesindeki zayıflıklar Hizbullah'ın kuruluşu için uygun bir zemin yaratmıştır. Hizbullah'ın Şii kökenli olması ve İsrail karşıtlığı İran'ın destek sağlaması için önemli etkenler olarak görülmektedir. Ghorayeb'in belirttiğine göre İran, Lübnan'a 1.500 Devrim Muhafızı (Pasdaran) göndermiş ve Hizbullah'a eğitim sağlamıştır. Aynı zamanda Lübnan'a asker göndermek için kendisine müttefik sağlamıştır, Suriye ile de anlaşarak sınırlardan doğrudan erişim ile Bekaa'ya Devrim Muhafızlarını gönderebilmiştir. İran'ın politik, finansal, lojistik ve askeri desteği ile Hizbullah'ın örgütsel gelişimi de büyümüştür.⁴¹¹ İran'da bulunan Şiilerin durumu, Hizbullah ve Lübnan Şiileri için umut niteliği taşımaktadır.

Lübnan'da bulunan Şiiler ile İran arasındaki bağlantı, Humeyni'nin ideolojisinin ve eylemlerinin Lübnan'daki mollalar tarafından da benimsemesi ile ilgilidir. Bu bağlantı, ruhani otorite (Velayet-i Fakih) ve Lübnan'da bulunan askerlerin itaati ile ilişkilere dayanmaktadır. Hizbullah'ın eylemleri ve eylemlerin meşruiyeti bu ruhani otoritenin emirlerine dayanmaktadır.⁴¹²

İran tarihinde önemli yere sahip olan Kaçar Hanedanlığı ve Pehlevi Hanedanlığında Şiiler her zaman önemli yere sahip olmuştur. 1953 Ak Devrim ile birlikte İran'da Şii ulema daha da güçlenmiştir ve Ayetullah Humeyni Şii otoritesinin

⁴¹¹ Saad Amal Ghorayeb, *Hizbu'llah Politics Religion* (London: Pluto Press, 2012), s. 14.

⁴¹² Shaul Shay, *The Shahids : Islam and Suicide Attacks*, Çeviren: Rachel Lieberman (New York: Routledge, 2004), s. 37-38.

lideri olmuştur. Humeyni'nin sürgüne gönderilmesi ile birlikte Şii ulema, bazar ve geriye kalan tüm İran halkı bir devrime sürüklenmiştir. 1979 yılında gerçekleştirilen İran İslam devrimi ile İran'da Şiilik devlet dini halini almıştır. Bu islam devrimi Orta Doğu'da bulunan bir çok devleti de etkilemiştir. Etkilenen ve bu devrimle birlikte umut bulan bir Orta Doğu ülkesi ise Lübnan'dır. Lübnan'daki Şiilerin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu bu devrim ile birlikte yeni bir oluşum içine girmiştir.⁴¹³ Humeyni devrim ile ilgili düşüncelerinin birçoğunu sürgünde dillendirmiştir. Politik teoloji diyebileceğimiz siyaset, devlet yönetimi ve ulemanın devlet yönetimindeki yerini, Humeyni Velayet-i Fakih kavramı ile ortaya koymuştur.⁴¹⁴ İmam Humeyni tarafından geliştirilen Velayet-i Fakih kavramı siyasallaşmanın sonucudur ve Şii topluluklarını, milliyetçi ve devletçi göndermelerin ötesinde seferber etmeye hizmet etmiştir.⁴¹⁵

1979 yılında hazırlanan İran Anayasası ile devletin yasama, yürütme ve yargı güçleri Velayet-i Fakih kurumuna verilmiştir. İran Anayasası'nın beşinci ilkesine göre onikinci imamın yokluğunda, ümmetin rehberliği ve liderliği adil ve dindar fakih üzerine devredilmelidir. Aslında burada açıklanmayan durum; onikinci imamın dönüşüne kadar fakih'in iradesi süresiz devam edebilecektir.⁴¹⁶ Kutsal Kum kentinin Cuma imamı Ayetullah Meşkini görevin kutsallaştırılmasını şu sözler ile desteklemektedir; “Fakihin yetkileri anayasayla kısıtlanmış değildir; Peygamber ve gerçek imamlarla aynı güce sahiptir o.” Dolayısıyla bu rehber, fıkıhın (islamiyeti bilmek) üstünlüğünü sağlayan kişidir; bu işlevini dinsel bir aşkınlığın, topluma indirgenemeyen dinsel bir düzenin ilkesini temsil etmesi nedeniyle ‘fakihliğin’ erdemleriyle değil topluma kendisini yukarıdan dayatarak gerçekleştirmektedir.⁴¹⁷

⁴¹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çeviren: Dilek Şendil (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), Hamid Dabashi, *İran: Ketlenmiş Halk*, Çeviren: Emine Ayhan (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), Mohammad Nafissi, “Shiism and Politics”, Jeffrey Haynes, (ed.), *Religion and Politics* (New York: Routledge, 2008), Farhad Khosrokhavar, Olivier Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, Çeviren: İsmail Yerguz (İstanbul: Metis Yayınları, 2013).

⁴¹⁴ Hasan Onat, “İran İslam Devrimi ve Şiilik”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 4/2 , Güz 2013, s. 228.

⁴¹⁵ Olivier Roy, *Siyasal İslamın İflası*, *op.cit.*, s.225.

⁴¹⁶ Saad Amal Ghorayeb, *op.cit.*, s.62.

⁴¹⁷ Farhad Khosrokhavar, Olivier Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, Çeviren: İsmail Yerguz (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), s. 75-76.

Velayet-i Fakih kavramının temeli Şii mezhebindeki imamet inancına dayanmaktadır. Velayet kelimesi Arapça ve Farsçada “yardım, yaren ve yönetme yetkisi gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Şii anlayışında dar anlamda imam ve onlara olan muhabbeti de ifade edebilmektedir.⁴¹⁸ Şii anlayışında imamet ve velayet dendiğinde; peygamberin yaptığı tüm işlemlerin onun yerine geçen kişilerce, peygamberlik hariç, devam ettirilmesi inancı anlaşılmaktadır.⁴¹⁹

Dini otoritenin kullanılması ve Şiiliğin siyasal bir hal alması Velayet-i Fakih kavramının negatif algılanmasında etkili olmuştur. Bazı Şii din adamları tarafından Velayet-i Fakih kavramı sorgulanmıştır. Ama Fakih ve Humeyni'nin kutsal bir ümmetin hükümdarı olarak tasavvur edilmesi, Şii terör örgütü Hizbullah'ın politik düşüncesini istila etmeye devam etmiştir.⁴²⁰

Hizbullah'ın, İsrail'e karşı olan cihat eylemlerini Velayet-i Fakih doktrinine dayandırdığı belirtilmektedir. Çünkü İran tarafından sponsorluğu olduğu düşünülen bu devlet dışı aktörün etkileri, çalışmaları ve eylemleri Velayet-i Fakih'ten kaynaklanmaktadır. Lübnan toprakları üzerinde Bekaa vadisinde İran, Hizbullah için güvenli bölgeler sağlamıştır ve silah, askeri eğitim gibi destekler vermiştir. Verdiği bu destekler ile Hizbullah Lübnan Şii'leri sosyal yardımlarda bulunmuştur. Bununla beraber, Hizbullah 1992 seçimlerine Velayet-i Fakih tarafından onay alarak katılmıştır. Ayrıca, İsrail ile savaşarak halkın desteğini ve sadakatini sağlamıştır.⁴²¹

Hizbullah kuruluşundan sonra yayımladığı “açık mektup”ta⁴²² birçok amaçtan bahsetmiş olsa da iki amaca özellikle dikkat çekmiştir. Bunlardan biri; Lübnan'da , Velayet-i Fakih'i örnek alan bir ‘İslami düzen’ kurma olasılığıdır. Lübnan devletinin siyasi sistemi zayıf olduğundan barışçıl yollar ile İslami devlet için fırsat

⁴¹⁸ Henry Corbin, “Şiilikte Velayet Kavramı”, Çeviren: Sabri Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, s.717.

⁴¹⁹ Serkan Taflıoğlu, “İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı ‘Velayet-i Fakih’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3/68, 2013, s. 97.

⁴²⁰ Saad Amal Ghorayeb, *op.cit.*, s. 64.

⁴²¹ Marc R. DeVore, “Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of how State Sponsorship affects Terrorist Group Decision-Making”, *Perspectives on Terrorism*, 6/4-5, January 2012, s. 91-92.

⁴²² Ayrıntı için bakınız; Augustus R. Norton, *AMAL and The Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon* (U.S.: University of Texas Press, 1987), s. 167.

bulunmamaktadır. İkinci nokta ise, İsrail'e karşı cihat eylemi yapmanın kutsallığı üzerine olmuştur. Çünkü İsrail, Humeyni'nin de tanımı ile 'mutlak şeytan' olarak değerlendirilmektedir.⁴²³

İran resmi olarak Şii bir devlet olduğu kadar Şii ulemanın tarih boyunca kıymetli ve önemli bir yere sahip olduğu bir ülke konumundadır. Ulemanın ruhani ve dini önemi, eğitim ve adalette sağladığı toplumsal hizmetlerle artmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren ulemanın siyasi gücü de kazanmasıyla birlikte İran, dünya üzerindeki Şiiilerin büyük önem atfettiği bir konum edinmiştir. Fakat Lübnan'da Şiiiler bu şekilde güçlü konumda değildir.

Lübnan'da tarih boyunca ekonomik ve siyasi alandan dışlanmış olan Şiiiler için umut doğmuştur. İran'ın Bekaa vadisini bir sığınak olarak sunması Hizbullah'ın ve Şiiilerin organize olmasını hızlandırmıştır. İran'ın gönderdiği Devrim Muhafızları ile Bekaa vadisinde yeni bir güç ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴²⁴ Velayet-i Fakihten yetkisini ve İran'ın desteğini alan Hizbullah bir terör örgütü olarak doğmuş, ardından zaman içerisinde Lübnan Şiiilerinin ve daha sonra diğer Lübnan halkının desteğini alarak Lübnan merkezi hükümetinin egemenlik sınırlarını zorlamaya başlamıştır.

3.2.Hizbullah'ın Kuruluşu ve İdeolojileri

Lübnan Şiiileri EMEL ve Hizbullah olmak üzere güçlü iki hareket tarafından temsil edilmektedir. Hizbullah'ın temellerini oluşturan EMEL, geleneksel toprak sahipleri arasında İmam Musa Sadr tarafından kurulmuştur.⁴²⁵ İran Kum şehrinde dini eğitim alan İmam Musa Sadr İslami hareket adına ilk faaliyetlerine Sur şehrinde "İyilik ve Yardım Derneği" ile başlamıştır. Karizmatik bir lider olan Sadr etrafında birçok kişiyi toplamaya başarmıştır. 1967 yılında Yüksek Şii İslam Konseyi'ni kurmuştur. Bu kurum Şii cemaatinin hususi işleri ile meşgul olacaktır.⁴²⁶

⁴²³ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History*, *op.cit.*, s. 37-40.

⁴²⁴ Marc R. DeVore, *op.cit.*, s. 92.

⁴²⁵ İhsan D. Dağı, *op.cit.*, s.130.

⁴²⁶ S. Naem Qassam, *op.cit.*, s. 16.

23 Mayıs 1969’ da Yüksek Şii İslam Konseyi’nin açılışında yedi maddelik bir siyasi program sunulmuştur.⁴²⁷ Bu programa göre amaçları, Şii topluluğunun işleri ile ilgilenmek ve sosyo-ekonomik şartlarını iyileştirmek, Filistin direnişini desteklemek ve kardeş Arap ülkeleriyle birlikte, Filistin’in zorla alınmış topraklarının kurtuluşunda etkili olmak ve düşünce, uygulama ve cihat konusunda bütünsel bir İslam vizyon uygulamaktır. Konseyin sunduğu bu amaçlar zamanla Hizbullah örgütünün kurulmasında da esin kaynağı olmuştur.

Şii toplumunun isteklerini karşılamada yeterli olmayan İslam Konseyi’nin ardından Musa Sadr ‘Mahrumlar Hareketi’ni kurmuştur. Bu hareket düşük gelirli bölgelerde, özellikle Güney’de ve Beka’da kırsal kesimlerde yaşanan düzensiz göç sebebiyle Beyrut’un etrafında oluşan banliyölerdeki mahrumiyetlerin giderilmesinde önemli rol oynamıştır.⁴²⁸

1970’lerden itibaren Lübnan’da tüm grupların silahlandığı bu dönemde Şiiler de silahlanmaya başlamışlardır. Sadr’ın desteği ile EMEL silahlı örgütü kurulmuştur. Lübnan Direniş Tugayları (EMEL), Şiiler için daha adil bir temsili hedefliyordu ve Sadr bir konuşmasında EMEL örgütüne şunları söylemiştir; “Askeri eğitim namaz gibi bir görevdir ve silahı taşımak ise Kur’an’a sahip olmak gibi bir görevdir”.⁴²⁹ Savaşmayı, askerliği ve silahı dini argümanlarda kıyaslamak köktenci hareketin temel kaynaklarından olmuştur.

EMEL Lübnan’daki iç savaş koşullarında Şiilerin güvenliğini sağlama rolünü üstlenmiştir. Ailelerini, evlerini ve köylerini korumak isteyen bir çok kişi de EMEL’e katılmış ve halktan giderek artan bir destek görmüştür.⁴³⁰ EMEL örgütünün lideri olan Sadr, mitingler düzenlemiştir ve konuşmalar, grevler yaparak Şiilerin taleplerini dile getirmeye çalışmıştır. Şiilerinde içinde bulunduğu yeni bir Lübnan yaratılmasını talep etmiştir. 1975 Lübnan iç savaşı ile birlikte Şiilerin taleplerini dile getirmekten şiddete başvurma rolüne bürünmüştür.⁴³¹

⁴²⁷ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 27.

⁴²⁸ S. Naem Qassam, *op.cit.*, s. 17.

⁴²⁹ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 29-30.

⁴³⁰ Augustus R. Norton, *AMAL and The Shi’a: Struggle for the Soul of Lebanon* (U.S.: University of Texas Press, 1987), s. 51.

⁴³¹ Roschanack Shaery-Eisenlohr, *op.cit.*, s. 31-32.

EMEL örgütü Lübnan iç savaşı ile birlikte Suriye ile ittifak yapmıştır. Diğer Arap dünyasındaki Şii topluluklarla da iletişim kuran EMEL Irak'ta Hiz-El-Dava, El-İslamiye örgütü ile ilişki içerisindeydi ve Irak rejiminin baskıları ile El-Dava üyeleri Lübnan'a gelip EMEL'e katılmıştır. Bu üyeler arasında Hizbullah'ın lideri olan Seyyid Hasan Nasrallah da bulunmaktaydı.⁴³²

Musa Sadr 1974 yılında bir seyahat sırasında Libya'da ortadan kaybolmuştur. Sadr'ın onikinci imamı çağrıştıran ortadan kayboluşu EMEL örgütünün kurucusunu efsaneleştirerek, Şiiiler arasında egemen olan imam kültürünü yeniden belirginleştirmiştir.⁴³³ Musa El –Sadr Lübnan'ın ulusal politik hedeflerini, Şii İslami geleneklerle birleştirmiştir. Sadr'dan sonra gelen liderler Şii vurgusu yerine Arap kimliğini öne çıkarmaya başlamıştır. EMEL'in günümüzdeki zayıflığını (özellikle Hizbullah'a karşı) manevi veya Şii İslam figürünün olmamasına bağlayan görüşler bulunmaktadır.⁴³⁴ EMEL'in önemli bir siyasal güç olarak ortaya çıkması 1980'lerde Nebih Berri'nin liderliği ile başlamıştır. Suriye'nin desteği ile güçlenen EMEL'de bölünmeler olmuştur. İran'ın devrimci Şiizmi ve Berri'nin laik EMEL'i arasındaki ideolojik farklılıklar iki tarafı da işbirliğinden alıkoymuştur. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali ile Berri'nin laik eğilimine karşı çıkan bir grup EMEL mensubu Beyrut'tan Balbek'e giderek yeni bir örgütün kuruluşunu başlatmıştır. Bir süre sonra İran desteği ile İslami EMEL örgütü Hizbullah adını almıştır.⁴³⁵

Hizbullah, köktenci Şii söylemi ve aktivizmin sonucudur. Hizbullah, Allah'ın taraftarları (partisi) anlamına gelmektedir. Kur'an'da Hizbullah ismi şöyle geçmektedir; “Kim Allah'ı , O'nun peygamberini ve iman edenleri dost edinirse, bilsin ki şüphesiz üstün gelecek olanlar Allah'ın tarafını (Hizb'Allah) tutanlardır.”⁴³⁶ Bu örgüt Lübnanlı Şii din adamı Ayetullah Muhammed Hüseyin Fadllah ve İran İslam Cumhuriyeti'nin din lideri Ayetullah Ruhullah Hümeyni'nin fikirleri ile şekillenmiştir. Hizbullah eylemleri itibariyle terör örgütü olarak ortaya çıktığı

⁴³² Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 31.

⁴³³ İhsan D. Dağı, *op.cit.*, s. 130.

⁴³⁴ Omri Nir, *op.cit.*, s. 185.

⁴³⁵ İhsan D. Dağı, *op.cit.*, s. 132.

⁴³⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *op.cit.*, Maide (5-56).

bilinmektedir. Tarihsel süreç içinde ise halkın nezinde pozitif çağrışımlarla anılır olmuştur. İsrail'in işgali ile Lübnan'a askeri destek sağlaması Hizbullah'ı Şii halkının yanı sıra diğer mezhepler tarafından da desteklenmesini sağlamıştır. Yoksul halka sosyal yardımlar yapması da bu pozitif algıyı giderek geliştirmiştir.

Hizbullah 1985 yılında kamoyuna duyurduğu açık mektup ile amaçlarını belirtmiştir. Bu mektupta inanç , düzen, fikir ve idare konusunda İslamın tercih edilmesi gerektiğine, Lübnan'a yönetim şekli seçme hürriyeti verilseydi istinasız İslami düzeni seçeceğine, İslamı dayatma gibi amaçları olmadığına, ulus birliğinin önemine, cihat inancını, şehitlik inancını ve siyonist işgale karşı olduklarını belirtmişlerdir.⁴³⁷

Hizbullah'ın ideolojileri arasında en dikkat çeken, zulme karşı şehitlik. Şii geleneğinin önemli figürlerinden olan İmam Hüseyin'in Kerbela'da Yezd tarafından şehit edilmesi bu yaklaşımın kullanılmasını kolaylaştırmaktadır.⁴³⁸ Zulüm ve haksızlığa karşı gelme, eyleme sürüklenme cihat ile var olmaktadır.⁴³⁹ Şehitlik mertebesi ölümün en kutsal olanıdır ve bu kutsallık cihat için motivasyon yaratmaktadır. Kuruluşundan itibaren ülkedeki yabancı güçlere karşı savaşını intihar eylemleri ile sürdürmüştür. Kasım 1982'de Sur şehrinde İsrail karargâhına yapılan intihar eylemleri ile birçok askerin ölmesine sebebiyet vermiştir. Hizbullah bu tür eylemlerini daha sonraki yıllarda da sürdürmüştür. Hizbullah, İsrail'in Lübnan'daki sivil yerleşimleri bombalamasına karşılık, İsrail'in kuzeyindeki yerleşimlere katyuşalarla saldırdığını kabul etmekte, ancak 1993 ve 1996'da dolaylı görüşmeler sonucunda varılan mutabakata göre bu tür saldırıları durdurduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁰ Norton'a göre İsrail 1982'de Lübnan'ı işgal etmemiş olsa bile buradaki güçler İran İslam devrimini taklit etmek isteyecekti, fakat İsrail işgali Şii köktencilikini daha radikal bir hale büründürmüş ve Hizbullah'ın gelişmesine olanak sağlamıştır.⁴⁴¹

⁴³⁷ Farhad Khosrokhavar- Olivier Roy, *op.cit.*, s. 34-37.

⁴³⁸ Mustafa Yetim, "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2/2, 2015, s. 63.

⁴³⁹ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s.78.

⁴⁴⁰ S. Naem Qassam, *op.cit.*, s. 84-85.

⁴⁴¹ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History, op.cit.*, s. 33.

Hizbullah'ın ideolojilerinden biri İslami birlik olma algısıdır. Batıya yönelik söylemler İran'da mevcut olduğu gibi Hizbullah'ın söylemlerinde de yer bulmaktadır. Örgüt kuruluşu ile birlikte İsrail ve ABD ile uzlaşmayı reddettiğini kesin olarak belirtmiştir. Yayımladığı açık mektup ile batılı emperyalistlerin Lübnan'ı terk etmesi için çalışacağını belirtmiştir.⁴⁴² İslam birliğini savunan Hizbullah için Filistin'i işgal eden İsrail'e karşı savaşmak kutsallık içermektedir.

Hizbullah dış ilişkilerinde, Siyonizm karşıtlığı, emperyalizm karşıtlığı ve genel olarak Batı devletlere karşı bir tutum yürütmüştür. İç ilişkilerinde ise Lübnan halkının kalkınmasını yanı sıra İslami (Mezhpsel) görüşleri benimsemiştir. Hizbullah'ın teşkilat yapısı Cihat Kurulu ,Siyasal Kurul, Yürütme Kurulu, Parlamento Faaliyetleri Kurulu ve Yargı Kurulundan oluşmaktadır. İlk resmi makamı ise acık mektup ile resmi sözcü makamı olmuştur. Örgütlenmesindeki en önemli iki şey lider ve şehitlikdir. Emirlerle itaat önemlidir ve kimin şehit olacağına örgüt karar vermektedir. Kişisel düşünceler ile yapılan şehitlik eylemleri kabul edilmemektedir.⁴⁴³

Hizbullah kuruluşundan 1992 Lübnan seçimlerine kadar terörist eylemlerini sürdürmüştür. Hizbullah kendini siyasi parti olarak tanımlasada yaptığı terör eylemlerinden dolayı evrensel standartlarda veya demokratik siyasi düzende Hizbullah'ı parti olarak adlandırmak zordur. Lübnan topraklarında bir çok mezhep ve grup kendi içinde örgütler oluşturmuştur. Hizbullah da bu örgütlerin en etkili olanı olmuştur. Çünkü Lübnan'da merkezi otoritenin sarsılması ve halka hizmetler sunamaması Lübnan'ı başarısız devlet tanımına yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla Lübnan egemenliğinin zayıflaması devlet dışı aktör olarak doğan Hizbullah'ı güçlendirmiştir. Lübnan'ın merkezi otoritesindeki zayıflık Hizbullah'a farklı bir rol ve yer edinmesi için fırsat vermiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² *Ibid.*, s. 107-108.

⁴⁴³ S. Naem Qassam, *op.cit.*, s. 67-72.

⁴⁴⁴ Mustafa Yetim, "Debating Hizbullah A Violent Non-State Actor After the 'Arab Spring'", Orta Doğu Sempozyumu, 4-7 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <http://ods2016.org/index.php/debating-hizbullah-a-violent-non-state-actor-after-the-arab-spring/>, Erişim Tarihi: 21 Mart 2019.

3.3. Terör Eylemleri İle Hizbullah

Terörizm belli sebeplere ulaşmak için şiddet kullanımını meşru görmektedir. Hobbes ve Weber ile anlatılan, devlete atfedilen şiddet kullanma tekeline ve terör örgütlerine meydan okunmaktadır. Hizbullah şiddet eylemlerine başvururken cihat, Siyonizm karşıtlığı ve emperyalizm karşıtlığına başvurmuştur. Terör örgütü olarak kurulan Hizbullah 1992 Lübnan seçimleri ile siyasi parti halini almaya çalışmıştır. Seçimlerden büyük başarı alan Hizbullah hiçbir zaman terör eylemlerini bırakmamıştır. Dolayısıyla, Hizbullah'ı evrensel standartlarda siyasi parti olarak adlandırmamız zor olabilmektedir. Lübnan'ın zayıf yönetiminden yararlanan Hizbullah örgütü ne kadar şiddet içeren bir aktör olsa da halk tarafından da desteklenmiştir. Yıllar içinde Hizbullah bir terörist gruptan çok daha fazlasına dönüşmüştür ve halkın desteğini alarak Lübnan siyasetinde önemli bir güç halini alan fakat aynı zamanda şiddet eylemlerini devam ettiren bir yapı halini almıştır.⁴⁴⁵

Hizbullah'ın şiddet eylemleri kuruluş tarihinden hemen sonra başlamıştır. 23 Ekim 1983'de Beyrut havaalanında bir intihar saldırısı olmuştur. Bu saldırı da çok uluslu bir gücün parçası olan 241 ABD vatandaşı ve 58 Fransız öldürülmüştür. Bu olayında etkisi ile birlikte ve süren iç savaştan kaçınmak için Temmuz 1997'ye kadar ABD kendi vatandaşlarına Lübnan'a seyahat etmeyi yasaklamıştır.⁴⁴⁶

Hizbullah Lübnan'daki İslami egemenliğini savunmak için Güney'in kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Amin Gemayel Lübnan ordusunu Baalbek'e göndererek Hizbullah'ın şiddetli operasyonlarına son vermeye çalışmıştır. Fakat güçlü askeri yeteneklere sahip Hizbullah 1983'de Lübnan ordusunu yenmiştir. Lübnan ordusu iç savaşın verdiği etki ile iyice zayıflamış ve Hizbullah'ın ülkenin gübeyinde askeri bir güç olmasına göz yummaya başlamıştır. Bu yıllarda Hizbullah'ın ana odağı savaşmak, savaşçıları eğitmek, güney bölgeleri ele geçirmek ve saldırılar düzenlemek olmuştur.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Robert Spencer, *Onward Muslim Soldiers, How Jihad Still Threatens America and the West* (Washington: Regnery Publishing, 2003), s. 72.

⁴⁴⁶ Alfred B. Prados, *op.cit.*, s. 3.

⁴⁴⁷ Ahmad Nizar Hamzeh, *In The Path of Hizbullah* (New York: Syracuse University Press, 2004), s. 100.

Hizbullah kuruluşundan itibaren, mülteci kamplarını güvenlik altına almayı başarmıştır. 1985’den itibaren, Lübnan’da şiddet, rehin alma ve kaçırma olayları hızla yükselmiş ve genel hukuksuzluğun en aşırı uçları görülmüştür. Bu süreçte Hizbullah en tehlikeli örgüt olarak görülmüştür. Çünkü Suriye ve İran’ın rejimlerinin Lübnan’da etkili olması ve ABD’nin bunu baltalamak için girişimlerde bulunmasına karşılık olarak Hizbullah şiddetli yanıtlar vermiştir. Özellikle 1986 yılında Batılılara yönelik terör eylemleri gerçekleştirmiştir.⁴⁴⁸

Batı üstünlüğü ve zenginliği ile Müslüman toplumların sömürülmesi veya yoksulluğu ile ilişkilendirilen Humeyni’nin “Amerika Büyük Şeytandır” söylemi ile ABD nefreti Hizbullah’ta da önemli yer bulmuştur. Bu ideolojik yaklaşım Hizbullah’ın kuruluşunun ilk günlerinden itibaren içselleştirilmiştir. “Lübnan’dan tüm yabancıların kovulması” sloganıyla, 1983-1984 yılları arasında Beyrut’ta Amerika’ya karşı intihar saldırıları düzenlenmiştir. Şubat 1985’te Hizbullah yayımladığı bildiri ile faaliyetlerinin amaçlarına ulaştığını ilan etmiştir. Yabancı güçlerin ve özellikle İsrail’in Lübnan topraklarından kademeli olarak çekilme sürecinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁹

1980’ler boyunca Lübnan’da 265’ten fazla Amerikalı öldürülmüş, on beş kaçırılmış ve on beş kişi serbest bırakılırken üçü de tutuklanmıştır.⁴⁵⁰ 1980’lerin ikinci yarısından itibaren ABD, Hizbullah’ın terörist bir hareket olarak varlığını ortadan kaldırmayı ve finansman olarak destek olan İran ve Suriye’ye baskı uygulayarak hareketin durdurulmasıyla birlikte bölgesel alt yapısını en aza indirmeyi hedeflemiştir. Fakat bu hamleler önemli bir sonuç göstermemiştir. 1997’de ABD, Hizbullah’ı faaliyetleri ile Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturan bir terör örgütü olarak ilan etmiştir.⁴⁵¹

Hizbullah’ın terör eylemleri iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, 1980’lerde, Lübnan topraklarında ve yurtdışında Batılı hedeflere ve Siyonizm’e karşı düzenlediği

⁴⁴⁸ Tom Najem, *op.cit.*, s. 42.

⁴⁴⁹ Eitan Azani, *Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), s. 205-207.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, s. 208.

⁴⁵¹ Robert Satloff, *U.S. Policy Toward Islamism: A Theoretical and Operational Overview* (New York: Council on Foreign Relations, 2000), s. 10-16.

terör saldırılarıdır. Bu dönemde Hizbullah, uluslararası temellerini oluşturmuştur. İkinci aşama ise 1992 Lübnan seçimlerine katılmış olan Hizbullah'ın 1990'ların başlarından itibaren terör eylemlerini uluslararası arenada göstermesi ve faaliyet düzenini değiştirmesi ile ilgilidir. Bu dönemde operasyonel ve lojistik yapılarını geliştirmiştir ve 'niteliksel' hedeflere yönelik terör saldırılarını planlayarak yürürlüğe koymuştur. Dünya üzerinde yaptığı saldırılar genellikle İsrail vatandaşlarına ve Yahudilere yönelik olmuştur.⁴⁵²

90'lı yıllarda ilk saldırısını 17 Mart 1992'de Arjantin'in başkenti Buenos Aires'teki İsrail Büyükelçiliğine karşı yapmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası Arjantin'de eğitimli nüfus açığı olduğu için Yahudi göçü olmuştur ve Yahudi nüfusu yoğunlukta olan bir şehir olarak eylemlerde tercih edilmiştir. Bu saldırıda 29 kişi ölmüş ve 250 kişi de yaralanmıştır. İkinci saldırı ise yine Buenos Aires'te 1994'de Arjantinli Yahudi Ortaklığı Birliği'ne yapılmıştır ve yüz kişi ölmüştür. 1994'den bu yana Hizbullah Orta Doğu arenasını dışında Arjantin'de yaptığı gibi büyük çaplı terör eylemleri yapmamıştır. Fakat yine de istihbarat bilgisi toplamaya ve Batılı hedeflere yönelik terörist eylemler planlamaya ara vermemiştir.⁴⁵³

1992'de Hizbullah Beyrut sokaklarında İsrail ve Filistin arasındaki anlaşmaya (Gaza-Jericho Agreement) karşı bir protesto gösterisi düzenlemiştir. Dönemin Başbakanı olan Refik Hariri, Hizbullah ile Lübnan hükümetini gerilime sürükleyen protestoları durdurmak için askeri birlikleri göndermiştir. Hizbullah ise Hariri'nin birlikleri göndermesinin amacının örgütten kurtulmak olduğunu düşünmüş ve direnişlerinin henüz son bulmadığına dair hükümeti uyarmıştır. Ayrıca, hükümetin politikalarından bağımsız hareket edeceğini ve İsrail- Filistin anlaşmalarına müdahale edeceğini açıkça belirtmiştir.⁴⁵⁴

İsrail 1992 yılında Hizbullah'ın Genel Sekreteri Abbas Musawi'ye suikast düzenlemiştir. Halefi olan Hasan Nasrallah ise İsraili bir askeri görevli olan Rida Yassin'i öldürerek misilleme yapmıştır. İki taraf arasındaki yaşanan gerginlikler

⁴⁵² Eitan Azani, *op.cit.*, s. 202.

⁴⁵³ *Ibid.*, s. 203.

⁴⁵⁴ Ahmad Nizar Hamzeh, *op.cit.*, s. 120.

yüzlerce sivilin ölümüne ve tahmini olarak 300 milyon dolarlık bir hasara sebep vermiştir. Hizbullah ile İsrail arasındaki saldırılarda roketler bir çok insanın hayatına neden olmuştur. İsrail'in ayırım gözetmeyerek sivillere saldırması Lübnan hükümetinin Hizbullah'ın eylemlerini sonlandırması için baskı niteliği taşıyordu. Fakat İsrail'in bu saldırıları, Hizbullah'ı durdurmak yerine haklı çıkarmıştır ve halk tarafından desteğini arttırmıştır.⁴⁵⁵

Terör eylemlerinden vazgeçmeyen Hizbullah aynı zamanda siyasi parti olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 1992 seçimlerinde aldığı başarı ile Hizbullah parti olarak adlandırılmıştır fakat terör eylemlerini terk etmemiştir. Bundan dolayı, Hizbullah'ı demokratik siyasi parti olarak adlandırmamız zordur. Dolayısıyla, İsrail'in yaptığı saldırılar yalnızca Hizbullah'ın direnişini güçlendirmemiştir. Aynı zamanda Hizbullah'ın yeniden inşa çabalarını göstermesine olanak sağlamıştır. 1990'lar ile birlikte başlayan sosyal yatırımlar bu şiddetli eylemler ile güç kazanmıştır. Hizbullah, koruyucu ve sağlayıcı olarak rol almıştır. Bu süreçte Hizbullah ve İsrail arasında karşılıklı saldırılar gerçekleşmektedir ve Hizbullah barınma, alt yapı ve sosyal yardım gibi yardımları sağlamaktadır. Bu şekilde devam eden süreçte İran finansal yardımı ile Hizbullah, okullar, evler, camiler, kültür merkezleri, dükkanlar ve hastaneler olmak üzere 10.528 proje inşa edilmiş ve yenilemiştir.⁴⁵⁶

1995 yılında, Singapur'da İsrail'in ticari gemilerine ve Amerika'nın deniz gemilerine yönelik terör eylemleri planlanmış ama önceden fark edilmiştir.⁴⁵⁷ 1997 yılında ise Hizbullah üyeleri, Lefkoşa'daki ABD Büyükelçiliği ile ilgili istihbarat bilgileri toplarken tutuklanmıştır.⁴⁵⁸ Aralık 1999'da ise Güney Amerika'da üçlü sınır bölgesi olarak bilinen alanlarda, Arjantin'de ve Kanada'da Yahudi hedeflere yönelik Hizbullah ve El Kaide terör saldırısına hazırlanmıştır fakat bu terör eylemi de

⁴⁵⁵ Augustus R. Norton, "Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon", *Journal of Palestine Studies*, 30/1, Autumn 2000, s. 29.

⁴⁵⁶ Ahmad Nizar Hamzeh, *op.cit.*, s. 50-51.

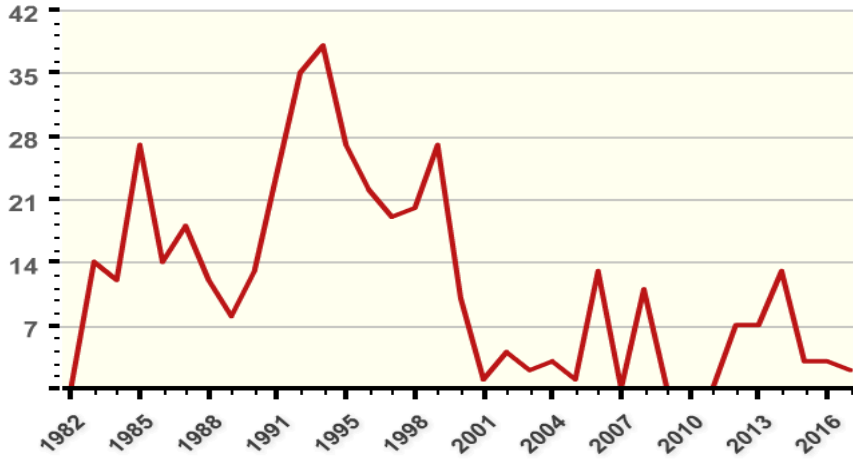
⁴⁵⁷ "Singapore: Hezbollah Tried to Form Cell Here", *Haaretz*, 9 June 2002, (Çevrimiçi), <https://www.haaretz.com/1.5220183>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

⁴⁵⁸ Matthew Levitt, "Hezbollah: A Case Study of Global Reach", *The Washington Institute Improving the Quality of U.S. Middle East Policy*, 8 September 2003, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-a-case-study-of-global-reach>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

durdurulmuştur.⁴⁵⁹ 2001 yılında ise İsveç makamları, El Kaide ve Hizbullah'ın terörist eylemci bir ağını ortaya çıkarmıştır. Teröristleri iletişim araçlarını kullanarak bilgi transferi yapmakla suçlamışlardır.⁴⁶⁰ Bu olaylar Hizbullah'ın planladığı fakat girişiminde başarısız olduğu terör eylemleri olarak değerlendirilmektedir. Terör eylemleri girişimleri bunlarla son bulmamıştır.

Hizbullah terör eylemleri girişimini, Kuzey ve Güney Amerika'da, Kanada'da, Almanya'da, İngiltere'de, Asya'da Malezya, Tayland ve Filipinler'de gibi Afrika'da Nijerya, Uganda ve Zimbabve gibi ülkelerde sürdürmüştür.⁴⁶¹ Çoğu girişim durdurulsa da uzun süreçte fazlasıyla ölüm olmuştur. Siyonizm'i ve emperyalizmi karşısına alan Hizbullah yalnızca onlara karşı eylemler düzenlememiştir. Dikkat çekmek adına bir çok sivilinde hayatını tehlikeye atmıştır.

Olay sayısı

462

Yukarıda grafikte görüldüğü üzere Hizbullah kuruluşu ile başladığı terör eylemlerini siyasi seçimlere kadar yoğunlukla devam ettirmiştir. 1992'de eylemlerde azalma görülse de İsrail'in 2000 yılındaki çekilmesine kadar eylem sayısı yüksek seyretmiştir. Fakat 2001 yılından itibaren diğer ülkelerin aldığı önlemler, İsrail'in

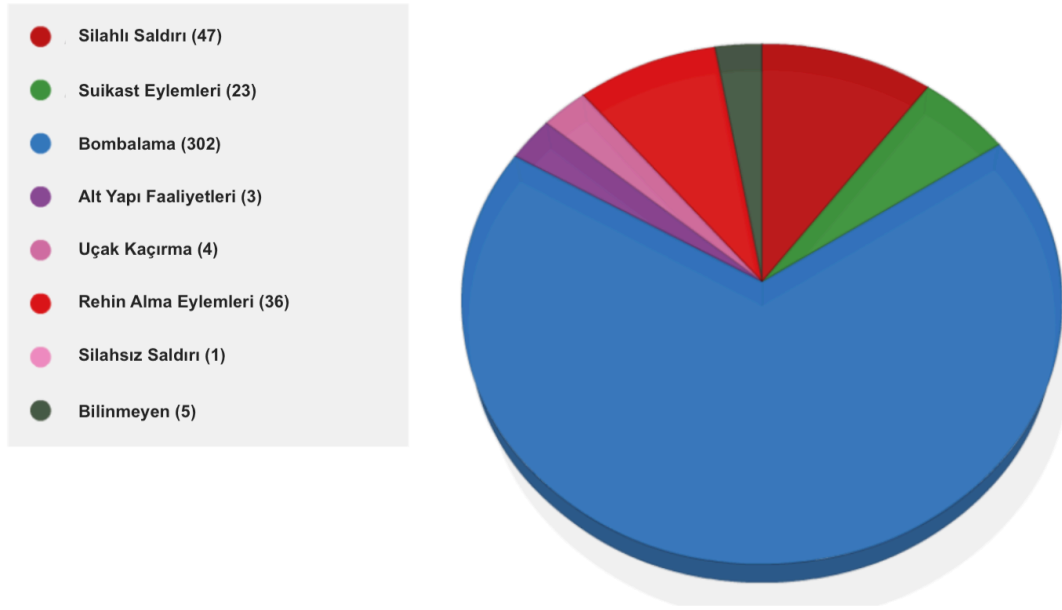
⁴⁵⁹ "Terrorist and Organized Crime Groups in the Tri Border Area (TBA) of Sout America", *Federal Research Division Library of the Congress Washington D.C.*, July 2003, (Çevrimiçi), <http://www.loc.gov/tr/>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

⁴⁶⁰ Eitan Azani, *op.cit.*, s. 203.

⁴⁶¹ *Ibid.*, s. 204-205.

⁴⁶² Global Terrorism Database (GTB), *A Center of the U.S. Department of Homeland Security University of Maryland*, (Çevrimiçi), <https://www.start.umd.edu/gtd/>, Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

ülkeden çekilmesi ve daha da önemlisi siyasi alanda da aldığı başarılar ile şiddet eylemlerinde azalma görülmüştür. Tüm bunlara rağmen grafikte de görüldüğü üzere Hizbullah asla şiddet eylemlerini terk etmemiş, siyasi konjektüre göre artan ve azalan seyirlerde devam etmiştir.⁴⁶³

464

1982 ve 2016 yılları baz arasında Hizbullah'ın başvurduğu saldırı türleri ve eylemleri grafikte gösterilmektedir. En çok kullandığı saldırı türü 302 adet ile mavi alanla gösterilen 'bombalama' olmuştur. Daha sonra ise 47 adet ile koyu kırmızı alanla gösterilen silahlı saldırı ve 36 adet ile açık kırmızı ile gösterilen rehin alma eylemlerini gerçekleştirmiştir. 23 adet ile yeşil alanla gösterilen suikast eylemlerinden sonra sırası ile uçak kaçırma, alt yapı faaliyetleri ve silahsız saldırı gelmektedir. Hizbullah eylemlerinde özellikle bombalamaya başvurmuştur. İntihar saldırılarının da dahil olduğu bomba eylemleri Hizbullah gibi örgütler için kutsal olarak görülmektedir. Cihat eylemi yapmak İslam'da kutsaldır. İslam'da farklı yorumları olan cihat kavramı Hizbullah gibi gruplar tarafından en marjinal haliyle yorumlanmaktadır.

⁴⁶³ Datalar en son 2016 yılını içermektedir. 2016'dan 2019'a kadar olan datalar mevcut değildir.

⁴⁶⁴ Global Terrorism Database (GTB), *op.cit.*

Dünya üzerinde yaptığı eylemler ile adından çokça söz ettiren Hizbullah uyguladığı şiddet eylemlerini avantaja çevirebilmiştir. Ülke içinde yıkım olurken veya ülke dışında güvenlik sorunu yaşanırken örgüt terör eylemlerini iyi bir propaganda ile sunarak halkın yararına olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Lübnan'da yaşanan iç savaş, Suriye'nin Lübnan'da kademeli siyasi üstünlüğü kazanmaya çalışması, Şiiilerin durumu ve Hizbullah'ın İsrail'e eylemleriyle korku salması Hizbullah'ın yükselişini sağlamıştır. Tanrı'nın partisi artık Lübnan'ın partisi olmuştur. Gösterdiği ulusal mücadele ile birlikte halkın nezhinde de değer kazanmıştır ve terörist imajını geçersiz kılmamıştır.⁴⁶⁵ Hizbullah'ın terörden partiye yaşadığı evrimde şiddet eylemlerini bırakmaması, evrensel standartlarda ve demokratik parti söylemlerinde yer edinmesini zorlaştırmaktadır.

3.4.Hizbullah'ın Dönüşümü

Hizbullah, terör örgütü olarak kurulmuştur. EMEL örgütünden ayrılan bir grubun kurduğu bu örgüt Lübnan'ın içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlardan güç alarak büyümüştür. İsrail'in Lübnan'ı işgali, Lübnan'ın merkezi otoritesinin zayıflığı, Filistin göçü ve Lübnan'ın halka yatırım yapamaması, iç savaşın varlığı ile dış müdahalelerin çoğalması, mezhepçi siyasete dayalı otoritenin sağlanamaması gibi sebepler Hizbullah'ın büyümesinde ve gelişmesinde etken olmuştur. Hizbullah, terör eylemlerinde şiddeti sıkça kullanmıştır. Yaptığı büyük saldırılar ile terör örgütü olarak adlandırılmıştır. Şiddet eylemlerine, kuruluşundan parti olmasına kadar geçen süreçte de Hizbullah, siyasi parti olarak kendini adlandırırsa da eylemlerine son vermemiştir. Bundan dolayı, uluslararası literatürde ve demokratik parti söylemlerinde Hizbullah'ı parti olarak adlandırmak zordur. Fakat, Hizbullah yerel halka ve özellikle Şiiilere sosyal yatırımlar ve yardımlar yapmıştır. Dolayısıyla, her seçimde gücünü arttırmıştır.

Qassam'a göre Lübnan'daki sorun din ve mezhep esaslı grupçuluğun hayatın her alanına nüfuz etmesinden kaynaklanmaktadır. Hak ve sorumluluklar eşit

⁴⁶⁵ Judith Palmer Harik, *op.cit.*, s. 44.

dağıtılmalı ve kanun önünde herkes eşit olmalıdır.⁴⁶⁶ Hizbullah partisi bunları destekleyerek siyasi bir kariyer edinmiştir ve toplumsal alanda halkın yanında olmuştur. Chris Harman bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır; Hizbullah askeri bir örgüt olarak yola çıktıysa da bugün onun çok ötesine geçmiştir. Onun klinik, hastane, okul, cemaat ve eğitim bursu veren kuruluşlarından oluşan sosyal yardım ağı oldukça geniş bir alana yayılmış ve güçlenmiştir; öyleki, kimilerinin tahminlerine göre, bu kurumlar Beyrut'un varoşlarında, Beka Vadisi'nde ve Güney Lübnan'da Lübnan devletinin verdiği hizmetten daha fazlasını vermektedir. Örneğin Hizbullah'ın tıbbi birimlerinin yılda yarım milyondan fazla kişiye tedavi imkanı sağladığı söylenmektedir.⁴⁶⁷

Halkın desteğini güçlendirmek amacıyla, örgüt, yerel alanlarda Şiiilerin yanı sıra Sünni, Hristiyan ve diğer Şii grup olan Dürzilere de hizmet vermeye başlamıştır.⁴⁶⁸ Hizbullah ayrıca çöp transferinden, şehrin iç savaşta yıkılan binaların restorasyonuna kadar sosyal hizmetler götürmüştür. Çeşitli yardım kuruluşları kurmuştur, şehirlere su ulaşımı sağlamıştır.⁴⁶⁹ Şehitler Vakfı (1982), Hayırlı Kredi Kurumu (1982), İslami Sağlık Derneği (1984), İnşaat ve İmar Kurumu (1984), El-Ahd (haftalık yayın organı, 2001'de El-İntikad adını aldı) (1984), İmam Humeyni Yardım Derneği (1987), Araştırma ve Dokümantasyon Danışma Merkezi (düşünce kuruluşu) (1988), El-Nur radyo istasyonu (1988), Yaralılar Vakfı (1990), Eğitim Vakfı (1991), El-Manar TV istasyonu (1991) Hizbullah'ın kurduğu kimi kuruluşlara örnektir.⁴⁷⁰

1982 yılında Ayetullah Humeyni'nin altında kurulan Şehitler Vakfı, Hizbullah'ın 'savaşçıların' ailelerinin düzenli şekilde para alabilmesi için kurulmuştur. Bu yolla Hizbullah kendi örgütüne bir çok 'savaşçı' kazandırabilmiştir. 1982'de kurulan Hayırlı Kredi Kurumu ise İsrail saldırılarından etkilenen ailelere yardım etmek için kurulmuştur. Bu ailelere sağlık bakımı, eğitim ve aylık ödemeler sağlamışlardır.⁴⁷¹ Ayrıca Hizbullah destekçilerine burs veren El-Tabia El-Tarbawiyya adlı bir eğitim birimi de vardır. Bu eğitim birimi 1996'dan 2001'e kadar öğrencilere

⁴⁶⁶ S. Naem Qassam, *op.cit.*, s. 237.

⁴⁶⁷ Chris Harman, "Hizbollah And The War Israel Lost", *International Socialism*, sayı. 112/ 11 January 2006, (Çevrimiçi) <http://isj.org.uk/hizbollah-and-the-war-israel-lost/> , Erişim Tarihi: 29 Mart 2019.

⁴⁶⁸ *Ibid.*

⁴⁶⁹ S. Naem Qassam, *op.cit.* s. 94-99.

⁴⁷⁰ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 358.

⁴⁷¹ Ahmad Nizar Hamzeh, *op.cit.*, s. 52-54.

yaklaşık 14 milyon dolar sağlamıştır. Hizbullah'ın Güney Lübnan'da güçlü bir varlığı ve büyük bir desteği vardır. Kuruluşundan bu yana Lübnan hükümetinin sağlayamadığı sosyal yardımı Hizbullah sağlamış, sosyal devlet rolüne soyunmuştur.⁴⁷² Kurduğu kurumlar ve yaptığı sosyal destekler ile Hizbullah terör örgütü olmaktan çıkıp kurtarıcı bir yapı halini almıştır. Aynı zamanda Hizbullah, Lübnan halkı için İsrail saldırılarına direnen meşru bir silahlı güç olmuştur. Çünkü Lübnan halkına göre asıl terörizm yapan İsrail devletidir. Hizbullah ise Lübnan hükümeti ve silahlı kuvvetlerin yapamadığını yaparak buna direnen ve halkı koruyan bir lider konumuna gelmeye çalışmıştır.⁴⁷³ Lübnan ordusunun müdahale edemediği durumlarda dahi Hizbullah kendine görev alanı yaratmıştır.

Lübnan devletinin başarısız devlet tanımına yaklaşması, merkezi otorite sorunlarının olması ve dış müdahalelere mahruz kalması Hizbullah'ı daha çok harekete geçirmiştir ve var olan sistemde yer edinmek istemiştir. Lübnan siyasetine ilk kez girme kararlılığı, Şii toplumunda ilgi çekmiştir. Çünkü Şii toplumu her zaman siyasi hareketlerden mahrum kalmıştır ve temsil edilme umudu, siyasi güçlenme umudu sunmuştur. Hizbullah'ın Lübnan'da siyasi bir kurum olarak resmiyet kazanması ve kamuda kendini göstermesi seçmenlerini ve taraftarlarını daha fazla etkileyebilecekti. Bundan dolayı Lübnan'da bir panik olmuştur ve Hizbullah'ın siyasete girmesi tartışılmıştır. Fakat ideolojik olarak yaklaşmıştır ve Hizbullah siyasette yer edinmiştir.⁴⁷⁴ Hizbullah'ın Lübnan ile ulusal uzlaşma sürecine katılma sözü, Lübnan'daki hükümete ve diğer güçlere karşı diyalog ve açıklık politikası uygulaması da seçimlere girmesine olanak sağlamıştır.⁴⁷⁵

İslami devlet kurma amacı olan Hizbullah, Taif anlaşması ile siyasi alanda yer etmeye karar vermiştir. 1992 seçimine katılıp katılmama konusunda müzakere yapmışlardır. Kararın alınırken on iki kişiden on kişinin seçime katılmayı desteklediği görülmüştür. Yapılan dini temalı tartışmalar, örgüt içinde şüpheler oluşturmuştur. Seçime katılmanın meşruluğu konusunda Velayet-i Fakih sıfatıyla, Humeyni'den sonra göreve gelen Ayetullah Hamaney'den fetva sorulmuştur. Yıllardır ezilen Şiilerin

⁴⁷² *Ibid.*, s. 55.

⁴⁷³ Jonathan R. White, *op.cit.*, s. 4.

⁴⁷⁴ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History*, *op.cit.*, s. 101-102.

⁴⁷⁵ Eitan Azani, *op.cit.*, s. 94.

yararına olacak olan bu seçimi, Genel Sekreter Hasan Nasrallah basın toplantısı ile kamuoyuna duyurmuştur.⁴⁷⁶

Seçim propagandalarında örgüt açıkça ideolojilerinin değişmediğini ve değişmeyeceğini belirtmiştir. İslam ilkelerine bağlı kalacaklarını ve İslam için çalışacaklarını belirtmişlerdir. Bu propagandalar, köktencilğe açık bir yapıyı siyasi yapıya çekmek için Lübnan halkına karşı kullanılmıştır.⁴⁷⁷ 1992 seçim sonucunda Hizbullah ve Şii olmayan müttetikleri Lübnan parlamentosunda 12 sandalyenin sahibi olmuştur. 4 sandalyenin ikisi Sünni, ikisi Hristiyan olarak ayrılmıştır. Parlamento grubunun başına Hacı Muhammed Rad gelmiştir.⁴⁷⁸

Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB), 1992 seçimlerinden sonra Haziran 1993'te bir araştırma yapmıştır. Üniversite, Şii topluluğunun temsiliyetini araştırdı ve Hizbullah'ın en popüler parti olduğunu tespit etmiştir. Ankete katılanların yüzde 12'si kendisini Şii olarak tanımlarken, yüzde 43'ü kendisini Lübnan'lı olarak tanımlamıştır. Ayrıca yüzde 24'ü Lübnan'da İslam devleti kurulmasını isterken, yüzde 41'i mevcut siyasal sistemi tercih etmiştir ve yüzde 33'ü ise Batı hükümet sistemini benimsediğini belirtmiştir. Bu çalışmanın bulguları ile Hizbullah destekçilerinin toplumun her seviyesinden bireyler olduğu görülmüştür.⁴⁷⁹

Lübnan'da yapılan diğer seçimlerde sandalyelerini korumayı başaran Hizbullah 1996 genel seçimlerinde dokuz sandalyenin sahibi olmuştur. Dokuz sandalyenin biri Sünnilere ve biri Marunilere verilmiştir. 1992 seçiminde olduğu gibi Maruniler bu seçim sonuçlarını da siyasal üstünlüklerini kaybettikleri için boykot etmişlerdir. Bu boykotlardan dolayı seçime katılım yüzde otuz oranında düşmüştür.⁴⁸⁰ 1998 seçimleri ise otuz yıldan uzun süren ilk belediye seçimleridir. Bu seçimin en önemli özelliklerinden biri diğer parlamento seçimlerinin aksine hükümet manipülasyonlarından uzak olmasıdır. Katılımcılara gerçek potansiyellerini ortaya koyma konusunda iyi bir fırsat sunulmuştur.⁴⁸¹ Hizbullah bu seçimde başarılı

⁴⁷⁶ William L. Cleveland, *op.cit.*, s. 200-204.

⁴⁷⁷ Eitan Azani, *op.cit.*, s. 98-99.

⁴⁷⁸ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History*, *op.cit.*, s. 98.

⁴⁷⁹ Eitan Azani, *op.cit.*, s. 96.

⁴⁸⁰ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 47.

⁴⁸¹ Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History*, *op.cit.*, s. 103-104.

olmuştur. Nabatiyeh şehrinde toplam 22 sandalyenin 18'ini kazanmıştır. Bu seçim ile Hizbullah toplum üzerindeki etkisini görme şansına sahip olmuştur ve siyasi alanda ciddi bir tehdit olduğunu da kanıtlamıştır.⁴⁸²

2000 yılına gelindiğinde İsrail'in Lübnan işgali bitmiştir. Ayrıca Suriye'nin Lübnan seçimlerinde etkili olması istenmiyordu. Hristiyan grupların rahatsız olduğu bu ortamda seçimler yapılmıştır ve Hizbullah sandalye sayısını 12'ye çıkarmıştır. 12 sandalyenin dokuzu Şii'lere, ikisi Sünni'lere, biri Marunilere verilmiştir.⁴⁸³ Tüm seçimlerde Hizbullah desteğini arttırarak sandalye sahibi olmuştur. Seçim propagandalarını gündemdeki siyasi olaylara ve halkın isteklerine göre düzenlemiştir.

2004 belediye seçimlerinde Hizbullah, Bekaa ve Hirmil bölgelerine yatırım yapmıştır ve buraları zenginleştirmiştir. Özellikle Güney Lübnan'da Hizbullah'ın popülerliği ciddi şekilde artmıştır. Bu seçimde yüzlerce Filistinli ve 23 Lübnanlı'nın İsrail hapishanelerinden serbest bırakılmasını sağlayan Hizbullah, halkın gözünde kahraman niteliğine ulaşmıştır. Bu girişim ile yalnızca Baalbek belediyesini değil, Bekaa bölgesinde yirmi altı yerel belediyenin de kontrolünü almıştır. 1998 yerel seçimlerine oranla Hizbullah'ın popüleritesi, oy sayısı ve belediye sayısı büyük ilerleme kaydetmiştir.⁴⁸⁴

2005 yılı Lübnan'da dramatik bir olay yaşanmıştır. 14 Şubat'ta Lübnan eski Başbakan Refik Hariri öldürülmüştür. Bombalı suikast ile öldürülen Hariri'den sonra seçimlere fazla katılım olmamıştır. Suikastle bağlantılı olduğu düşünülen Suriye'ye Lübnan'dan çekilmesi için uluslararası baskı yapılmış ve Suriye birliklerini Lübnan'dan çekmiştir. Bunlara rağmen Hizbullah sandalyesini 14'e çıkarmıştır. Hizbullah'ın seçim propagandasında Hariri ölümünü araştıracağına dair söylemler yer etmiştir. Kurumsal gücü olmayan Hizbullah'ın bu söylemleri halk nezdinde güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Bu seçimden sonra Saad Hariri başbakan olmuştur.⁴⁸⁵

⁴⁸² Judith Palmer Harik, *op.cit.*, s. 106-107.

⁴⁸³ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 52.

⁴⁸⁴ Ahmad Nizar Hamzeh, *op.cit.*, s. 131-133.

⁴⁸⁵ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 59.

1992-2005 yılları genel seçimleri gösteren tablo⁴⁸⁶

	Hizbullah	Sünni	Yunan Katolik	Maruni	Emel	Diğerleri
1992	8	2	1	1	9	10
1996	7	1		1	8	12
2000	9	2		1	6	12
2005	11	2		1	11	5

2009 Lübnan seçimleri iki blog üzerinden ilerlemiştir. Hariri suikastinden sonra Suriye yanlısı siyasi gruplar, Hizbullah, EMEL ve Maruni Liderleri 8 Mart Bloğunu temsil ederken, 14 Mart Bloğunu ise Hariri'nin oğlu Saad Hariri liderliğinde olan partiler oluşturmuştur. Seçim sonucunda 8 Mart ittifakı 57 Milletvekili, 14 Mart ittifakı ise 71 Milletvekili elde etmiştir.⁴⁸⁷ 2009 seçimlerin Hizbullah siyasi manifestosunu duyurmuştur. Bu manifestoda faaliyet gösterdiği değişen siyasi gerçekliklerden ve Hizbullah'ın Lübnan devletine ve kurumlarına entegrasyonundan bahsetmiştir. Manifestonun ikinci bölümünü oluşturan Hizbullah'ın Lübnan'daki konumu ve statüsü Hizbullah ve Lübnan devleti arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır. Bu bölümde Lübnan'ın, Hizbullah'ın babalarının ve atalarının vatanı olduğu ve aynı zamanda çocuklarının, torunlarının ve gelecek kuşaklarında vatanı olduğu belirtilmiştir. Hizbullah Lübnan'ın bağımsızlığını, gururunu, onurunu ve özgürlüğünü korumak için tüm fedakarlıkları yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, tüm Lübnanlılar için birleşik bir Lübnan istediğini ve bölünmeye karşı olduklarını da belirtmiştir. Bu manifesto genellikle, Hizbullah'ın faaliyetleri ve Lübnan'a sunduğu hizmetlerden söz ederken aynı zamanda da Amerika ve İsrail sorunundan da bahsetmektedir. Kudüs ve Filistin sorunlarına değinen Hizbullah Siyonizm'in ırkçı bir hareket olduğundan söz etmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Bu tablo yapılan araştırmaya dayanarak genel seçimlerin sonuçları ile oluşturulmuştur. 2009 ve 2018 seçimleri eklenmemiştir. Çünkü bu seçimler İki blog üzerinden ilerlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Augustus R. Norton, *Hezbollah: A Short History* (New Jersey: Princeton University Press, 2007), Veysel Ayhan, "2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler" , *Ortadoğu Analiz* ,7-8/1, 2009.

⁴⁸⁷ Veysel Ayhan, "2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler" , *Ortadoğu Analiz* ,7-8/1, 2009, s. 46-48.

⁴⁸⁸ Shimon Shapira, "Has Hizbullah Changed? The 7th Hizbullah General Conference and Its Continued Ideology of Resistance", *Jerusalem Center for Public Affairs*, 15 December 2009, (Çevrimiçi), <http://jcpa.org/article/has-hizbullah-changed-the-7th-hizbullah-general-conference-and-its-continued-ideology-of-resistance/> , Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.

Hizbullah'ın seçim propagandaları ve afişleri tüm seçimlerde de İran desteğini aldığını göstermektedir.⁴⁸⁹ Hizbullah'ın tarihsel süreçte en iyi sonuçlarını 6 Mayıs 2018 Genel seçimlerinde almıştır. Bu seçimle birlikte Hizbullah meclisteki 128 koltuğun 67'sine sahip olmuştur. Hizbullah'ın lideri olan Nasrallah bu sonuçları 'İsrail'e karşı direnişin ahlaki ve siyasi zaferi' olarak değerlendirmiştir.⁴⁹⁰

Sekiz seçim geçiren Hizbullah partisinin her dönem farklı seçim programı olmuştur. Özellikle dönemsel olarak siyasi olaylara odaklı programlar kurulmuştur. 2005 yılı için Hariri suikastine yönelik soruşturmaları kolaylaştırmak buna verilecek örneklerden birisidir. Genel olarak programları, siyasi ve medya özgürlüklerinin sağlanması, halkın temsiliyeti, eğitim ve kültürde sosyal reformlar, dış politikayı geliştirmek, siyasi katılımın sağlanması ve en önemlisi ezilenlere karşı politikalar geliştirmek olmuştur.⁴⁹¹ Şiiilerden ve Lübnan halkından destek alan Hizbullah'ın büyümesi ve gelişmesi devam etmektedir ve Hizbullah'ın daha çok güçlenmesi beklenmektedir.

⁴⁸⁹ <https://bit.ly/2TWsDCV>
<https://bit.ly/2HJewum>

Bu iki fotoğrafta seçim sırasında Ayetullah Humeyni ve İran dini lideri Ali Hamaney'in büyük afişlerinin yer ettiğini görebilirsiniz.

⁴⁹⁰ <http://www.haberturk.com/lubnan-da-hizbullah-in-secim-zaferi-1952778> , 07 Mayıs 2018.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817> , 07 Mayıs 2018 , (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.

⁴⁹¹ Joseph E. Alagha, *op.cit.*, s. 43-56.

SONUÇ

Şiddet, egemenlik, başarısız devlet, devlet dışı aktör ve terör gibi kavramlar Lübnan devletini tanımlarken önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, şiddet, egemenlik, başarısız devlet ve terör gibi kavramların teorik tartışmaları anlatılmıştır. Ardından, Lübnan tarihi, Şiilerin durumu ve Hizbullah'ın doğuşu ve büyümesi incelenmiştir. Teorik olarak tanımlanan egemenlik kavramının aşınması, Lübnan devletinin merkezi otoritesinin sarsılması ve şiddet içeren devlet dışı aktörlerin doğuşu Lübnan'ı başarısız devlet kavramına yaklaştırmıştır. Dolayısıyla çalışmada, teorik kavramları destekleyecek nitelikte, Lübnan'ın siyasi, sosyal ve ekonomik durumu ele alınmıştır. Lübnan'da ki Şiilerin varlığı ve Lübnan'a atfedilen başarısız olma durumu anlatılmıştır. Şii terör örgütü olarak Lübnan'da Hizbullah'ın doğuşu, ideolojileri ve etkileri incelenmiştir. Terör örgütü olarak tanımlanan Hizbullah'ın yaptığı şiddetli eylemler incelenmiştir. Hizbullah'ın terör örgütünden siyasi partiye evrilme süreci ve 1992'den itibaren Lübnan seçimlerine katılması çalışmada önemli yere sahiptir. Hizbullah, kendisini parti olarak adlandırsa da şiddet eylemlerine devam etmiştir. Dolayısıyla, Siyaset Bilimi literatüründe siyasi parti sayılamazken şekilsel ve temel gereklilikleri sağlayarak mecliste yer alması, Hizbullah'ı niteliksel olarak tanımlama sorunu yaratmaktadır.

Egemenliğin aşınması, iç ve dış egemenliğin sağlanamaması, ekonomik yapıların zayıflaması, siyasi ve sosyal sorunlar, egemen devlet fikrindeki şiddet tekeli elinde bulunduramaması, mevcut durumdan hoşnutsuz mezhepler ve azınlık nüfusa yönelik sorunlar, vatandaşlarını koruyamama ve mülteci sorunu gibi bir dizi sorun devletlerin başarısız olarak tanımlanmasına yol açmaktadır. Başarısız devletlerdeki boşlukları devlet dışı aktörler doldurmaya çalışmaktadır. Egemenlik aşınmasından, otorite sorunlarından ve başarısız devlet yapısından doğan devlet dışı aktörler devletin merkezi otoritesini sarsmaktadır. Devlet dışı aktörler yalnızca negatif yapıda değildir, sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler de devlet dışı aktör

olarak görülmektedir. Fakat çalışmada devlet dışı aktörlerden şiddet içeren aktörlere yani terör örgütlerine odaklanılmıştır. Orta Doğu'da bulunan terör örgütleri kutsal metinlere, cihat kavramına ve dini ideolojilere dayanarak şiddet eylemlerini gerçekleştirmektedir.

Egemenliğin aşınması, otoritenin zayıflaması ve şiddet içeren devlet dışı aktörlerin doğuşuna örnek olarak başarısız devlet tanımına yaklaşan Lübnan devleti verilebilmektedir. Lübnan'da egemenliğin aşınması merkezi otoriteyi zayıflatmıştır ve Hizbullah gibi devletin dışında şiddet içeren yeni grupların oluşmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla, Lübnan devleti ve Hizbullah bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır.

Lübnan devletinde var olan iç savaş kaosu, Filistin göçü, mezhep siyaseti, EMEL ve Hizbullah gibi örgütlerin varlığı, Suriye ve İsrail gibi devletlerin ülke içindeki askeri varlığı Lübnan'ın otoritesini sarsmıştır. Ülke içinde azınlıkta olan Şiiilerin siyasal haklardan mahrum kalması, ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlara sahip olması ve mezhepsel siyasi alanda yer edinmemesi Hizbullah'ın doğuşunu hızlandırmıştır. Şii mezhebinin öğretilerine dayanarak eylemler yapan ve İran'ın desteklediği Velayet-i Fakih ideolojisine dayanarak eylemler yapan Hizbullah'ın doğuşu ve yükselişi hızlı olmuştur.

İdeolojileri içinde şehitlik, cihat, İslami birlik olma, Siyonizm karşıtlığı, emperyalizm karşıtlığı olan Hizbullah kuruluşu ile terör eylemlerine başlamıştır. Terör örgütü olarak kurulan ve şiddet eylemleri yapan Hizbullah Lübnan tarihinde önemli yere sahip olmuştur. Çünkü ülke dışında yaptığı aktiviteler, ülke içinde halka yaptığı yatırımlar ve halktan aldığı destek ile daha çok güçlenmiştir. Velayet-i Fakih'ten aldığı yetki ile 1992'de seçimlere katılmıştır. Lübnan siyasetine katılması, Hizbullah'ın dönüşümüne işaretler. Fakat Hizbullah şiddet eylemlerine son vermemiştir. Bu durumda Hizbullah'ın siyasi parti mi terör örgütü mü, şiddet içeren devlet dışı aktör mü olduğu soruları akla gelmektedir. Çünkü Hizbullah, kendisini parti olarak adlandırsa da şiddet eylemlerine devam etmiştir. Dolayısıyla, Hizbullah'ı tanımlarken kavram kargaşası bulunmaktadır.

Hizbullah, 1992'den bu yana sekiz seçim geçirmiştir. En büyük zaferini ise 2018 seçimlerinde almıştır. Kuruluşu ile birlikte Lübnan halkına ve özellikle Şiiilere sosyal ve ekonomik yatırımlar yapan Hizbullah, bu yatırımların karşılığını seçimlerde görmüştür. Merkezi otoritesi zayıf olan Lübnan, Hizbullah'ın güçlenmesi ile daha sorunlu bir hal almıştır. Başarısız devlet tanımına yaklaşan Lübnan için Hizbullah meşru otorite sorunu yaratmaktadır.

Sonuç olarak, kuruluşundan bu yana Lübnan'da egemenlik, bağımsızlık ve zayıf otorite gibi sorunlar var olmuştur. Halk desteğini sağlayamayan Lübnan'ın meşru otoritesi zayıflmıştır ve başarısız devlet kategorisine yaklaştırmıştır. Dolayısıyla, yeni doğan şiddet içeren devlet dışı aktörler bu otoriteyi daha çok yıpratmıştır. Yalnızca, halka hizmet sunamaması veya devlet dışı aktörlerin doğuşu Lübnan egemenliğini ve merkezi otoritesini sarsmamıştır. Bunun yanı sıra, dış müdahaleler ve yaşadığı uzun süreli iç savaşlar da bu sorunu arttırmıştır. Hizbullah ise merkezi otoritenin tersine giderek güçlenmiştir. Şiiler başta olmak üzere Lübnan halkının desteğini alan Hizbullah, terör örgütü ve siyasi parti ikileminde Lübnan siyasetinde etkisini arttırarak var olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Abadie, Alberto, “Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism”, *NBER Working Paper Series No. 10859* (Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2004).

Acar, İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989).

Ağaoğulları, Mehmet Ali , Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (Ankara: İmge Kitabevi, 2018).

Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

Alagha, Joseph E., *The Shifts in Hizbullah's Ideology : Religious Ideology, Political Ideology and Political Program* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006).

Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, Çeviren: Bülent Peker (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989).

Arpacı, Işıl, “Terörizm ve Cihad Üzerine Kavramsal Mukayese”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/34, 2018.

Arslanel, M. Nazan, Ertuğrul Eryücel, “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1, 2013.

Aydınalp, Halil, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011).

Ayhan, Veysel, “2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler”, *Ortadoğu Analiz* ,7-8/1,2009.

Ayoob, Mohammed, *The Third World Security Predicament* (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1995).

Azani, Eitan, *Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization* (New York: Palgrave Macmillan, 2009).

Balibar, Etienne, *Violence and Civility: On the Limits of Political Philosophy* , Çeviren: G.M. Goshgarian (New York: Columbia University Press, 2016).

Barak, Oren, “Lebanon: Failure, Collapse, and Resuscitation”, Robert I. Rotberg, (ed.), *State Failure and State Weakness in a Time of Terror* (Washington: Brookings Institution Press, 2003).

Becker, Tal, *Terrorism and the State: Rethinking the Rules of State Responsibility* (US: Hart Publishing, 2006).

Benjamin, Walter, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, Çeviren: Ege Ç. Çelebi, Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014).

Beriş, Hamit Emrah, *Egemenlik: Bir kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği* (Ankara: Tezkire Yayınları, 2014).

Brooks, Rosa Ehrenreich, “Failed State, or the State as Failure?”, *The University of Chicago Law Review*, 72/4, 2005.

Bufacchi, Vittorio, “Two Concepts of Violence”, *Political Studies Review*, 3, 2005.

Bufacchi, Vittorio, *Violence and Social Justice* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016).

Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, Çeviren: Gülşat Aygen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006).

Cebeci, Kemal, “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, 71, Ekim- Aralık 2008.

Chaliand, Gerard, Arnaud Blin, *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan İşid'e* , Çeviren: Bülent Tanatar (İstanbul: Nora Kitap, 2016).

Challand, Benoit, “Citizenship and Violence in the Arap Worlds: A Historical Sketch”, Jürgen Mackert, Bryan S. Turner, (ed.), *The Transformation of Citizenship Volume 3: Struggle, Resistance and Violence* (New York: Routledge, 2017).

Chaudhry, Rajeev, “Violent Non-state Actors: Contours, Challenges and Consequences”, *CLAWS Journal*, Winter, 2013.

Chenoweth, Erica , Adria Lawrence, “Rethinking Violence: States and Non- State Actors in Conflict”, *Belfer Center Studies in International Security* (England: The MIT Press, 2010).

Chomsky, Noam, *Failed States: The Abuse of Power and The Assault on Democracy* (New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 2006).

Choucair, Julia, “Lebanon’s New Political Moment”, *Carnegie Endowment for International Peace*, March 2005.

Cirhinlioğlu, Zafer, *Terör ve Toplum* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004).

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008).

Coady, C. A. J, *Morality and Political Violence* (New York: Cambridge University Press, 2008).

Corbin, Henry, “Şiilikte Velayet Kavramı”, Çeviren: Sabri Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:26.

Couto, Richard A., “The Politics of Terrorism: Power, Legitimacy, and Violence”, *Integral Review*, 6/1, March 2010.

Crenshaw, Martha, “The Causes of Terrorism”, *Comparative Politics*, 13/4, July 1981.

Çelebi, Aykut, “Şiddete Karşı Siyaset Hakkı”, Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul:Metis, 2014).

Daftary, Farhad, *Şii İslam Tarihi*, Çeviren: Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2016).

Dağı, İhsan D., *Ortadoğuda İslam ve Siyaset* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2002).

Demirtaş, Erdem, *Ortadoğu’da Devlet ve İktidar : Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).

Deniz, Yıldırım, “Ortadoğu’da Vehhabi- Şii Mücadelesi”, *Tesam Akademi Dergisi*, Sayı:5, Ocak 2018.

Derrida, Jacques, “Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli”, Çeviren: Zeynep Direk, Aykut Çelebi, (ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014).

DeVore, Marc R., “Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of how State Sponsorship affects Terrorist Group Decision-Making”, *Perspectives on Terrorism*, 6/4-5, January 2012.

Diyamet İşleri Başkanlığı Yayınları. *Kur’an-ı Kerim Meali*, Ankara:2006.

Dobson, Christopher, Ronald Payne, *The Weapons of Terror; International Terrorism at Work* (London: Macmillian Press, 1979).

Doherty, Deborah, Dorothy Berglund, “Psychological Abuse: A Discussion Paper”, *Public Health Agency of Canada*, Ottawa, 2008.

Efferink, Leonhardt van, “How Hezbollah Affects Lebanon’s Sovereignty”, *PSA Graduate Network Conference 2010*.

Efferink, Leonhardt van, “How Hezbollah Affects Lebanon’s Sovereignty”, *PSA Graduate Network Conference*, 2010.

El Katip, Ahmet, *Sünnilik Şii’lik İslam Birliği*, Çeviren: Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları, 2015).

Ergil, Doğu, “Terörizmin Mantığı ve Hedefi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 46/1, 1991.

Esposito, John L., *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, Çeviren: Nuray Yılmaz, Ertan Yılmaz (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2003).

Fahş, Mahmut A., “Lübnan Şii Toplumunu: İddialı Yeni Siyasal Bir Güç”, Çeviren: Mehmet Uzun, *Dünya ve İslam*, 11, Yaz/1992.

Ferguson, Yale H., Richard W. Mansbach, “The Myths of State Sovereignty”, *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 10, Spring 2007.

Freud, Sigmund, *Kitle Psikolojisi*, Çeviren: Kamuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2017).

Galtung, Johan, “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal Peace Research*, 6/3, 1969.

Garthwaite, Gene R., *İran Tarihi*, Çeviren: Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2016).

- Ghorayeb, Saad Amal, *Hızbu'llah Politics Religion* (London: Pluto Press, 2012).
- Gibbs, Jack P., "Conceptualization of Terrorism", *American Sociological Review*, 54/3, 1989.
- Giddens, Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çeviren: Cumhur Atay (İstanbul: Devrin Yayıncılık, 2005).
- Gilmour, David, *Lebanon: The Fractured Country* (Oxford: Martin Robertson Company Ltd., 1983).
- Hakyemez, Yusuf Şevki, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004).
- Halliday, Fred, "The Romance of Non-state Actors", Daphne Josselin, William Wallace, (ed.), *Non-state Actors in World Politics* (New York: Palgrave, 2001).
- Hamzeh, Ahmad Nizar, *In The Path of Hizbullah* (New York: Syracuse University Press, 2004).
- Han, Byung-Chul, *Şiddetin Tipolojisi*, Çeviren: Dilek Zaptçioğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).
- Harik, Judith Palmer, *Hezbollah: The Changing Face of Terrorism* (New York: I.B. Tauris and Co. Ltd., 2005).
- Heywood, Andrew, *Siyasetin Temel Kavramları*, Çeviren: Hayrettin Özler (Ankara: Adres Yayınları, 2012).
- Hill, Jonathan, "Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis", *African Identities*, 3/2, June 2010.

Hirst, David, *Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı*, Çeviren: Timur Demirtaş, Ömer B. Özdemir, Ayşe S. Özdemirci (İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2015).

Hobbes, Thomas, *De Cive : The English Version*, Howard Warrender, (ed.), (New York: Oxford University Press, 1983).

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çeviren: Semih Lim (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism* (New York: Colombia University Press, 1998).

Hoffman, John, *Sovereignty* (Buckingham: Open University Press, 1998).

Horgan, John, *The Psychology of Terrorism* (New York: Routledge , 2005).

Houghton, David Patrick, *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases* (New York: Routledge, 2009).

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çeviren: Yavuz Alogan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

Hudson, Michael C., *The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon* (New York: Random House, 1968).

Hyams, Edward S., *Terrorists and Terrorism* (New York: The Free Press, 1976).

Iqbal, Zaryab, Harvey Starr, “Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences”, *Conflict Management and Peace Science*, 25, 2008.

İşcan, Mehmet Z., “Selefilğin Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6, Güz 2013.

Jackson, Richard, “Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism”, Richar Jackson, Marie B. Smyth, Jeroen Gunning, (ed.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* (USA: Routledge, 2009).

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1983).

Kaygusuz, Özlem, “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, Evren Balta, (ed.), *Küresel Siyasete Giriş : Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

Keane, John, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Çeviren: Bülent Peker (Ankara: Dost Kitabevi, 1998).

Keleş, Ruşen, Artun Unsal, *Kent ve Siyasal Şiddet* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:507, 1982).

Khosrokhavar, Farhad, Olivier Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, Çeviren: İsmail Yerguz (İstanbul: Metis Yayınları, 2013).

Khosrokhavar, Farhad, *Radicalization: Why Some People Choose the Path of Violence*, Çeviren: Jane M. Todd (New York: The New Press, 2017).

Koçak, Mustafa, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006).

Köse, Talha, “SETA Lübnan Raporu : Lübnan'da İstikrar Arayışları”, *SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)*, Aralık 2006.

Krasner, Stephen D, *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (USA: Princeton University Press, 1999).

Krieger, Tim, Daniel Meierrieks, “What Causes Terrorism?”, *Public Choice*, 1/2-147, April 2011.

Kurrild-Klitgaard, Peter, Mogens Justesen, Robert Klemmensen, “The Political Economy of Freedom, Democracy and Transnational Terrorism”, *Public Choice*, 1/2-128, July 2006.

Laos, Nicolas K., “Fighting Terrorism: What Can International Law Do?”, *Perceptions*, 5/1, March-May 2000.

Laqueur, Walter, *A History of Terrorism* (New Jersey: Transaction Publishers, 2002).

Laqueur, Walter, *The New Terrorism: Fanaticism and The Arms of Mass Destruction* (New York: Oxford University Press, 1999).

Law, Randall D., *Terrorism: A History* (USA: Polity Press, 2009).

Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, Çeviren: Yunus Ender (İstanbul: Hayat Yayıncılık, 1997).

Leitch, Vincent B., “Late Derrida: The Politics of Sovereignty”, *Critical Inquiry- The University of Chicago*, 33, 2007.

Levitt, Matthew, *HAMAS :Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad* (US: Yale University Press, 2006).

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Çeviren: Selen Y. Kölay (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011).

Lewis, Bernard, *İslam'ın Krizi*, Çeviren: Abdullah Yılmaz (İstanbul: Literatür Yayınları, 2003).

Lewis, Jeff, *Language Wars: The Role of Media and Culture in Global Terror and Political Violence* (London: Pluto Press, 2005).

Lorenz, Konrad, “Saldırganlığın Spontanlığı”, *Cogito:Şiddet*, 6/7, Kış-Bahar 1996.

Loughlin, Martin, “The Erosion of Sovereignty”, *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2/45, 2016.

Lubell, Noam, *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors* (New York: Oxford University Press, 2010).

Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, Çeviren: Necdet Adabağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

Mansfields, Di Nick, “Derrida, Sovereignty and Violence”, *Lo Sguardo- Rivista Di Filosofia*, 13, 2013.

Martel, James, “Waiting for Justice: Benjamin and Derrida on Sovereignty and Immanence”, *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics and the Arts*, 2/2, June, 2011.

Martin, Gus, “Types of Terrorism”, *Developing Next-Generation Countermeasures for Homeland Security Threat Prevention* (US: IGI Global Information Science Reference, 2017).

Martin, Gus, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar*, Çeviren: İhsan Çapcıoğlu- Bahadır Metin (Ankara: Adres Yayınları, 2017).

Marko, Joseph, “Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries”, *European Commission For Democracy Through Law*, Chisinau- Moldova, 22-23 September 2006.

Mayer, Arno J., *The Furies: Violence and Terror in The French and Russian Revolutions* (New Jersey: Princeton University Press, 2000).

McCauley, Clark, Sophia Moskalenko, “Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence* , 20, 2008.

Mesquita, Bruce Bueno de, *Principles of International Politics: People’s Power, Preferences and Perception* (Washington DC: CQ Press, 2000).

Mitscherlich, Alexander, “Zulüm Üstüne Savlar”, *Cogito:Şiddet*, 6/7, Kış-Bahar 1996.

Najem, Tom, *Lebanon: The Politics of a Penetrated Society* (Canada: Routledge, 2012).

National Research Council of The National Academies, *Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Sciences* (New York: The National Academies Press, 2002).

Newman, Edward, “Exploring the ‘Root Causes’ of Terrorism”, *Studies in Conflict and Terrorism*, 29/8, January 2006.

Newman, Saul, “Terror, Sovereignty and Law: On the Politics of Violence”, *German Law Journal*, 5/5, 2004.

Nir, Omri, “The Lebanese Shi’a as a Political Community”, Barry Rubin, (ed.), *Lebanon Liberation, Conflict, and Crisis* (United State: Palgrave Macmillan, 2009).

Norton, Augustus R., “Hizballah and the Israeli Withdrawal from Southern Lebanon”, *Journal of Palestine Studies*, 30/1, Autumn 2000.

Norton, Augustus R., *AMAL and The Shi’a: Struggle for the Soul of Lebanon* (U.S.: University of Texas Press, 1987).

Norton, Augustus R., *Hezbollah: A Short History* (New Jersey: Princeton University Press, 2007).

O’Hagan, Kieran, *Identifying Emotional and Psychological Abuse: A Guide for Childcare Professionals* (England: Open Universty Press, 2006).

O'Neill, William G., "Concept Paper: Beyond the Slogans: How Can the UN Respond to Terrorism?", in *Responding to Terrorism: What Role for the United Nations?*, Report of a Conference Organized by the International Peace Academy (New York: International Peace Academy, 2002).

Oktav, Özden Z., Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, "Reframing and Reassessing the VNSAs in Syrian Conflict: An Introduction", Özden Z. Oktav, Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, (ed.), *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War* (Switzerland: Springer Publishing, 2018).

Okumuş, Ejder, "Küresel Durum- "Problem"i Evrensel Bakış ve İslam", Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

Onat, Hasan, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/0, 1997.

Onat, Hasan, "İran İslam Devrimi ve Şiilik" , *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 4/2, Güz 2013.

Owen, Roger, *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East* (Canada: Routledge, 2006).

Ozankaya, Özer, "Türkiye'de Terörün Etkenleri ve Çözüm Yolları" , *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34/1, 1979.

Öz, Mustafa, Avni İlhan, "İmamet", *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi* , 22, 2000.

Özerkmen, Necmettin, "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44/2, 2004.

Özkaya, Erdal, "The Use of Social Media for Terrorism", *Defence Against Terrorism Review-Centre of Excellence Defence Against Terrorism*, 9, 2017.

Özyiğit, Ercan, *Radikal İslam'ın Söylemi: İslam'da Beden Siyasetleri, Cihat, İntihar Eylemleri* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016).

Perliger, Arie, *Middle Eastern Terrorism* (New York: Chelsea House Publishers, 2006).

Philpott, Daniel, "Usurping the Sovereignty of Sovereignty", *World Politics*, 53/2, January 2001.

Philpott, Daniel, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2001).

Picard, Elizabeth, "Lebanon in Search of Sovereignty: Post 2005 Security Dilemmas", Are Knudsen, Michael Kerr, (ed.), *Lebanon : After the Cedar Revolution* (London: Hurst & Company, 2012).

Picard, Elizabeth, "Lebanon in Search of Sovereignty: Post 2005 Security Dilemmas", *Christian Michelsen Institute (CMI)*, 27 January 2013.

Pillar, Paul R., *Terrorism and U.S. Foreign Policy* (New York: Brookings Institution Press, 2001).

Post, Jerrold M., "Terrorist Psycho-logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces", Walter Reich, (ed.), *Origins of Terrorism* (United Kingdom: Cambridge University Press, 1992).

Prados, Alfred B., "Lebanon", *Congressional Research Service Issue Brief for Congress*, 16 March 2006.

Qassam, S. Naem, *Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, Çeviren: Muharrem Tan (İstanbul: Karma Kitaplar, 2002).

Rapin, Ami-Jacques, “Does Terrorism Create Terror?”, *Critical Studies on Terrorism*, 2/2, 10 September 2009.

Reinkowski, Maurus, Sofia Saadeh, “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, Çeviren: Ebru Kılıç, Haldun Gülalp, (ed.), *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletlerin Sorgulanması* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015).

Roskin, Michael G., *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu (Ankara: Adres Yayınları, 2014).

Rotberg, Robert I., “Failed States in a World of Terror”, *Foreign Affairs*, 81/4, July/August 2002.

Rotberg, Robert I., “The Failure and Collapse of Nation-States: Breakdown, Prevention, and Repair”, Robert I. Rotberg, (ed.), *When States Fail : Causes and Consequences* (United Kingdom: Princeton University Press, 2004).

Roy, Olivier, *Küreselleşen İslam*, Çeviren: Haldun Bayrı (İstanbul: Metis Yayınları, 2016).

Roy, Olivier, *Siyasal İslamın İflası*, Çeviren: Cüneyt Akalın (İstanbul: Metis Yayınları, 1995).

Sancar, Serpil, *Din ,Siyaset ve Kadın İran Devrimi* (Ankara: Nika Yayınevi, 2016).

Sander, Oral, “Lübnan’daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 3-4/37, 1982.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih: 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2013).

Satloff, Robert, *U.S. Policy Toward Islamism: A Theoretical and Operational Overview* (New York: Council on Foreign Relations, 2000).

Schmid, Alex P., “Definition of Terrorism”, Alex P. Schmid, (ed.), *The Routledge Handbook of Terrorism Research* (New York: Routledge, 2011).

Schmitt, Carl, *Siyasal Kavramı*, Çeviren: Ece Göztepe (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

Schmitt, Carl, *Siyasi İlahiyat : Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Çeviren: A. Emre Zeybekoğlu (Ankara: Dost Kitabevi, 2016).

Shaery-Eisenlohr, Roschanack, *Shi'ite Lebanon: Transnational Religion and the Making of National Identities* (New York: Columbia University Press, 2008).

Shay, Shaul, *The Shahids : Islam and Suicide Attacks*, Çeviren: Rachel Lieberman (New York: Routledge, 2004).

Sorel, George, *Reflections on Violence* (UK: Cambridge University Press, 2004).

Spencer, Robert, *Onward Muslim Soldiers, How Jihad Still Threatens America and the West* (Washington: Regnery Publishing, 2003).

Stepanova, Ekaterina, “Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects”, *Stochholm International Peace Research Institute/ SIPRI Research Report No.23* (New York: Oxford University Press, 2008).

Stohl, Michael, “Networks of Terror, Failed States and Failing Policies After September 11”, *Workshop on Failed State* (California: Strategic Outreach Program of the Army Way College, 9-11 September 2002).

Stolberg, Alan G., “The International System in the 21st Century”, J. Boone Bartholomees, (ed.), *U.S. Army War College Guide to National Security Policy and Strategy*, 2nd Edition, 2006.

Strathern, Andrew, Pamela J. Stewart, “Introduction: Terror, The Imagination, and Cosmology”, Andrew Strathern, Pamela J. Stewart, Neil L. Whitehead, (ed.), *Terror and Violence: Imagination and the Unimaginable* (London: Pluto Press, 2006).

Şen, Furkan, *Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terrörizm: Nedenlere ve Sonuçlara İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme* (Ankara: Kilit Yayınları, 2018).

Taflıoğlu, Serkan, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı ‘Velayet-i Fakih’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3/68, 2013.

Thackrah, John Richard, *Dictionary of Terrorism* (New York: Routledge ,2004).

Thomas, Troy, Stephen Kiser, William Casebeer, *Warlords Rising: Confronting Violent Non-state Actors* (US: Lexington Books, 2005).

Tilly, Charles, *Kolektif Şiddet Siyaseti*, Çeviren: Seda Özel (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009).

Türer, Celal, “Şiddetin Niteliği ve Kavramsal Çerçevesi”, Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988).

Ünsal, Artun, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito: Şiddet*, 6/7, Kış-Bahar 1996

Ünver, Akın, “Contested Geographies:How ISIS and YPG Rule “No-Go” Areas in Northern Syria”, Özden Z. Oktav, Emel P. Dal, Ali M. Kurşun, (ed.), *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War* (Switzerland: Springer Publishing, 2018).

Üzüm, İlyas, “Mezhep”, *Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, 2000.

Varin, Caroline, Dauda Abubakar, *Violent Non-state Actors in Africa: Terrorists, Rebel and Warlords* (UK: Palgrave Macmillan, 2017).

Wardlaw, Grant, *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures* (New York: Cambridge University Press, 1989).

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çeviren: Taha Parla (İstanbul: Deniz Yayınları, 2011).

Weber, Max, *Ekonomi Toplum 2.cilt*, Çeviren: Latif Boyacı (İstanbul: Yarın Yayınları, 2012).

White, Jonathan R., *Terrorism and Homeland Security* (USA: Wadsworth Cengage Learning, 2013).

Williams, Phil, “Violent Non-state Actors and National and International Security”, *International Relations and Security Network*, 2018.

Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (New York: Oxford University Press, 1983).

Wilner, Alex, Claire-Jehanne Dubouloz, “Homegrown Terrorism and Transformative Learning: An Interdisciplinary Approach to Understanding Radicalization” , *Canadian Political Science Association Conference*, May 2009.

Wulf, Herbert, “Challenging the Weberian Concept of the State: The Future of the Monopoly of Violence”, *The Australian Centre for Peace and Conflict Studies* (Australia: ACPACS Occasional Papers Series, 9, December, 2007).

Yaman, Ahmet, “Müslüman Bilincindeki Savaş- Cihat Algısı ve Savaş Hukuku”, Bünyamin Erul, (ed.), *Şiddetin Karşısında İslam* (Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

Yayla, Atilla, “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45/1, 1990.

Yeşiltaş, Murat, Burhanettin Duran, “Ortadoğu’da DDSA’ların Yükselişi”, Mehmet Akif Memmi, (ed.), *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri, Milisler, Vekil Güçler* (İstanbul: SETA Kitapları 42, 2018).

Yetim, Mustafa, “Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah’ın Fikirselsel ve Örgütsel Zemini”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2/2, 2015.

Zimmermann, Ekkart, *Political Violence, Crises, and Revolutions: Theories and Research* (USA: Routledge, 2011).

Çevrim İçi Kaynaklar

Benner, Jeffrey, “Who EU Calling a Terrorist?”, Wired News, 12 April 2001, (Çevrimiçi), <https://www.wired.com/2001/12/who-eu-calling-a-terrorist/> , Erişim Tarihi: 31 Mart 2019.

Bingham, James, “State Failure Characterised by the Westphalian Model of Sovereignty”, *E-International Relations Students*, August 2014, (Çevrimiçi), <https://www.e-ir.info/2014/08/05/state-failure-characterised-by-the-westphalian-model-of-sovereignty/> , Erişim Tarihi: 01 Mart 2019.

Global Terrorism Database (GTB), *A Center of the U.S. Department of Homeland Security University of Maryland*, (Çevrimiçi), <https://www.start.umd.edu/gtd/> , Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

Harman, Chris, “Hizbollah And The War Israel Lost”, *International Socialism*, sayı. 112/ 11 October 2006, (Çevrimiçi) <http://isj.org.uk/hizbollah-and-the-war-israel-lost/> , Erişim Tarihi: 29 Mart 2019.

Hersh, Seymour M., “Watching Lebanon”, 13 August 2006, (Çevrimiçi) <https://www.newyorker.com/magazine/2006/08/21/watching-lebanon> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

Levitt, Matthew, “Hezbollah: A Case Study of Global Reach”, *The Washington Institute Improving the Quality of U.S. Middle East Policy*, 8 September 2003, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/hezbollah-a-case-study-of-global-reach> , Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

Norton, Augustus R., “Hizballah of Lebanon: Extremist Ideals vs. Mundane Politics”, *Council on Foreign Relations*, 15 February 2000, (Çevrimiçi) <https://www.cfr.org/report/hizballah-lebanon> , Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.

Pan, Esther, “Middle East: Syria and Lebanon”, *Council on Foreign Relations*, 22 February 2005, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/backgrounder/middle-east-syria-and-lebanon> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

Rabil, Robert, “Reinforcing Lebanon’s Sovereignty”, *The Washington Institute Improving the Quality of U.S. Middle East Policy*, 8 November 2005, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/reinforcing-lebanons-sovereignty> , Erişim Tarihi: 16 Mart 2019.

“Religious Fundamentalism and Radicalisation”, *European Parliament*, March 2015, (Çevrimiçi), <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-briefing-551342-Religious-fundamentalism-and-radicalisation-FINAL.pdf> , Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019.

Shapira, Shimon, “Has Hizbullah Changed? The 7th Hizbullah General Conference and Its Continued Ideology of Resistance”, *Jerusalem Center for Public Affairs*, 15 December 2009, (Çevrimiçi), <http://jcpa.org/article/has-hizbullah-changed-the-7th-hizbullah-general-conference-and-its-continued-ideology-of-resistance/> , Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.

“Singapore: Hezbollah Tried to Form Cell Here”, *Haaretz*, 9 June 2002, (Çevrimiçi), <https://www.haaretz.com/1.5220183> , Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

Stead, Rebecca, “Remembering Israel’s 2006 War on Lebanon” 12 July 2018, (Çevrimiçi) <https://www.middleeastmonitor.com/20180712-remembering-israels-2006-war-on-lebanon/> , Erişim Tarihi: 9 Nisan 2019.

“Terrorist and Organized Crime Groups in the Tri Border Area (TBA) of Sout America”, *Federal Research Division Library of the Congress Washington D.C.*, July 2003, (Çevrimiçi), <http://www.loc.gov/rr/> , Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

The Daily Star, *Lebanon News- It’s The End of Lebanon as We Know It* , 30 August 2007, (Çevrimiçi) <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2007/Aug-30/47677-its-the-end-of-lebanon-as-we-know-it.ashx> , Erişim Tarihi: 13 Mart 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Lübnan’ın Siyasi Görünümü*, 26 Mayıs 2018, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 11 Mart 2019.

Yetim, Mustafa, “Debating Hizbullah A Violent Non-State Actor After the ‘Arab Sipping’” , *Orta Doğu Sempozyumu*, 4-7 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <http://ods2016.org/index.php/debating-hizbullah-a-violent-non-state-actor-after-the-arab-spring/> , Erişim Tarihi: 21 Mart 2019.

<http://www.haberturk.com/lubnan-da-hizbullah-in-secim-zaferi-1952778> , 07 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44027817> , 07 Mayıs 2018 , (Çevrimiçi), Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.